

Onderzoeksrapport

Drents erfgoed en de energietransitie; de dilemma's van de gebruikers en eigenaren

Schrijver: Rutger Leon Korte
Opleiding: Vastgoed en Makelaardij
School: Hanzehogeschool Groningen
Plaats: Groningen
Datum: 22 oktober 2020
Docent: De heer Schutte
Beoordelaar: De heer Wijnja
Vak: Afstudeeropdracht

Het afstudeerproduct is geschreven onder verantwoordelijkheid van de Hanzehogeschool Groningen (HG). Het copyright berust bij de auteur. Zowel de HG als de auteur verklaren dat zij eventuele gegevens van derden die voor het afstudeerproduct zijn gebruikt en die door deze derden als vertrouwelijk zijn aangemerkt, als zodanig behandelen.

Voorwoord

Voor u ligt het adviesrapport *Welke belangenafweging moet gemaakt worden bij het ontwikkelen van een beslismodel voor de energietransitie en erfgoedbehoud?* Dit rapport is geschreven in opdracht van Maarten Vieveen, namens Kenniscentrum NoorderRuimte. Het onderzoek is uitgevoerd als afsluiting voor de opleiding Vastgoed en Makelaardij aan de Hanzehogeschool Groningen, in de periode mei 2020 – oktober 2020. Door het Coronavirus is deze periode die van zichzelf al bijzonder is, immers is afstuderen de laatste fase van een student, nog bijzonderder geworden. Bovendien heb ik hierdoor een nieuwe opdrachtgever moeten zoeken aangezien ik mijn afstudeertraject op Curaçao vroegtijdig heb moeten annuleren.

De centrale vraag is in samenspraak met zowel mijn opdrachtgever, de heer Vieveen, als mijn scriptiebegeleider, de heer Schutte, tot stand gekomen. De start van het onderzoek en dan met name het opstellen van het onderzoeksvoorstel was moeizaam. Nadat de goedkeuring hiervan binnen was, was het vervolg van het onderzoek goed en verliep dit bovendien zonder al te grote problemen. De hulp van zowel de heer Vieveen als de heer Schutte heeft ervoor gezorgd dat het proces voorspoedig is verlopen.

Via deze weg wil ik dan ook beide heren bedanken voor de genomen tijd en moeite die ervoor heeft dat ik mijn afstudeertraject heb af kunnen ronden.

Ik wens u veel leesplezier toe,

Rutger Korte

Groningen, 6 oktober 2020

Inhoudsopgave

Inhoud

Managementsamenvatting	6
1. Inleiding	8
1.1. Aanleiding onderzoek	8
1.2. Probleembeschrijving	9
1.3. Managementvraag en doelstelling	10
1.4. Centrale vraag en deelvragen	10
1.5. Beschrijving Organisatie	10
2. Theoretisch kader	12
2.1. Erfgoed	12
2.2. Trias Energetica	12
2.3. People, Planet, Profit (3 P's)	13
2.4. Motivatie-hygiëne theorie	14
2.4. Het motivatiemodel van Vroom (Expectancy theory)	15
2.6. BOB-model	17
3. Onderzoeksontwerp	19
3.1. Typering van het onderzoek	19
3.2. Deelvraag 1	20
3.3. Deelvraag 2	21
3.4. Deelvraag 3	21
3.5. Onderzoeksinstrumenten	21
3.6. Validiteit en betrouwbaarheid	22
4. Onderzoeksresultaten	23
4.1. Resultaten deelvraag 1	23
4.1.1. De aspecten	23
4.1.2. Belangrijkheid bij gebruikers/eigenaren	25
4.2. Invloed derde partijen	27
4.2.1. Invloed van de derde partij?	27
4.2.2. Invloed partijen op de geïnterviewden?	27
4.3. Afwegingen en besluitvorming	29
4.3.1. Hoe worden beslissingen genomen?	29
4.3.2. Motivaties	30
4.3.3. Besluitvorming	31

4.4 Aanvullend onderzoek.....	32
5. Conclusie en aanbevelingen	34
5.1. Conclusie	34
5.1.1. Deelvraag 1: Welke aspecten spelen een rol bij beslissingen over verduurzamen?	34
5.1.2. Deelvraag 2: Op welke manier beïnvloeden andere partijen, zoals adviseurs en omwonenden de eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?.....	34
5.1.3. Deelvraag 3: Hoe worden aspecten en afwegingen afgewogen en worden uiteindelijk beslissingen gemaakt?.....	35
5.1.4. Centrale vraag: Welke afwegingen zijn er voor een eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?	35
5.2. Aanbevelingen	36
6. Discussie	38
7. Bibliografie.....	40
Bijlage 1 Interviewschema.....	43
Bijlage 2 Interview 9 september 2020.....	45
Bijlage 3 Interview 11 september 2020.....	53
Bijlage 4 Interview 22 september 2020.....	61
Bijlage 5. Plan van aanpak werkboek	70
Bijlage 6. ontwikkeling werkboek.....	74

Managementsamenvatting

De opdrachtgever werkt aan de ontwikkeling van een nieuwe methode in de vorm van een werkboek voor erfgoedeigenaren. Het werkboek geeft aan hoe eigenaren hun verduurzamingsproject kunnen opzetten of verder invullen als ze al begonnen zijn. Eigenaren selecteren zelf de stap die voor hen relevant is, het stappenplan hoeft dus niet geheel of vanaf stap 1 worden doorlopen. Per stap wordt omschreven welke onderdelen behandeld kunnen worden, wat eigenaren zelf kunnen doen, welke partijen ondersteuning kunnen geven en welke soort producten uit deze stap volgen. De methode die ontwikkeld is kijkt echter nog te weinig naar de wensen van de eigenaar/gebruiker van dit erfgoed en welke belangen en afwegingen er voor deze personen zijn. Om ervoor te zorgen dat de opdrachtgever dit wel meer kan doen, is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Welke afwegingen zijn er voor een eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?

Het doel van het onderzoek is om een koppeling te maken tussen de energieoplossingen die in het werkboek komen te staan en de afwegingen van een gebruiker/eigenaar. Het onderzoek zal een bijdrage leveren in de vorm van kennis met betrekking tot beweegredenen van eigenaren/gebruikers en kan zodoende gebruikt worden als aanvulling voor het werkboek.

Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag is gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek. Door middel van deskresearch en interviews zijn gegevens verzameld. De interviews zijn afgenomen met eigenaren/gebruikers van erfgoed in de Gemeente Westerveld, dit in verband met de connectie met het onderzoek van de opdrachtgever die ook in deze regio plaatsvindt. Gedurende het onderzoek is voldoende rekening gehouden met de belemmeringen die het corona-virus met zich meebracht om zodoende te zorgen voor een onderzoek die over voldoende betrouwbaarheid en validiteit beschikt.

Op basis van de beantwoorde deelvragen kan gezegd worden dat het erfgoed goed verduurzaamd kan worden, maar dat er wel wat haken en ogen aan zitten. Volgens de gebruiker/eigenaar zijn de aspecten bouwkundig en technisch het belangrijkste. Dit in verband met de oudheid van het vastgoed en de daarbij horende beperkingen wat betreft mogelijke duurzaamheidsmaatregelen. Het nemen van dergelijke maatregelen is complex, de kennis op het gebied van duurzame maatregelen is specifiek en lang niet altijd aanwezig bij de gebruiker/eigenaar en dus is het advies inwinnen van partijen die hier verstand van hebben geen overbodige luxe. Daarnaast spelen overheidsinstanties ook een belangrijke rol op het gebied van verduurzamen, gezien de mogelijkheden/beperkingen die deze instanties de gebruiker/eigenaar geeft.

Het nemen van een beslissing over duurzame maatregelen gebeurt als volgt: De gebruiker/eigenaar heeft te maken met een probleem (gebrek aan comfort, slechte energieprestaties) wat betreft het vastgoed. Om het probleem op te lossen kunnen duurzame maatregelen genomen worden. Om informatie in te winnen over welke maatregelen er zijn, of welke maatregelen mogelijk zijn, worden veelal derde partijen ingeschakeld. Deze partijen zorgen ervoor dat de gebruiker/eigenaar over meer en betere informatie beschikt en zodoende een goede beslissing kan nemen. Het nemen van een beslissing wordt volgens de respondenten gebaseerd op een aantal factoren. Allereerst wordt gekeken of de te nemen maatregel überhaupt mogelijk is, daarna is het van belang of het comfort en de energieprestatie verbeterd zal worden. Daarnaast is het financiële aspect ook wel degelijk van belang, maar blijkt het op basis van de interviews niet altijd van doorslaggevend belang.

Op basis van het verkregen antwoord op de centrale vraag zijn vervolgens aanbevelingen gegeven. De volgende aanbevelingen moeten ervoor zorgen dat de opdrachtgever zijn werkboek beter kan afstemmen op de ervaringen van de eigenaar/gebruiker en dat dit werkboek dus ook beter ingericht zal zijn:

- In het onderzoek is gesproken met 3 gebruikers/eigenaren. Immers wordt, door in gesprek te gaan met deze mensen, goed inzichtelijk tegen welke dingen de gebruiker/eigenaar aanloopt wanneer het gaat om verduurzamen. De gehouden interviews hebben voor dit rapport voor goede resultaten gezorgd, maar het is onmogelijk om op basis van deze data algemene beweegredenen of afwegingen voor het verduurzamen van vastgoed volledig uit te sluiten of juist vast te stellen. De data die verkregen is kan door de opdrachtgever als nuttig gezien worden en op basis van deze informatie kan het werkboek ook efficiënter en doelgerichter opgesteld worden. Doordat gesprekken zijn gevoerd met gebruikers/eigenaren van erfgoed is inzichtelijk geworden welke aspecten belangrijk zijn en welke invloed deze hebben op het wel of niet verduurzamen van het vastgoed. Om een nog beter beeld te krijgen van de beweegredenen van deze personen wordt dan ook geadviseerd om met meer gebruikers/eigenaren in gesprek te gaan en zodoende beter grip te krijgen op de afwegingen van deze mensen. Dit kan in de vorm van langere en intensievere gesprekken met de geïnterviewden uit dit rapport, of door nieuwe eigenaren aan te schrijven en met deze personen in gesprek te gaan. Hoe meer gebruikers/eigenaren gesproken worden, des te beter de beweegredenen van deze mensen aansluiten op het werkboek.
- Op basis van de interviews kan gezegd worden dat het nemen van duurzame maatregelen vooral het comfort in het vastgoed moet verbeteren en vervolgens betere energieprestaties op moet leveren. Voor de opdrachtgever is het dus van belang om deze prioriteiten, belangrijkheid van comfort en de financiële afwegingen, mee te nemen en een belangrijk onderdeel te maken van het werkboek. Voor gebruikers/eigenaren zijn deze prioriteiten van dusdanig groot belang dat, wanneer duurzame maatregelen niet ervoor kunnen zorgen dat bijvoorbeeld het comfort beter zal zijn, deze maatregelen niet genomen zullen worden. Door in het werkboek rekening te houden met deze prioriteiten, zorgt dat ervoor dat het werkboek zo ingericht kan worden dat deze voorkeuren expliciet genoemd worden en dus ook de uiteindelijke gebruiker moet kunnen helpen bij het nemen van duurzame beslissingen. Deze belangrijkheid van de gebruiker/eigenaar moet dus ook zichtbaar worden in het werkboek. Op deze manier zullen de gebruikers/eigenaren van het vastgoed zich beter gehoord voelen en bovendien eerder geneigd zijn gebruik te maken van het werkboek, wat vervolgens weer positief is voor de opdrachtgever. Het advies is dus om comfort verbetering en het verbeteren van energieprestaties hoog op de prioriteitenlijst te zetten in het werkboek zodat het beter aansluit op de wensen van de gebruikers/eigenaren
- Tot slot is het advies richting de opdrachtgever om in het werkboek extra rekening te houden met de eigenschappen van het betreffende vastgoed. Zoals te lezen is in hoofdstuk 4.1. zijn niet alle duurzame maatregelen uitvoerbaar doordat het vastgoed van de gebruiker/eigenaar oud is, of dat er al bepaalde maatregelen genomen zijn maar dat vervolg maatregelen fysiek niet mogelijk zijn. Om het werkboek te optimaliseren zal ervoor gezorgd moeten worden dat deze beperkingen in het werkboek vermeld staan en dat vervolgens per gebouw gekeken zal moeten worden welke duurzame maatregelen genomen kunnen worden en welke niet.

1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden allereerst de aanleiding als de context beschreven. Op basis hiervan is vervolgens de probleembeschrijving geformuleerd met de bijbehorende management- en centrale vraag. De centrale vraag zal beantwoord worden door middel van de deelvragen, welke ook in dit hoofdstuk te lezen zijn. Tot slot is de doelstelling van het onderzoek uitgewerkt en valt te lezen wie de opdrachtgever van het onderzoek is.

1.1. Aanleiding onderzoek

In Nederland hebben 118.515 gebouwen een formele beschermde status en zijn er 473 gebieden (straten, buurten, centra etc.) die gekenmerkt worden als beschermde stads- en dorpsgezichten. Daarnaast zijn er nog tal van andere gebouwen die geen beschermd stad- en/of dorpsgezicht zijn, maar op een meer informele wijze gewaardeerd vanwege hun cultuurhistorische waarde. De energietransitie (Encyclo, z.d.) zorgt ervoor dat er veel nieuwe duurzame ontwikkelingen (zoals bijvoorbeeld zonnepanelen, isolatiemateriaal en warmtepompen) plaats kunnen vinden, maar dat er ook knelpunten zijn zoals bijvoorbeeld het behouden van landschap (Erfgoedmonitor, 2020). De soms tegengestelde waarden en doelen van enerzijds energietransitie (pro-verandering en vooruitgang) en anderzijds het behoud van erfgoed (conservatie) kunnen een probleem vormen doordat de belangen verschillend zijn en hierdoor vertraging optreedt.

De afgelopen 20 jaar is er wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis opgebouwd over hoe erfgoedbenaderingen kunnen worden ingezet. Op gebouwniveau zijn praktische instrumenten ontwikkeld voor het bepalen van duurzaamheidsingrepen in monumenten. Op gebiedsniveau zijn er methoden ontwikkeld die veel aandacht besteden aan de rol van stakeholders – inclusief eindgebruikers en eigenaren – zoals voor het ontwikkelen van integrale energiesystemen en voor het inventariseren van erfgoedwaarden (Kenniscentrum Noorderruimte, 2020).

Er is volgens het kenniscentrum onvoldoende onderzoek gedaan naar manieren om erfgoed in te zetten voor de energietransitie. Door bijvoorbeeld ook dit vastgoed te verduurzamen en zodoende een bijdrage te leveren. Het is, volgens kenniscentrum Noorderruimte, nodig om de methoden te toepasbaar te maken op erfgoed en zodoende succesvol te maken. Om dit te realiseren en onderzoek te kunnen doen naar dit onderwerp heeft kenniscentrum Noorderruimte een Living Lab opgericht. In dit Living Lab wordt onderzocht op welke manier partijen, met verschillende belangen en achtergronden betrokken bij erfgoedbehoud en de energietransitie, tot oplossingen komen. Het gaat hierbij om oplossingen die leiden tot grote energieverbeteringen zonder erfgoedwaarden te beschadigen (Kenniscentrum Noorderruimte, 2020). Het Living Lab wil een nieuwe methode ontwikkelen die eigenaren ondersteunt bij energiereductie en –productie en waarbij rekening wordt gehouden met erfgoedkwaliteiten van gebouwen, dorpen en landschappen. Het vernieuwende van deze aanpak zit hem in een andere benadering van erfgoed en rol van eigenaren. Volgens Bureau Noorderruimte worden erfgoedopgaven vanwege hun specifieke waarden vaak buiten reguliere verduurzamingstrajecten opgepakt. Hierbij vormen erfgoedwaarden die experts bepalen een kader en dus de ruimte voor (energie)vernieuwingen.

Draagvlak voor vernieuwing is belangrijk, dit kan onder andere door de waardering voor de leefomgeving mee te nemen in het maken van plannen. Daarnaast zijn eigenaren (van gebouwen maar ook lokale initiatieven) van essentieel belang, zij hebben een sleutelpositie: zij moeten het initiatief nemen, projecten realiseren. Bovendien krijgen eigenaren hierdoor zeggenschap over erfgoedwaarden en het kader voor vernieuwingen, waarbij ze ondersteuning krijgen van deskundigen (Vieeen, 2020).

1.2. Probleembeschrijving

Het Living Lab werkt aan de ontwikkeling van een nieuwe methode – een modulair stappenplan in de vorm van een werkboek voor eigenaren. Dit gebeurt in drie fasen: een theoretische fase, een praktische fase en een evaluatie.

Het modulair stappenplan geeft aan hoe eigenaren hun verduurzamingsproject kunnen opzetten of verder invullen als ze al begonnen zijn. Eigenaren selecteren zelf de stap die voor hen relevant is, het stappenplan hoeft dus niet geheel of vanaf stap 1 worden doorlopen. Per stap wordt omschreven welke onderdelen behandeld kunnen worden, wat eigenaren zelf kunnen doen, welke partijen ondersteuning kunnen geven en welke soort producten uit deze stap volgen (Vieveen, 2020).

Het werkboek begint vorm te krijgen en diverse manieren van verduurzamen staan inmiddels in dit werkboek (opzet zie bijlage 5 & 6). Voor het Living Lab is dit positief, immers kunnen met behulp van dit werkboek erfgoedeigenaren geholpen worden bij het verduurzamen van hun vastgoed. Er zijn echter wat problemen ten aanzien van dit werkboek.

Het werkboek wordt ontwikkeld vanuit een energieperspectief met in het achterhoofd de energietransitie. Deze transitie gaat niet snel genoeg en er moeten oplossingen gevonden worden om deze te versnellen. (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, z.d.). Doordat het werkboek vanuit dit perspectief is geschreven is de bedoeling om erfgoedeigenaren hun vastgoed te laten verduurzamen. Dit is onderbouwd door middel van de in het werkboek staande oplossingen. Waar het werkboek op dit moment gericht is op verduurzaming, zal er ook vanuit het perspectief van de gebruiker/eigenaar gekeken moeten worden. Voor een eigenaar zijn namelijk ook andere aspecten van belang, denk hierbij aan het financiële, technische, juridische en bouwkundige aspect. Deze aspecten zijn van belang voor eigenaren/gebruikers van dit type vastgoed aangezien deze aspecten ervoor zorgen dat het uitvoeren van dit soort oplossingen eenvoudig zal zijn, of juist complex.

Het probleem zit hem in het feit dat wanneer er niet aan dit soort aspecten wordt gedacht in het werkboek, het werkboek slechts beperkt gebruikt zal worden. Dit omdat de eigenaren er weinig belang aan zullen hechten. Wanneer dit werkboek niet gebruikt zal worden omdat er niet naar dit soort belangen van een eigenaar is gekeken, zal het werkboek niet succesvol zijn. De aspecten die voor de erfgoedeigenaar van belang zijn moeten nog onderzocht worden (Vieveen, 2020). Deze scriptie zal bovendien onderzoek doen naar de beweegredenen voor erfgoedeigenaren. Waarom vindt een eigenaar dat de oplossingen die in het werkboek staan uitgevoerd moeten worden en wat zijn de redenen om dit niet te doen?

Het onderzoek zal deze beweegredenen inzichtelijk gaan maken en op basis hiervan advies geven aan de opdrachtgever bij het verder ontwikkelen van het werkboek. Als eindproduct zal een analyse en koppeling van deze belangen gemaakt worden, die op een praktische manier in het werkboek verwerkt kan worden. Op deze manier kan het werkboek beter ingedeeld worden, goede volgorde van diverse belangen, en zal uiteindelijk de gebruiker van dit werkboek ook kwalitatiever geholpen worden.

1.3. Managementvraag en doelstelling

De managementvraag die door de opdrachtgever geformuleerd is, is de volgende: *Welke belangenafweging moet gemaakt worden bij het ontwikkelen van een beslismodel voor de energietransitie en erfgoedbehoud?*

De opdrachtgever heeft als doel om erfgoedeigenaren te ondersteunen bij het verduurzamen van erfgoed door middel van een door hun ontwikkelde methode waarbij rekening wordt gehouden met erfgoedkwaliteiten van gebouwen, dorpen en landschappen (Vieveen, 2020). Het doel van het onderzoek is om een koppeling te maken tussen de genoemde energieoplossingen die in het werkboek staan en de afwegingen van een gebruiker/eigenaar. Het onderzoek zal een bijdrage leveren in de vorm van kennis met betrekking tot eigenaren/gebruikers en kan zodoende gebruikt worden als aanvulling voor het werkboek.

1.4. Centrale vraag en deelvragen

De centrale vraag die op basis van de doelstelling tot stand is gekomen is: *Welke afwegingen zijn er voor een eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?*

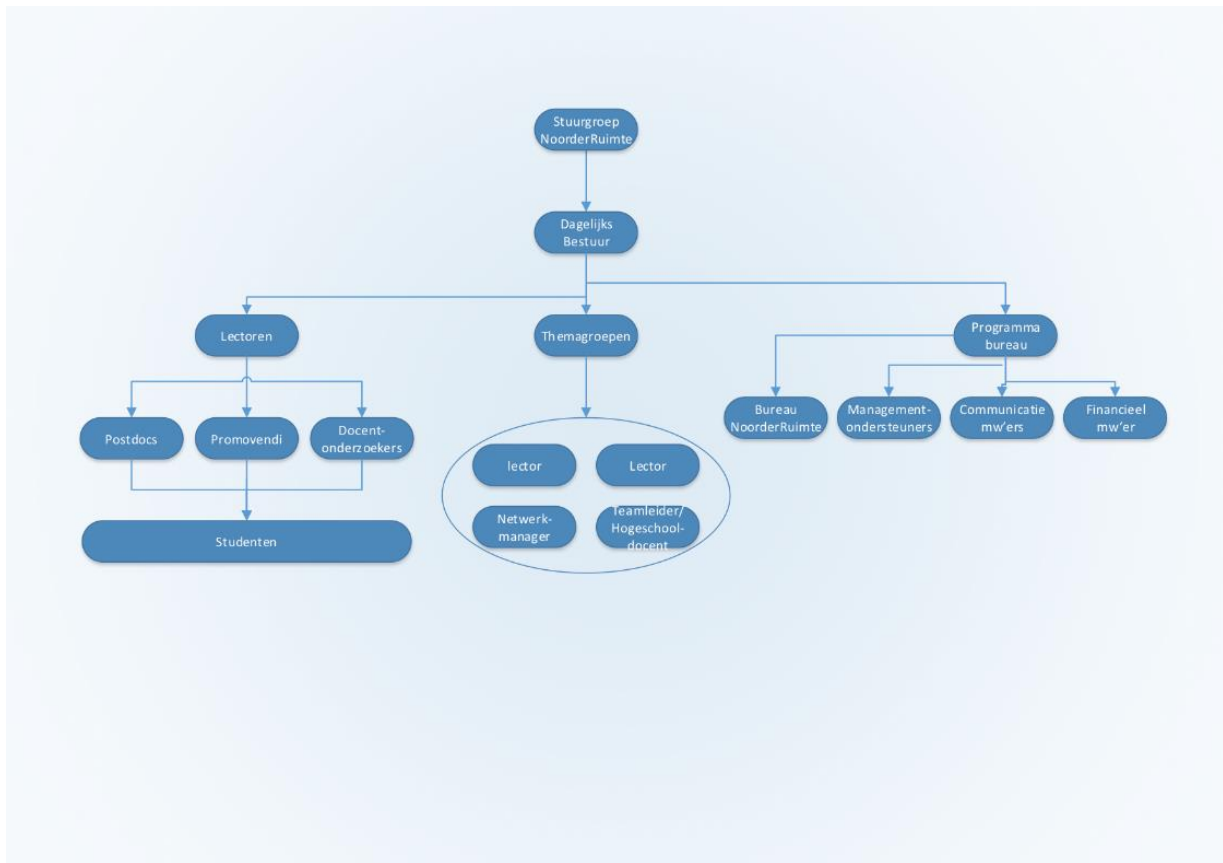
Om antwoord te kunnen geven op de centrale vraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd.

1. Welke aspecten spelen een rol bij beslissingen over verduurzamen?
 2. Op welke manier beïnvloeden andere partijen, zoals adviseurs en omwonenden de eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?
 3. Hoe worden aspecten en afwegingen afgewogen en worden uiteindelijk beslissingen gemaakt?
- De verantwoording voor de deelvragen is te vinden in hoofdstuk 3, Onderzoeksontwerp.

1.5. Beschrijving Organisatie

Bureau NoorderRuimte (bNR) is de professionele leeromgeving en werkplek voor studenten van het Kenniscentrum NoorderRuimte. Bij het kenniscentrum werken studenten, docenten, onderzoekers en lectoren werken er samen aan vraagstukken vanuit de praktijk. Professionals vanuit het werkveld (de externe partners) participeren eveneens in bNR. In bNR werken studenten vanuit meerdere opleidingen multidisciplinair samen (Bureau NoorderRuimte, z.d.). In figuur 1.1. is de organogram van Bureau Noorderruimte te vinden.

Er zijn vier schools aangesloten die allen participeren in het Kenniscentrum en zorgen voor bezetting Dit zijn studenten (ook van andere scholen), docenten en onderzoekers. De student krijgt op het gebied van persoonlijke en professionele ontwikkeling begeleiding van senior medewerkers van bureau NoorderRuimte. Onderzoeksprojecten, zoals het Living Lab, worden uitgevoerd bij het kenniscentrum. Bijbehorende afstudeeronderzoeken kunnen hierbij aansluiten. Dit Living Lab biedt studenten de gelegenheid te leren van het Living Lab via een onderzoeksopdracht.

Figuur 1.1. Organogram Bureau NoorderRuimte (NoorderRuimte, 2020)

2. Theoretisch kader

Om ervoor te zorgen dat het onderzoek theoretisch onderbouwd zal zijn, wordt er gebruik gemaakt van diverse theorieën en modellen. Deze theorieën en modellen en hun relevantie zullen in dit hoofdstuk toegelicht worden.

2.1. Erfgoed

In Nederland zijn er rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en provinciale monumenten. Er zijn beschermde stads- en dorpsgezichten en Europese en Werelderfgoederen. Bovendien zijn sommige beroepen en tradities immaterieel cultureel erfgoed. Rijksmonumenten zijn gebouwde of aangelegde objecten of archeologische terreinen die behouden moeten blijven. Bijvoorbeeld om hun schoonheid, cultuurhistorische waarde of wetenschappelijke betekenis. In Nederland hebben 118.515 gebouwen een formele beschermde status en zijn er 473 gebouwen rijksmonumenten. Van achttiende-eeuwse grenspalen tot Paleis Noordeinde in Den Haag.

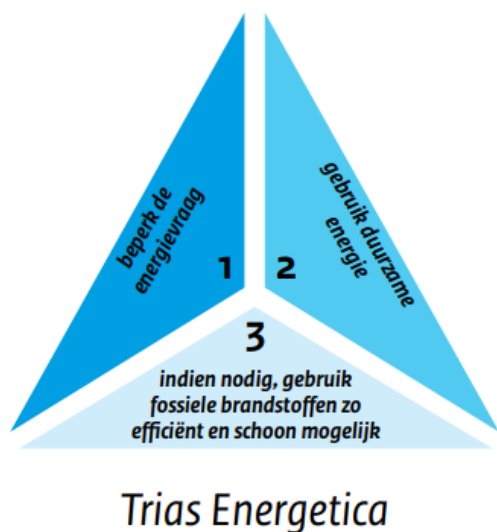
De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) wijst rijksmonumenten aan. Dit doet de RCE namens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). De RCE gebruikt hiervoor aanwijzingsprogramma's. Deze programma's richten zich op een bepaalde periode of categorie objecten of locaties. Bijvoorbeeld de wederopbouwperiode (1959-1965) of de bouwwerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het Rijksvastgoedbedrijf beheert de monumenten die de Rijksoverheid bezit. Zoals bijvoorbeeld de Ridderzaal in Den Haag en het Rijksmuseum in Amsterdam.

Sommige stadsgezichten en dorpsgezichten in Nederland zijn beschermd. Ze zijn aangewezen om hun schoonheid, onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang (het geheel van straten en bebouwing, bijvoorbeeld tuindorp Vreewijk in Rotterdam) en wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde. Gemeenten moeten ervoor zorgen dat het historische karakter en de structuur van deze gebieden wordt behouden. Bijvoorbeeld door de bescherming ervan vast te leggen in het bestemmingsplan. Niet alle gebouwen binnen beschermde stads- en dorpsgezichten hoeven een monument te zijn.

De ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Infrastructuur en Waterstaat wijzen gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan. Veel historische kernen zijn beschermd stads- of dorpsgezicht. Bijvoorbeeld het centrum van Den Haag en de binnenstad van Groningen. (Rijksoverheid, 2020)

2.2. Trias Energetica

De Trias Energetica, figuur 2.1., is de meest toegepaste strategie om energiebesparende maatregelen te nemen, zodat ze op een efficiënte manier samenwerken. Efficiënt in de zin van: zo duurzaam mogelijk, dus zo energiezuinig mogelijk en met zoveel mogelijk gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen. Maar ook in de zin van kosteneffectiviteit: er wordt meer energie bespaard per bestede euro (RVO, 2013).

Figuur 2.1. Trias Energetica (RVO, 2013)

Zoals in bovenstaande figuur te zien is bestaat de Trias Energetica uit drie verschillende onderdelen:

1. Beperk de energieaanvraag
2. Gebruik energie uit hernieuwbare bronnen
3. Gebruik eindige (fossiele) energiebronnen efficiënt

Volgens de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) is het belangrijk om bij energiebesparende maatregelen een goede strategie te hanteren. Wie zonder goed begrip van de samenhang van maatregelen aan de slag gaat, kiest onbedoeld vaak dure maatregelen die zowel qua kosten als qua energiezuinigheid niet tot een optimaal resultaat leiden.

De Trias Energetica geeft handvatten om de keuzes voor energiebesparende maatregelen in een logische samenhang te maken: zorg eerst voor een vermindering van de energievraag. Dat biedt het beste uitgangspunt om hernieuwbare energie in te zetten tegen zo laag mogelijke kosten. Ga spaarzaam om met de laatste en minst duurzame stap (RVO, 2013).

De relevantie richting het onderzoek zit hem in het feit dat de Trias Energetica een goed beeld geeft van de gevolgen die de te nemen beslissingen hebben. Wanneer te veel gefocust wordt op een onderdeel, dan gaat dit ten koste van de andere twee. De Trias Energetica zal met name gebruikt worden om context te creëren voor de diverse deelvragen om het vervolgens mee te nemen bij het beantwoorden van deze vragen. Het model zal dus de kern van het theoretisch kader zijn.

2.3. People, Planet, Profit (3 P's)

De term 3 P's gaat over duurzame ontwikkeling en staat voor mensen (People), planeet (Planet) en winst (Profit). Deze 3 termen worden beschouwd als een driehoek, waarvan alle punten in evenwicht moeten zijn om de volle potentie te bereiken (Elkington, 1997)

People

Gaat over mensen. Mensen in een bedrijf en daarbuiten. Wie zijn de klanten/partners en waarom zij? Welk effect heeft het bedrijf op de directe omgeving, hoe is de samenstelling van het personeel, hoe is de organisatie ingericht en wordt omgegaan met medezeggenschap en ontwikkeling van deze mensen? En hoe is het beloningsbeleid (MVO Check, z.d.)?

Planet

Gaat over de effecten op het milieu. Hoeveel en wat voor grondstoffen gebruikt het bedrijf en op wat voor manier wordt er bij bedrijfsbeslissingen en -activiteiten rekening gehouden met de effecten op de natuurlijke leefomgeving (MVO Check, z.d.).

Profit

Heeft betrekking op het financiële rendement van een organisatie. Profit heeft invloed op de haalbaarheid van keuzes rondom People en Planet, immers hebben deze doelstellingen met elkaar te maken. Wanneer bijvoorbeeld vanuit Planet de doelstelling is om groene energie in te kopen, maar dit economisch niet haalbaar is dan is het niet mogelijk om deze doelstelling te halen (MVO Check, z.d.).

De 3P's zijn relevant voor het onderzoek aangezien ook hier goed duidelijk is op wat voor manier er een afweging gemaakt moet worden tussen de drie verschillende P's. Doordat het gaat over verschillende belangen, kan het ook gebruikt worden voor de verschillende deelvragen. Zowel bij het technische, financiële, bouwkundige en juridische aspect is het van belang om de 3 P's mee te nemen.

2.4. Motivatie-hygiëne theorie

Dit is een motivatietheorie van Frederick Herzberg en is ontwikkeld nadat Herzberg een studie naar motivatie en demotivatie had uitgevoerd. De factoren die personeel ontevreden maakt of juist motiveert verschillen. Het simpelweg opschroeven van motivatie door bonussen of sancties werkt volgens Herzberg niet.

Herzberg stelt dat 'managers' ervoor moeten zorgen dat de hygiëne op orde is, waarmee bedoeld wordt dat er zo min mogelijk demotiverende omstandigheden zijn en dus veel motiverende factoren (Herzberg, 1966). Het model is te zien in figuur 2.2.

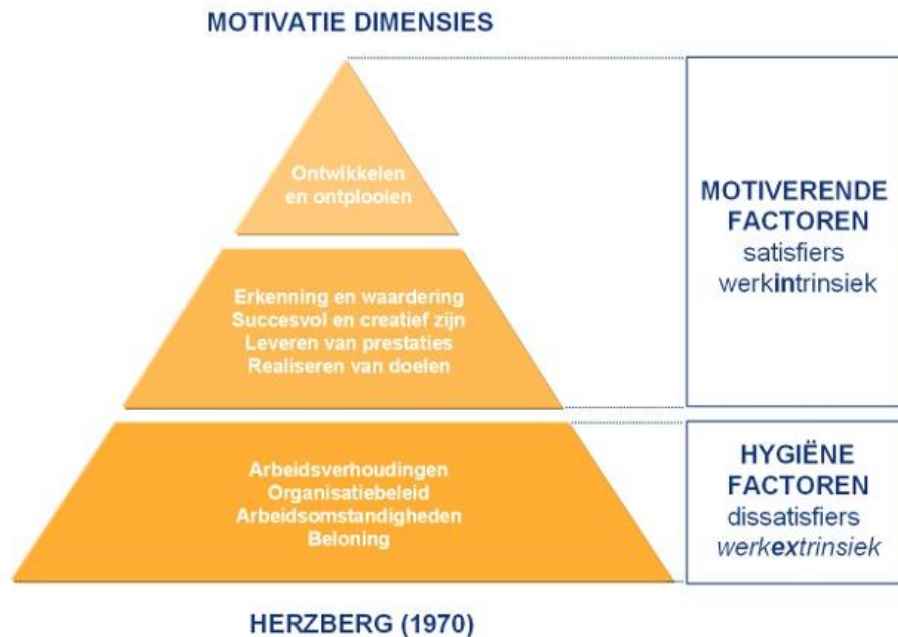
Motiverende factoren volgens Herzberg zijn:

- Ontplooien en ontwikkelen
- Creatief en succesvol zijn
- Het realiseren van doelen en leveren van prestaties
- Waardering en erkenning

Demotiverende (hygiëne) factoren zijn:

- Organisatiebeleid
- Arbeidsomstandigheden
- Arbeidsverhoudingen
- Beloning

De motiverende factoren hebben vooral te maken met de werkkern en de demotiverende factoren juist met de werkomgeving.

Figuur 2.2. Motivatie-hygiëne theorie (Herzberg, 1966).

De Motivatie-hygiëne theorie is een algemene en brede theorie. Desondanks is het wel een theorie die relevant is voor het onderzoek. Bij de deelvragen gaat onderzocht worden welke afwegingen er te maken zijn wanneer gekeken wordt naar diverse aspecten. Deze aspecten zijn gebaseerd op geld, techniek, bouwkunde of recht. Bij het maken van dit soort afwegingen is het ook goed om te weten wat voor achterliggende motivatie de eigenaar/gebruiker heeft. Zo kan het belonen/bestrafen zoals dit beschreven is in de theorie gezien worden als het wel, of niet, willen verduurzamen en is het personeel in deze de eigenaar/gebruiker.

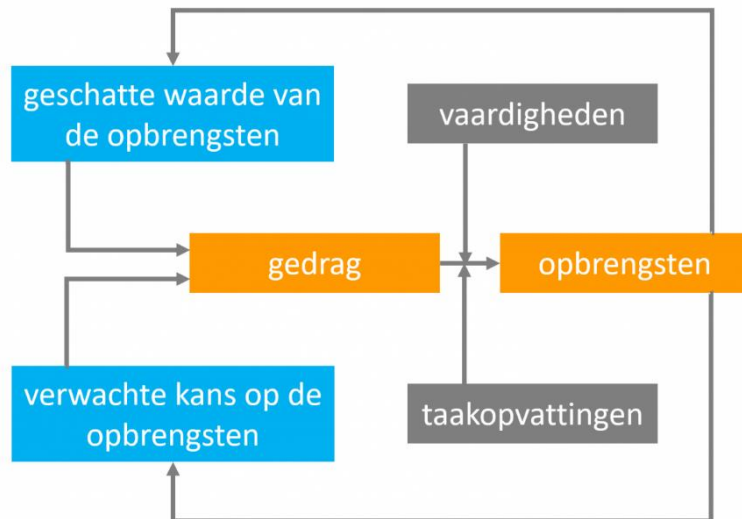
2.4. Het motivatiemodel van Vroom (Expectancy theory)

Dit model, zoals te zien is in figuur 2.3., kent het volgende uitgangspunt: Motivatie wordt bepaald door de verwachting dat het uitvoeren van het werk leidt tot bepaalde opbrengsten met een zekere waarde.

Medewerkers spannen zich positief in met de verwachting dat zij bepaalde opbrengsten met een zekere (individuele) waarde als tegenprestatie zullen ontvangen. Zij zullen bewuster zijn van het feit dat er een verband tussen hun inspanning en het resultaat is. Dit houdt in dat er voor zowel de organisatie als de medewerkers drie processen zijn:

1. De verhoogde inspanning zal de werkprestaties verbeteren
2. De aangeboden beloning zal de werknemer positief waarderen
3. De verhoogde werkprestatie zal een verhoogde beloning opleveren

Wanneer aan een van deze processen niet wordt voldaan, dan is het moeilijk de medewerker te motiveren. Een organisatie moet er dus samen met de medewerkers achter komen welke beloning de medewerker positief waardeert en dus motiveert. Communicatie is hierbij van grote waarde (Toolshero, datum onbekend). De medewerker in dit model is de vastgoedeigenaar.

Figuur 2.3. Motivatiemodel van Vroom (Managementmodellensite, Motivatiemodel naar Vroom, Porter en Lawler, z.d.)

Het motivatiemodel van Vroom is net als de Motivatie-hygiëne theorie een breed model. De relevantie zit hem ook hier in het achterhalen van achterliggende motivaties. Het uitvoeren van werk is in deze situatie het verduurzamen van erfgoed en de werknemers zijn in dit geval de eigenaar/gebruiker. Deze motivaties kunnen ook hier gebruikt worden bij het beantwoorden van de deelvragen.

2.6. BOB-model

Het BOB-model geeft, zoals te zien is in figuur 2.4., een heldere structuur voor kwalitatieve besluitvorming en bestaat uit drie fases: Beeldvorming, Oordeelsvorming en Besluitvorming (Bales, 1951).

Figuur 2.4. BOB-model (Managementmodellensite, z.d.)

Fase 1: Beeldvorming

Deze fase is bedoeld om tot een gezamenlijk beeld over de situatie en de mogelijkheden te komen. Hier komen de feiten op tafel en aanvullende informatie over het onderwerp wordt gedeeld. De beeldvormende fase kent een aantal stappen:

1. het probleem verkennen
2. het probleem omschrijven
3. informatie verzamelen

In de beeldvormingsfase is het goed om de volgende vragen te stellen: Wat is het probleem? Waar gaat het precies om? Wie zijn erbij betrokken? Welke aspecten spelen een rol? Welke informatie hebben we nog niet? Wat is er aan het probleem gedaan? Hebben we het over hetzelfde probleem? Wat is het doel?

Fase 2: Oordeelsvorming

Fase 2 A: Verschillende oplossingen voorstellen

In deze fase worden zo veel mogelijk oplossingen gegeven voor het probleem. Het is de kunst alle deelnemers te stimuleren alternatieven te geven, waarbij iedereen vanuit de eigen deskundigheid kan reageren.

Fase 2 B: Criteria opstellen

Wanneer veel ideeën of oplossingen zijn geopperd, moet er een keuze worden gemaakt. Hierbij is het essentieel dat de criteria voor deze keuze duidelijk zijn. Het kan gaan om de uitvoerbaarheid, de mogelijke consequenties, de belangrijkheid van de verschillende punten of om de kosten die eraan verbonden zijn. Argumenten voor de verschillende opties worden overwogen, de voors en tegens belicht en de gevolgen van een keuze worden overdacht.

Fase 3: Besluitvorming

Fase 3 A: Kiezen van één oplossing

Als alle informatie op tafel ligt, alle voor- en nadelen op een rijtje staan en alle criteria duidelijk zijn, kan er worden besloten. Wat is voor dit probleem het beste besluit? Er blijven altijd wel meerdere alternatieven over die in principe zouden kunnen werken. Daaruit moet dus een keuze worden gemaakt. Belangrijk is om open te blijven staan voor alle mogelijke oplossingen en dan een van de oplossingen te kiezen die aan de criteria uit fase 2 voldoet. Als de vorige fasen goed zijn doorlopen, is de keuze eenvoudig en volgt er een gezamenlijk besluit.

Fase 3 B: Planning en uitvoering van het besluit

De laatste stap is het vervolg van het genomen besluit. Bepaal de 5 W's (wie, wat, waarom, waar en wanneer) bij de gekozen oplossing. Welke consequenties heeft het besluit voor betrokkenen en wat moeten zij doen om het uit te voeren? Door dit zo concreet mogelijk te maken, kunnen geen misverstanden ontstaan en kan later worden gewezen op de gemaakte afspraken. Als laatste moet afgevraagd worden of het besluit naar tevredenheid is en of het een antwoord is op het gestelde probleem.

Het BOB-model is relevant voor het onderzoek aangezien dit model het mogelijk maakt om te toetsen op wat voor manier een beslissing genomen kan/moet worden. Door dit model te gebruiken zal inzichtelijk worden hoe een eigenaar/gebruiker een keuze maakt en hoe die tot stand komt.

3. Onderzoeksontwerp

In dit hoofdstuk is per deelvraag de onderzoeksmethode uitgelicht en de daar bijhorende onderbouwing van de onderzoeksmethode.

Het doel van het onderzoek was om antwoord te geven op de centrale vraag: Welke afwegingen zijn er voor een eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?

3.1. Typering van het onderzoek

Het onderzoek is probleem analytisch, wat betekent dat er onderzoek is gedaan naar zowel een bestaande situatie die geschetst is door de geïnterviewde personen, als naar de wenselijke situatie die gebaseerd is op het werkboek die (mede) ontworpen wordt door de opdrachtgever. Op basis van dit onderzoek is er advies gegeven op het werkboek en in hoeverre die beter aangepast kan worden op de wensen en ervaringen van de geïnterviewde personen. Gedurende het onderzoek is gebruik gemaakt van zowel Field- als Deskresearch. Fieldresearch in de vorm van interviews (telefonisch) met gebruikers/eigenaren van erfgoed, Deskresearch in de vorm van literatuuronderzoek.

Doordat het onderzoek bovendien van kwalitatieve aard is, is het van belang om het concept van het werkboek (bijlage 5 & 6), dat door de opdrachtgever ontworpen is, te begrijpen en deze is vervolgens gebruikt als leidraad voor de afgenomen interviews. Gekozen is voor het afnemen van semigestructureerd interviews aangezien er op deze manier inzichtelijk gemaakt kon worden wat de beweegredenen en belangen van gebruikers/eigenaren waren. In samenspraak met de opdrachtgever zijn de interviewvragen opgesteld en is zodoende het interview gestart. Doordat het semigestructureerd was, kon waar mogelijk meer navraag gedaan worden bij bepaalde verkregen antwoorden en kon zodoende het interview een gesprek worden. Het grootste voordeel van het afnemen van een interview is dat er precieze antwoorden gegeven kunnen worden, waarbij er ruimte is voor context (in tegenstelling tot een enquête). En juist deze context en uitleg zorgen ervoor dat de door de geïnterviewden gegeven antwoorden betrouwbaarder zijn dan bijvoorbeeld meerkeuze-antwoorden. Daarnaast zijn op deze manier de antwoorden beter te gebruiken voor het onderzoek. Als nadeel kan gezien worden dat er op deze manier met minder respondenten 'gesproken' kan worden en hierdoor dus een minder volledig beeld geschetst wordt. Desondanks dit nadeel is gekozen voor het afnemen van interviews aangezien de te verkrijgen data over meer kwaliteit beschikt en zodoende dus beter te gebruiken is voor het onderzoek.

De 3 interviews zijn gehouden met:

- Een particulier die anoniem wil blijven. Deze persoon woont in een oude boerderij en heeft diverse maatregelen getroffen om de woning te verduurzamen. Het transcript is te vinden in bijlage 2, hier bevindt zich ook de overige informatie van de desbetreffende persoon.
- De heer Landwaart, werkzaam voor de Stichting Nivon. Deze stichting verhuurt recreatievastgoed die volop in de natuur staat (zie afbeelding 3.1.), de geïnterviewde zorgt voor technische ondersteuning. De overige informatie is te lezen in het transcript, bijlage 3.
- Mevrouw van der Meulen, particulier. Mevrouw woont in een oude school (zie afbeelding 3.2.), welke deels omgebouwd is tot woning. De rest van het gebouw zal verbouwd worden tot kantoor (van mevrouw zelf) en recreatiewoningen. Het transcript is te lezen in bijlage 4.

Links afbeelding 3.1. Het Hunehuis (NIVON, z.d.)

Rechts afbeelding 3.2. Woning van mevrouw van der Meulen (RTV Drenthe, 2016)

Door middel van het interviewschema, welke te vinden is in bijlage 1, heeft de dataverzameling plaats kunnen vinden. De geïnterviewden zijn op dezelfde manier benaderd en vragen (plus bijbehorende definities) zijn niet veranderd, zodat de validiteit gewaarborgd kon blijven. De analyse die heeft plaatsgevonden is feitelijk een vergelijking tussen de werkelijke afwegingen en belangen die de geïnterviewden hebben gemaakt wat betreft het verduurzamen van vastgoed en de belangen die in het werkboek staan. Daarnaast is gekeken in hoeverre deze belangen uitgelegd kunnen worden door middel van de eerder genoemde theoretische modellen en theorieën.

De interviews zijn opgenomen door middel van opname apparatuur en deze opnames zijn vervolgens meerdere keren beluisterd en getranscribeerd. Deze transcripties zijn te lezen in de bijlagen 2,3 en 4. Deze transcripten zijn vervolgens, op basis van de 4 verschillende thema's, samengevat. Deze samenvatting kan dus ook gezien worden als de codering van de transcripten, aangezien de data hier per categorie gepresenteerd is. Samen met de uitkomsten van de deskresearch, welke te vinden zijn in hoofdstuk 4, zijn vervolgens de resultaten tot stand gekomen.

3.2. Deelvraag 1

De eerste deelvraag is als volgt geformuleerd: *Welke aspecten spelen een rol bij beslissingen over verduurzamen?*

Deze deelvraag is relevant voor het beantwoorden van de centrale vraag aangezien de volgende aspecten in de probleembeschrijving zijn genoemd: technische, financiële, juridische en bouwkundige. In het werkboek staan, zoals beschreven in de probleembeschrijving, een aantal energiebesparende oplossingen. Deze oplossingen zijn gekoppeld aan deze aspecten. Bij technische aspecten die een eigenaar/gebruiker af te wegen heeft, gaat het om de te plaatsen installaties, zoals bijvoorbeeld een warmtepomp. Bij financiële aspecten gaat het logischerwijs om het financiële onderdeel, waarbij gedacht kan worden aan een terugverdientijd. Gekeken naar de juridische aspecten, hier zal het vooral gaan over de wet- en regelgeving waarbinnen de eigenaar/gebruiker moet handelen, waarbij te denken valt aan bijvoorbeeld de Erfgoedwet. Tot slot is er bij de bouwkundige aspecten onderzocht welke bouwkundige mogelijkheden het vastgoed heeft die op basis van de wet- en regelgeving mogen.

Door middel van zowel desk- als fieldresearch is de informatie voor het beantwoorden van deelvraag 1 gevonden. Voor de categorie deskresearch is het geproduceerde werkboek geanalyseerd en er is onderzoek gedaan naar de aspecten. Om erachter te komen welke aspecten belangrijk zijn voor de eigenaren/gebruikers, is gebruik gemaakt van fieldresearch en zijn 3 interviews afgenomen. Door

middel van deze interviews is achterhaald in welke mate bepaalde aspecten belangrijk zijn voor de eigenaren/gebruiker. De data die verkregen is uit zowel het field- als deskresearch is vervolgens geanalyseerd op basis van relevantie en zodoende gebruikt voor het beantwoorden van de deelvraag.

3.3. Deelvraag 2

De tweede deelvraag is als volgt geformuleerd: *Op welke manier beïnvloeden andere partijen, zoals gemeentes en adviseurs de eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?*

Deze deelvraag is relevant voor het beantwoorden van de centrale vraag aangezien de gebruiker/eigenaar van het vastgoed te maken heeft met verschillende betrokken partijen. Hierbij valt te denken aan gemeentes en andere overheidsinstanties, omwonenden en andere organisaties zoals bijvoorbeeld bouwbedrijven en energieleveranciers. Door middel van deskresearch is de data voor het beantwoorden van deelvraag 2 verkregen. Hiervoor is onder andere onderzoek gedaan naar beleidsplannen van de overheidsinstanties omtrent duurzaamheid (onder andere Gemeente Westerveld), om zodoende te achterhalen wat de belangen zijn. Tijdens de interviews, fieldresearch, is vervolgens getoetst in hoeverre deze partijen van invloed zijn op de te nemen beslissingen door gebruikers/eigenaren van dit vastgoed. De data die verkregen is uit zowel het field- als deskresearch is vervolgens geanalyseerd op basis van relevantie en zodoende gebruikt voor het beantwoorden van de deelvraag.

3.4. Deelvraag 3

De derde deelvraag is als volgt geformuleerd: *Hoe worden aspecten en afwegingen afgewogen en worden uiteindelijk beslissingen gemaakt door de gebruiker/eigenaar?*

Deze deelvraag is relevant voor het beantwoorden van de centrale vraag aangezien de gebruiker/eigenaar een beslissing moet maken ten aanzien van het verduurzamen van zijn/haar vastgoed. In deze vraag is gekeken naar de afwegingen die naar voren zijn gekomen in deelvraag 1 en is op basis hiervan onderzocht op wat voor manier er beslissingen gemaakt moeten worden. Door middel van fieldresearch is de informatie voor het beantwoorden van deelvraag 3 gevonden. Door de gehouden interviews met de gebruiker/eigenaar van het vastgoed is achterhaald op wat voor manier beslissingen genomen worden ten aanzien van het verduurzamen van vastgoed. De data die verkregen is uit de fieldresearch is vervolgens geanalyseerd op basis van relevantie en zodoende gebruikt voor het beantwoorden van de deelvraag.

3.5. Onderzoeksinstrumenten

Er zijn diverse onderzoeksinstrumenten gebruikt. Wat betreft het gedeelte deskresearch en literatuuronderzoek, hier zijn de diverse modellen en theorieën gebruikt die genoemd zijn in het theoretisch kader. Op basis van deze informatie is vervolgens fieldresearch gedaan naar de diverse aspecten die volgens de opdrachtgever van belang zijn en zijn deze aspecten gebruikt voor het interviewschema (bijlage 1). Het doel van de interviews was om inzichtelijk te krijgen welke aspecten in de praktijk van belang zijn, of er derde partijen gebruikt worden voor het inwinnen van advies en welke afwegingen er zijn ten aanzien van verduurzamen van vastgoed. Zoals te lezen is in het begin van dit hoofdstuk, is gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Hier is voor gekozen aangezien er maar een beperkt aantal potentiële geïnterviewden waren en zodoende er dus meer doorgevraagd kon worden dan bij bijvoorbeeld een gestructureerd interview. Het interviewschema

dat gebruikt is voor de interviews had dan ook als functie om de verschillende thema's (wonen in erfgoed, beleving, duurzaamheid en besluitvorming) structureel aan bod te laten komen en het gesprek zo te laten verlopen dat per thema de vragen gesteld konden worden. De vragen die in het schema stonden, zijn echter gebruikt als leidraad en boden de ruimte om door te kunnen vragen en in te gaan op gegeven antwoorden van de geïnterviewden. De gestelde vragen waren bovendien niet gesloten, waardoor de gegeven antwoorden uitgebreider waren dan bij het stellen van gesloten vragen.

3.6. Validiteit en betrouwbaarheid

Betrouwbaarheid geeft aan in hoeverre het onderzoek vrij is van toevalligheden en fouten. Om de betrouwbaarheid zo goed mogelijk te waarborgen, zijn tijdens het onderzoek een aantal maatregelen getroffen. Zo is er voor de deskresearch gebruik gemaakt van artikelen en rapporten die geschreven zijn door professionele organisaties en/of master-studenten. Gedurende de deskresearch is per deelvraag gekeken naar theorieën en modellen die ondersteunend konden werken voor het onderzoek en is deze literatuur zo gevonden. Zo zijn veel documenten van de opdrachtgever gebruikt en zijn de genoemde theorieën en modellen uit hoofdstuk 2 (BOB-model, Motivatiemodel van Vroom, Motivatie-Hygiëne-theorie en 3P's model) van toegevoegde waarde geweest bij het beantwoorden van de diverse vragen. De modellen zijn veelgebruikte theorieën binnen de economische en sociale studies, en zodoende dus ook betrouwbaar voor dit onderzoek welke een economische aard heeft. De literatuur van de opdrachtgever is minder objectief en bekend. Inhoudelijk voegt deze literatuur veel toe, aangezien zij veel kennis over het onderzoeksonderwerp hebben. De betrouwbaarheid is echter minder dan de overige literatuur, gezien de betrokkenheid van de opdrachtgever bij dit onderzoek. Omdat zij over informatie beschikken die noodzakelijk is voor dit onderzoek, is er bewust voor gekozen om toch gebruik te maken van deze literatuur.

Voor het onderzoek zijn 3 interviews gehouden met eigenaren/gebruikers van erfgoed. In overleg met de opdrachtgever is gezocht naar gebruikers/eigenaren die geïnterviewd kunnen worden die zowel voor dit onderzoek, als voor het onderzoek van de opdrachtgever van belang zijn. Aangezien de opdrachtgever van het project werkzaam is in de provincie Drenthe, zijn de interviews ook gehouden met eigenaren/gebruikers woonachtig in deze provincie. Uiteindelijk zijn, in samenwerking met de gemeente Westerveld, 3 mensen bereid gevonden die mee wilden werken aan de interviews. Daarnaast is ook in overleg met de opdrachtgever een interviewschema opgesteld, welke te lezen is in bijlage 1. De interviews zijn meermaals beluisterd en vervolgens getranscribeerd, waarbij overbodige informatie is weggelaten. De data van de interviews (transcripten en opnames) worden als vertrouwelijk gezien en zullen dus niet zonder goedkeuring van de geïnterviewden gedeeld worden met derden. Tot slot is de bronvermelding nauwkeurig bijgehouden volgens de APA-richtlijnen, waarbij ook rekening gehouden werd met de betrouwbaarheid van de bronnen. De relevante literatuur is gedurende het onderzoek gebruikt als 'kapstok' voor het beantwoorden van de deelvragen. Per deelvraag is naar de desbetreffende theorie of het model gekeken en zijn vervolgens de verkregen antwoorden uit de interviews hieraan opgehangen. Op deze manier kon dus getoetst worden of de theorieën en modellen, en de gegeven antwoorden van de geïnterviewden, betrouwbaar waren.

Validiteit gaat over de mate waarin het onderzoek vrij is van systematische fouten. Om de validiteit van de fieldresearch te waarborgen zijn ook een aantal stappen genomen. De begrippen en definities die gebruikt zijn tijdens de interviews zijn gebaseerd op literatuur over dit onderwerp en het interviewschema is verstuurd naar de respondenten voordat de interviews plaatsvonden. Hierdoor zijn de uitkomsten van het interview goed te gebruiken en beschikken deze bovendien over voldoende kwaliteit.

4. Onderzoekresultaten

In dit hoofdstuk worden de deelvragen beantwoordt op basis van de verkregen data. De antwoorden zorgen er uiteindelijk voor dat de hoofdvraag beantwoord kan worden.

4.1. Resultaten deelvraag 1

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de deelvraag: *Welke aspecten spelen een rol bij beslissingen over verduurzamen?* Door middel van zowel desk- als fieldresearch is de informatie voor het beantwoorden van deelvraag 1 gevonden. De documenten (zie bijlage 5 & 6) van de opdrachtgever, die ervoor moeten zorgen dat het werkboek gerealiseerd kan worden, zijn geanalyseerd. Uiteindelijk zijn de verschillende aspecten, technische/bouwkundige/juridische/financiële, onderzocht en op basis hiervan is het interviewschema tot stand gekomen. Door middel van de informatie van de opdrachtgever en de afgenomen interviews is antwoord gegeven op de deelvraag.

4.1.1. De aspecten

Wanneer beslissingen genomen moeten worden over het wel of niet verduurzamen van vastgoed, zijn er meerdere aspecten die een rol spelen. Het nemen van een beslissing is iets dat later in dit hoofdstuk (4.3.) aan bod zal komen en uitgelegd zal worden. De diverse beweegredenen zijn echter wel onder te verdelen in de categorieën technisch, bouwkundig, juridisch en financieel (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, z.d.). Deze categorieën zijn, zoals te lezen is in het onderzoeksontwerp, als volgt te omschrijven.

Bij technische aspecten die een eigenaar/gebruiker af te wegen heeft gaat het om de te plaatsen installaties, zoals bijvoorbeeld een warmtepomp. Door gebruik te maken van dergelijke installaties, kan ervoor gezorgd worden dat het energieverbruik verlaagd zal worden. Of dat bijvoorbeeld de gebruikte energie van eigen energiebronnen komt (zonnepanelen). Op deze manier is de gebruiker/eigenaar energiezuiniger, zonder dat er dingen ‘gelaten’ (verwarming lager zetten, apparaten minder gebruiken etc.) moeten worden (Rijksoverheid, z.d.).

Bij financiële aspecten gaat het om het financiële onderdeel, waarbij gedacht kan worden aan een terugverdientijd. Door duurzame maatregelen te treffen zal er geïnvesteerd moeten worden in het vastgoed. Bij zowel het isoleren, als bijvoorbeeld het plaatsen van installaties zal er geïnvesteerd moeten worden in de woning. En wanneer geïnvesteerd gaat worden, wordt ook gekeken naar het rendement dat behaald zal worden op deze investeringen. Bij het investeren in duurzame maatregelen zit het te behalen rendement in het besparen van energiekosten. Door te investeren in duurzame maatregelen, zal normaliter het energieverbruik dalen (en dus ook de energiekosten). Deze besparing op de energiekosten, ten opzichte van de situatie voor het investeren, is het rendement dat behaald wordt op deze investering. Op basis van dit rendement kan vervolgens ook een terugverdientijd berekend worden (Rijkswaterstaat, z.d.).

Wanneer gekeken zal worden naar de juridische aspecten gaat het hier vooral over de wet- en regelgeving waarbinnen de eigenaar/gebruiker moet handelen, waarbij te denken valt aan bijvoorbeeld de Erfgoedwet (Monumenten, z.d.). Doordat het onderzoek betrekking heeft op Erfgoed en beschermde stadsgezichten zorgt dit ervoor dat het uiterlijk van het betreffende vastgoed minder aanpassingsmogelijkheden heeft. De historische en monumentale waarde van het pand moet in

stand gehouden worden en dus kan niet zomaar een duurzame maatregel getroffen worden. Om een dergelijke aanpassing te nemen moet bijvoorbeeld vaak een vergunning aangevraagd worden. Daarnaast mogen sommige maatregelen, zoals het plaatsen van zonnepanelen, niet zomaar uitgevoerd worden (Monumenten, z.d.).

Tot slot gaat het bij de bouwkundige aspecten om welke bouwkundige mogelijkheden het vastgoed heeft die op basis van de wet- en regelgeving mogen. Doordat het betreffende vastgoed oud is, heeft dit ook invloed op de bouwkundige mogelijkheden die het vastgoed heeft wanneer het gaat om verduurzamen. Denk hierbij aan de beperkte mogelijkheden wat betreft het isoleren, door bijvoorbeeld het hebben van enkelsteense muren of het ontbreken van kruipruimte. Het isoleren van dit vastgoed kan wel, maar de bouwkundige aspecten zijn wel een beperkende factor. Daarnaast speelt het bij deze aspecten ook een rol dat het juridische gedeelte (de aanpasbaarheid van het vastgoed) ervoor zorgt dat niet zomaar bouwkundige aanpassingen gedaan mogen worden (Monumenten, z.d.).

De verschillende aspecten zijn ook aan bod gekomen in de interviews. Zoals te lezen is in het interviewschema, bijlage 1, zijn diverse vragen gesteld die betrekking hebben op deze aspecten. De uitkomsten hiervan zijn in de volgende sub paragraaf te lezen (4.1.2.).

Op basis van het theoretisch kader kan gezegd worden dat alle aspecten beïnvloed worden door zowel de Trias Energetica als het model People Planet Profit. De theorie van Trias Energetica stelt dat om energiebesparende maatregelen te nemen, ze op een efficiënte manier moeten samenwerken. Efficiënt in de zin van: zo duurzaam mogelijk, dus zo energiezuinig mogelijk en met zoveel mogelijk gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen. Maar ook in de zin van kosteneffectiviteit: er wordt meer energie bespaard per bestede euro. De Trias Energetica bestaat uit drie verschillende onderdelen (RVO, 2013):

1. Beperk de energieaanvraag
2. Gebruik energie uit hernieuwbare bronnen
3. Gebruik eindige (fossiele) energiebronnen efficiënt

Voor het onderdeel van de deelvraag ‘aspecten’ is dit model van toepassing aangezien de verduurzamingsmaatregelen ervoor moeten zorgen dat de energieaanvraag beperkt zal worden, door bijvoorbeeld technische of bouwkundige maatregelen te treffen. Het installeren van dergelijke installaties (zonnepanelen bijvoorbeeld), of het bouwkundig aanpassen van het vastgoed (isoleren) zorgen ervoor dat het energieverbruik zal dalen en op die manier de aanvraag ook zal dalen.

Het model People Planet Profit gaat over 3 termen die kunnen beschouwd worden als een driehoek, waarvan alle punten in evenwicht moeten zijn om de volle potentie te bereiken (Elkington, 1997). Voor het onderdeel aspecten zijn met name de onderdelen Planet en Profit van belang. Planet gaat over de effecten op het milieu. Hoeveel en wat voor grondstoffen gebruikt de gebruiker/eigenaar en op wat voor manier wordt er bij beslissingen rekening gehouden met de effecten op de natuurlijke leefomgeving. Dit heeft dus ook te maken met de aspecten techniek, bouwkundig en financieel, aangezien rekening houden met het onderdeel Planet ervoor zorgt dat het energiegebruik verminderd zal moeten worden of duurzaam zal zijn.

Profit heeft betrekking op het financiële rendement. Profit heeft invloed op de haalbaarheid van keuzes rondom People en Planet, immers hebben deze doelstellingen met elkaar te maken. Wanneer bijvoorbeeld vanuit Planet de doelstelling is om groene energie in te kopen, maar dit economisch niet haalbaar is dan is het niet mogelijk om deze doelstelling te halen (MVO Check, z.d.). Ook hier betreft het de aspecten techniek, bouwkundig en financieel. Deze onderdelen zijn relevant aangezien

vanuit de mogelijkheden, ofwel de beperkingen (zie begin sub paragraaf 4.1.1.) die genoemd staan, (technisch en bouwkundig) die het erfgoed heeft gehandeld moet worden. Hierbij is het onderdeel financieel van groot belang, aangezien het doen van dergelijke investeringen/maatregelen gebaseerd wordt op het financiële aspect.

4.1.2. Belangrijkheid bij gebruikers/eigenaren

Tijdens de interviews, waarvan de transcripten te lezen zijn in bijlagen 2, 3 en 4, is gevraagd naar en gesproken over de diverse aspecten. De interviews zijn gehouden met zowel personen die het erfgoed particulier gebruiken, als bedrijfsmatig. Dit heeft ervoor gezorgd dat er op het gebied van aspecten overeenkomsten, maar ook verschillen, naar voren zijn gekomen welke hieronder genoemd zullen worden inclusief citaten van de geïnterviewden. Ondanks dat de citaten niet altijd bijdragen aan de leesbaarheid van de alinea, is er toch voor gekozen om de uitspraken van de geïnterviewden letterlijk over te nemen, om niet de essentie van hun argumenten en ervaringen te verzwakken.

- De technische en bouwkundige aspecten zijn in grote mate belangrijk. Doordat het erfgoed, logischerwijs, oude en historische panden betreft heeft dit ook invloed op de mate waarin moderne technieken of bouwkundige aanpassingen toegepast kunnen worden. De geïnterviewde uit bijlage 2 (waarvan de naam liever niet genoemd mag worden) zegt hierover: *“Kijk nu eigenlijk als je zegt van wij zouden het helemaal over doen, of neutraal willen maken. Of van het gas af. Dat is natuurlijk heel lastig met zo’n oud pand. Want dan zou je dus de muren heel goed moeten isoleren. En dat kan aan de buitenkant niet, want daarmee pas je het karakter van de woning aan. En dan gaat de aardigheid van het huisje gaat eraf. En aan de binnenkant houd je weinig woonruimte over. Het is toch al gauw 15 centimeter dat je de kamer in bent.”*. De geïnterviewde uit bijlage 3, de heer Landwaart, geeft hierover aan: *“Wij proberen zo veel als mogelijk in de installaties technische oplossingen te vinden. De ventilatoren die op wisselstroom zaten overgeschakeld naar gelijkstroom. Dat scheelde een hoop aan energie. Dus zo kijken wij iedere keer naar waar kunnen wij verduurzamen. En dat ligt vooral in de mogelijkheid om technisch wat te doen. Want wij hebben qua isoleren heel weinig mogelijkheden.”*. De geïnterviewde uit bijlage 4, mevrouw van der Meulen, geeft aan dat er in de woning diverse installaties zijn geplaatst waaronder zonnepanelen en zonneboilers. Dit is met de volgende intentie gedaan: *“Wij hebben natuurlijk gezien, doordat wij jaren in aardbevingsgebieden gewoond hebben, dat wat er allemaal gebeurt als je gas blijft gebruiken. En dat heeft ons ook doen besluiten dat wij gasloos willen leven.”*. Ook is het zo dat mevrouw van der Meulen en haar partner tegen problemen aanlopen doordat zij in een oud pand wonen. Zo zorgt de hoogte van het pand er bijvoorbeeld voor dat veel energie nodig is om het geheel te verwarmen en dat doordat het een oud schoolgebouw is, en dus over veel ramen beschikt, dit lastig en bovendien een flinke investering is om te vervangen. Om dit te compenseren wordt nu veel gebruik gemaakt van gordijnen die de warmte binnen moeten houden.
- Het aspect financieel is van belang. De geïnterviewde uit bijlage 2 zegt hierover het volgende wanneer gevraagd wordt naar onder andere het verduurzamen en verbeteren van het wooncomfort: *“Ja inderdaad. En het is natuurlijk ook beter voor je portemonnee, qua stookkosten enzovoort. Maar je hoort ook vaak dat mensen gaan rekenen en dan het er pas na 10-15 jaar eruit hebben. Dan denk ik, dat zien we dan wel weer. Maar wellicht heeft het er ook mee te maken met het feit of je het moet gaan lenen, of het zo kan betalen. Wanneer je een hypotheek moet verhogen om dat te doen, dan wordt het natuurlijk alweer minder interessant. Dan ga je natuurlijk wel sneller rekenen wanneer je het eruit zou hebben.”*. De geïnterviewde uit bijlage 3 geeft aan wanneer het gaat over duurzame maatregelen: *“Ik ben meer van die principiële kant, maar er zijn ook een hoop die dat niet zijn. Maar in de*

algemene zin, dus bij de stichting, worden deze maatregelen vanuit principes genomen. Uit die overtuiging worden deze beslissingen genomen, daarom willen wij verduurzamen.". Het financiële aspect is in deze zin dus belangrijk, maar de principiële overtuigingen zijn hierin doorslaggevend. Ook wanneer een maatregel financieel gezien niet per se aantrekkelijk zou zijn. Mevrouw van der Meulen geeft aan wanneer het gaat over het begin van de verbouwing van de woning: *"Wij willen natuurlijk zo zuinig mogelijk wonen, omdat het een giga pand is. En zo dus ook de kosten een beetje binnen de perken wil houden. Toen wij het pand kochten, was er een gasverbruik van duizend kuub in de maand. En het was niet warm, en niet comfortabel."*. Daarnaast worden maatregelen, zoals bijvoorbeeld het vervangen van de ramen, niet uitgevoerd vanwege het feit dat deze in de ogen van de geïnterviewde niet rendabel genoeg is. Bij het praten over alle genomen maatregelen zegt ze het volgende: *"Want je kunt het allemaal wel aanleggen, maar het moet allemaal ook aangesloten worden. Wat wij allemaal uitgegeven hebben, dat is schrikbarend."*. Het uitvoeren van duurzame maatregelen kan dus voor een lager energieverbruik zorgen, maar is niet per se altijd rendabel. En vanuit deze afweging worden wel beslissingen genomen.

- Het juridische aspect heeft in deze context geen doorslaggevende rol, maar is wel degelijk van belang. Doordat het vastgoed als monumentaal/bescherm stadsgezicht aangemerkt is, betekent dit ook dat de uitstraling en het aanzicht hiervan niet veranderd mag worden. Dit zorgt er dus voor dat het juridische aspect op het gebied als 'belemmerend' gezien kan worden. De geïnterviewde uit bijlage 3 zegt hierover wanneer het gaat over de geplaatste zonnepanelen: *"Het is wel zo dat ze naar binnen gericht zijn. Het aanzicht van het gebouw is niet veranderd. Vanaf het wandelpad kun je niet zien dat wij panelen hebben. Dus dan zie je echt huis met het monumentale karakter."*.

Kort samengevat kan gezegd worden dat, doordat het vastgoed van de respondenten oud is (en als erfgoed gekenmerkt wordt), dit ervoor zorgt dat de gebouwen over veel kenmerkende elementen beschikken. Kenmerkende elementen zoals de vele ramen in de woning van mevrouw van der Meulen en de oude bedstede deuren van de geïnterviewde uit bijlage 2. Echter is het zo dat, doordat de gebouwen oud zijn, dit op bouwkundig en technisch vlak ook als een beperking gezien kan worden wanneer duurzame maatregelen getroffen willen worden. Daarnaast wordt aangegeven dat het financiële aspect wel degelijk van belang is, zeker gezien de grote investering die deze maatregelen veelal zijn. Tot slot worden vanuit juridisch oogpunt beperkingen opgelegd wat betreft het verduurzamen, met als beste voorbeeld het niet (in het zicht) mogen plaatsen van zonnepanelen op het dak van het vastgoed in verband met het aantasten van het monumentale karakter. Op basis van de erfgoedwet moeten aanpassingen aan het vastgoed getoetst worden en zal hier een vergunning voor aangevraagd moeten worden (Monumenten, z.d.).

4.2. Invloed derde partijen

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de deelvraag: *Op welke manier beïnvloeden andere partijen, zoals gemeentes en adviseurs de eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?* Deze deelvraag is relevant voor het beantwoorden van de centrale vraag aangezien de gebruiker/eigenaar van het vastgoed te maken heeft met verschillende betrokken partijen. Hierbij valt te denken aan gemeentes en andere overheidsinstanties, omwonenden en andere organisaties zoals bijvoorbeeld bouwbedrijven en energieleveranciers. Door middel van deskresearch is informatie voor het beantwoorden van deelvraag 2 gevonden. Hiervoor is onderzoek gedaan naar beleidsplannen van de overheidsinstanties omtrent duurzaamheid, om zodoende te achterhalen wat de belangen zijn en daarnaast is tijdens de interviews aan de geïnterviewden gevraagd naar de invloed van deze partijen.

4.2.1. Invloed van de derde partij?

Zoals te lezen is in de probleemomschrijving en het onderzoeksontwerp, vindt het onderzoek van Bureau Noorderruimte plaats in de provincie Drenthe. Overheidsinstanties en andere organisaties in deze regio kunnen invloed uitoefenen, maar zo ook de landelijke overheid. De landelijke overheid neemt maatregelen om Nederland te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering en heeft in 2016 het VN-Klimaatakkoord van Parijs ondertekend. Dit akkoord heeft als doelstelling om de uitstoot van de EU-lidstaten met minimaal 40% te verminderen in 2030. Om dit te bereiken stimuleert de landelijke overheid personen en organisaties om te verduurzamen, door middel van onder andere het toekennen van subsidies (Rijksoverheid, z.d.). Dit gebeurt niet alleen op landelijke schaal, ook op gemeentelijke. Zo heeft het college van de gemeente Westerveld, waar ook de geïnterviewden woonachtig en/of werkzaam zijn, de ambitie uitgesproken om in 2050 de energie die de huishoudens in de gemeente nodig zijn, duurzaam op te wekken. Vanuit deze gedachte worden bewoners en ondernemers ook gestimuleerd om duurzame maatregelen te treffen, door net als op landelijk gebied subsidies toe te kennen. De gemeente heeft onder andere DUMO-scans, wat voor Duurzame Monumenten staat, uitgevoerd. En op basis van deze scans, die aangaven wat voor duurzame maatregelen mogelijk zijn, werden vervolgens subsidies toegekend (Gemeente Westerveld, z.d.).

Overheidsinstanties kunnen door hun invloed de kaders van het verduurzamen creëren, door ambities zoals de Gemeente Westerveld heeft uit te spreken of door wet- en regelgeving aan te passen door de landelijke overheid. Organisaties daarentegen kunnen inspelen op deze kaders door producten of diensten te ontwikkelen op het gebied van duurzaamheid. Denk hierbij aan bedrijven die energiezuinige producten hebben ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld zonnepanelen en warmtepompen. Deze bedrijven brengen dergelijke producten onder de aandacht om zodoende omzet te kunnen genereren en de afnemers energiezuiniger te kunnen laten leven (Kenniscentrum Noorderruimte, 2020).

4.2.2. Invloed partijen op de geïnterviewden?

Om erachter te komen welke invloeden derde partijen (zoals overheidsinstanties) hebben, zijn er tijdens de interviews vragen gesteld om hierachter te komen. Doordat de interviews gehouden zijn met zowel particulieren als bedrijven, zijn verschillen te merken. Ook heeft dit ervoor gezorgd dat er op het gebied van invloed van derde partijen overeenkomsten naar voren zijn gekomen welke hieronder genoemd zullen worden inclusief citaten van de geïnterviewde:

- De geïnterviewde uit bijlage 2 (particulier) vindt technische en bouwkundige aspecten interessant en belangrijk. Hierdoor heeft de geïnterviewde door middel van deze interesse

tot op zekere hoogte goede kennis over deze aspecten. Echter is het zo dat, wanneer het gaat om duurzame maatregelen nemen, de geïnterviewde advies en hulp van derde partijen waardeert. De geïnterviewde zegt hierover wanneer het gaat over het wooncomfort in het huis: *“Het was ook ontzettend vochtig. Het trok heel veel vocht op en daar hebben we advies ingewonnen van een firma. Dat vonden wij in een tijdschrift en die hadden speciale systemen ontwikkeld vergelijkbaar met vliegtuigen.”*. De geïnterviewde geeft aan dat hij bewust omgaat met het milieu, maar dat verduurzamen ook vooral comfort verbeterend moet zijn. Het laten adviseren door derde partijen gebeurt dus ook in de wetenschap dat de te nemen maatregelen met name ook comfort verbeterend moeten zijn. De geïnterviewde uit bijlage 3, de heer Landwaart (stichting Nivon), geeft aan wanneer het gaat over het inwinnen van advies van derden na een verkregen DUMO-scan: *“Nee dat was niet nodig, wij hebben zelf genoeg kennis in huis. Een installateur die in ons midden zit, een goede installateur die ook met ons meedenkt en bovendien veel kennis heeft over duurzame oplossingen. Dus in die zin komen wij daar samen wel uit. En wij hebben ook in de stichting een aantal deskundigen, waar wij beroep op kunnen doen.”*. Advies aan de stichting, en betreffende personen die de beslissingen moeten nemen, wordt dus in zekere zin wel gedaan al liggen de verhoudingen anders doordat de adviseurs onderdeel zijn van de stichting. Mevrouw van der Meulen (particulier) geeft aan dat haar man technisch is, en dus wanneer het gaat over dergelijke maatregelen dingen zelf uit kan zoeken. Wel is het zo dat zij zich laten adviseren: *“Ja sowieso door leveranciers. Maar wij hebben ook wel mensen van het Drents erfgoed over de vloer gehad. Ik weet niet eens precies wie het allemaal waren. Maar wij hebben ons wel uitgebreid laten voorlichten. Door diverse partijen, en voor de verschillende maatregelen.”*. Daarnaast is mevrouw Van der Meulen ook afhankelijk van de gemeente Westerveld. Doordat het gebouw van origine een maatschappelijke functie (school) had moest hier een functiewijziging komen om überhaupt in het gebouw te mogen gaan wonen en werken.

Kortom, derde partijen hebben invloed op de te nemen beslissingen. De landelijke overheid heeft het VN-Klimaatakkoord van Parijs ondertekend en zodoende de weg ingezet om in 2030 de uitstoot met 40% te verminderen. Dit akkoord zorgt ervoor dat personen en organisaties meer aandacht gaan hebben voor duurzaamheid en worden zij gestimuleerd om duurzame maatregelen te nemen. Daarnaast heeft de gemeente Westerveld, de gemeente waar de respondenten woon- en/of werkzaam zijn, de ambitie uitgesproken om in 2050 de energie die de huishoudens in de gemeente nodig zijn duurzaam op te wekken. Deze ambitie zorgt er dus ook voor dat huishoudens in de gemeente gestimuleerd worden om duurzame investeringen te doen, die gesubsidieerd worden op basis van de gegeven DUMO-scans. Deze ambities zorgen ervoor dat de geïnterviewden bewuster kijken naar de energieprestaties van het vastgoed en op deze manier ook gestimuleerd worden om te gaan kijken naar mogelijke maatregelen om deze prestaties te verbeteren. Dit is dan ook de invloed die deze partijen uitoefenen op de gebruiker/eigenaar. Daarnaast geven de respondenten aan dat de kennis die vereist is om beslissingen te nemen voor deze maatregelen, vrij specifiek is. Advies van organisaties is daarom zeker gewenst en wordt dan ook ingewonnen. Denk hierbij aan het inwinnen van advies van installateurs, bouwbedrijven, isolatiebedrijven en bedrijven gespecialiseerd in het plaatsen van zonnepanelen.

4.3. Afwegingen en besluitvorming

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de deelvraag: *Hoe worden aspecten en afwegingen afgewogen en worden uiteindelijk beslissingen gemaakt door de gebruiker/eigenaar?*

Deze deelvraag is relevant voor het beantwoorden van de centrale vraag aangezien de gebruiker/eigenaar een beslissing moet maken ten aanzien van het verduurzamen van zijn/haar vastgoed. In deze vraag is gekeken naar de afwegingen die naar voren zijn gekomen in deelvraag 1 en op basis hiervan is onderzocht op wat voor manier er beslissingen gemaakt worden. Door middel van zowel fieldresearch als deskresearch is de informatie voor het beantwoorden van deelvraag 3 gevonden. Door de gehouden interviews met de gebruiker/eigenaar van het vastgoed is achterhaald op welke manier beslissingen genomen worden ten aanzien van het verduurzamen van vastgoed.

4.3.1. Hoe worden beslissingen genomen?

Om beslissingen te kunnen nemen, bij wat voor beslissing dan ook, moeten afwegingen gemaakt worden. Het BOB-model, welke te lezen is in hoofdstuk 2.6., geeft een heldere structuur voor kwalitatieve besluitvorming en bestaat uit drie fases: Beeldvorming, Oordeelsvorming en Besluitvorming (Bales, 1951). Dit model kan gekoppeld worden aan de derde deelvraag, aangezien hier naar voren moet komen hoe beslissingen genomen kunnen worden. De drie onderdelen worden hieronder genoemd en toegepast op de deelvraag.

Beeldvorming

Dit gaat over het probleem verkennen, het probleem omschrijven en relevante informatie verzamelen. Het probleem is in deze dat de oude gebouwen veelal niet energiezuinig zijn en bovendien oncomfortabel. Het verduurzamen van dit vastgoed, waarbij de genoemde aspecten in hoofdstuk 4.1. gebruikt worden, kunnen ervoor zorgen dat de problemen verholpen worden.

Oordeelsvorming

Dit onderdeel gaat over het vinden van zo veel mogelijk oplossingen. Deze oplossingen zijn de genoemde aspecten uit hoofdstuk 4.1. Doordat er veel oplossingen gevonden en mogelijk zijn, moeten er in deze fase ook keuzes gemaakt worden. Sommige van de genoemde oplossingen in hoofdstuk 4.1. kunnen daadwerkelijk uitgevoerd worden, sommige van deze aspecten kunnen ook als belemmering gezien worden. Dit kan doordat bijvoorbeeld de bouwkundige mogelijkheden beperkt zijn en de aanpasbaarheid van het vastgoed minder is, waardoor de eigenaar zich moet houden aan de regels wat betreft het uiterlijk van monumentaal erfgoed.

Besluitvorming

Wanneer van de oplossingen de voor- en nadelen op een rijtje zijn gezet, kan er een beslissing gemaakt worden. Deze beslissing moet er vervolgens voor zorgen dat het probleem verholpen gaat worden.

4.3.2. Motivaties

Nu inzichtelijk is hoe een BOB-model eruit ziet, is het goed om achterliggende motivaties in kaart te brengen. Op basis van de motivatie-hygiëne theorie en het motivatiemodel van Vroom kunnen deze motivaties inzichtelijk gemaakt worden.

Wanneer gekeken wordt naar de motivatie-hygiëne theorie, dan valt te zien dat er een aantal motiverende en demotiverende factoren zijn (Herzberg, 1966). Allereerst de demotiverende, hygiëne, factoren. Deze kunnen getypeerd worden als de 'arbeidsomstandigheden' en de beloning. De arbeidsomstandigheden zijn in deze de beperkingen die de oude gebouwen hebben, zowel bouwkundig als juridisch. De geïnterviewden geven aan dat, doordat de gebouwen oud zijn, dit ook voor beperkingen in het verbouwen zorgt. Bijvoorbeeld het gebrek aan ruimte om te isoleren vanwege de enkelsteense muren, of het ontbreken van kruipruimte onder de vloer. Daarnaast mag veelal het aanzicht van het gebouw niet veranderd worden, aangezien dit onderdeel is van het monumentale karakter. Dit zorgt er dan weer voor dat, bijvoorbeeld wanneer er zonnepanelen geplaatst worden, deze niet op een opvallende plek mogen zitten, of helemaal niet geplaatst mogen worden.

De beloning is in dit geheel het rendement dat gehaald kan worden op de te nemen maatregelen. Om aan dit rendement te komen, moet echter wel eerst geïnvesteerd worden. De geïnterviewden geven echter aan dat deze investering doen niet een vanzelfsprekendheid is, aangezien dit veelal te maken heeft met een terugverdientijd. Nadat de besparing op energiekosten, door bijvoorbeeld het plaatsen van zonnepanelen, ervoor heeft gezorgd dat de investering terug is betaald wordt vervolgens geld verdiend op deze besparing. Dit is een andere benadering van rendement halen, dan bijvoorbeeld het kopen van een woning, deze vervolgens verhuren en de huuropbrengsten als rendement zien. Bovendien blijkt het vaak lastig om dergelijke duurzame investeringen te kunnen doen, vanwege de hoge kosten die ermee gemoeid zijn.

Wat betreft de motiverende factoren. Tijdens de interviews is naar voren gekomen dat het nemen van duurzame maatregelen vooral comfort verbeterend moet zijn. De oude gebouwen zijn van origine niet bijzonder comfortabel, mede door de veelal slechte isolatie en ouderwetse installaties. Wanneer gekozen wordt om maatregelen te nemen, wordt dus veelvuldig gekeken naar het extra comfort wat het op gaat leveren. Dit argument is te koppelen aan het realiseren van doelen en leveren van prestaties. Hierbij is het doel een bepaalde comfortstandaard en is de prestatie de verbetering van comfort tussen de huidige situatie en de vernieuwde situatie.

Naast het behalen van deze doelen en prestaties zorgen de duurzame maatregelen ook voor waardering en erkenning. Waardering en erkenning richting de natuur, maar ook richting de medemens. De geïnterviewde uit bijlage 2 geeft hierover aan wanneer het gaat over de afweging bij het nemen van duurzame maatregelen: *"Eigenlijk de hele hevige gedachte dat als we op deze manier doorgaan, dat het niks wordt met deze aardkloot. Dus dat we er toch wel wat aan moeten doen. Wij zijn ook wel tot het besef gekomen dat wij moeten veranderen, anders is de aarde snel opgebrand."* Daarnaast geeft mevrouw van der Meulen aan dat doordat zij jaren in aardbevingsgebieden gewoond hebben, dat hen heeft doen besluiten om gas loos te willen leven. De waardering en erkenning richting de medemens wordt erkend door de heer Landwaart die aangeeft dat, doordat hun verblijven Green Key gecertificeerd zijn, dit als extra prikkel fungeert richting de klanten aangezien zij blijkbaar bewust kiezen voor een verblijf die zich bewust is van het milieu. Dit zorgt dus voor een 'groene' gedachte bij de organisatie en een omzet verhogend aspect.

Het motivatiemodel van Vroom kent het volgende uitgangspunt: Motivatie wordt bepaald door de verwachting dat het uitvoeren van werk leidt tot bepaalde opbrengsten met een zekere waarde. Het uitvoeren van werk is in deze situatie het verduurzamen van erfgoed en de werknemers zijn in dit geval de eigenaar/gebruiker (Managementmodellensite, z.d.).

Er zijn een drietal processen die motiverend moeten werken:

1. De verhoogde inspanning zal de werkprestaties verbeteren.

Dit proces is als volgt geïnterpreteerd. Het erfgoed beschikt over een bepaald niveau van wooncomfort (werkprestaties) die niet vergelijkbaar is met het comfort van een nieuwe woning. En dit comfort kan verbeterd worden door het nemen van duurzame maatregelen (inspanning).

2. De aangeboden beloning zal de werknemer positief waarderen.

Deze motivatie is als volgt geïnterpreteerd. Het verbeteren van de energieprestaties van het erfgoed (beloning) door bijvoorbeeld te investeren in betere isolatie, zonnepanelen of gas loos te willen leven, zorgt ervoor dat de eigenaar/gebruiker een lager energieverbruik (positieve waardering) zal hebben en dus ook in de regel duurzamer leeft en bovendien lagere energielasten zal hebben. Het hebben van lagere energielasten moet er ook voor zorgen dat de investering terug verdiend kan worden.

3. De verhoogde werkprestaties zal een verhoogde beloning opleveren.

Deze motivatie is een combinatie van het eerste en tweede proces. Wanneer het wooncomfort verbeterd is, zullen de energieprestaties van het erfgoed ook verbeteren. Dit is de meest ideale motivatie, aangezien de investeringen in de duurzame maatregelen effect hebben gehad.

4.3.3. Besluitvorming

Op basis van de verkregen informatie en motivaties worden uiteindelijk beslissingen genomen. De geïnterviewde uit bijlage 2 leest zich goed in of laat hij zich adviseren door externe partijen, alvorens deze maatregelen genomen worden. Hierbij wordt vooral pragmatisch gehandeld, in plaats van idealistisch. Is een (duurzame) verandering comfort verbeterend voor de woning, dan wordt er geïnvesteerd. Zo niet, dan gaat de investering niet door.

Tijdens het gesprek met de heer Landwaart komt naar voren dat de Nivon, de organisatie waar de geïnterviewde werkzaam is, als doel heeft gesteld om in het jaar 2030 het gebruik van energie te halveren. Dit gebeurt vanuit het idealistische perspectief en wordt vanuit het landelijke bestuur doorgevoerd naar de plaatselijke besturen/locaties. De besluitvorming gebeurt dus ook in het landelijke bestuur, waarbij de lokale locaties uitvoerend zijn. Gezien de beperkte bouwkundige mogelijkheden die de oude gebouwen hebben, wordt al snel gekeken naar de technische mogelijkheden. Zoals te lezen is in het transcript wordt voortdurend gekeken naar installaties die zuiniger zijn. De organisatie maakt gebruik van de expertise die de leden hebben op het gebied van techniek en duurzaamheid, in samenwerking met de 'huis' installateur en kiest zodoende welke maatregelen genomen worden.

Tijdens het interview met mevrouw van der Meulen kwam naar voren dat de financiële en technische aspecten belangrijk gevonden worden. Dit is gebaseerd op het feit dat een te nemen maatregel comfort verbeterend moet zijn en bovendien een bijdrage moet leveren aan gas loos leven. Beslissingen worden genomen wanneer deze comfort verbeterend zijn, maar bovendien rendabel. Daarnaast is het een leuke bijkomstigheid dat wanneer duurzame maatregelen getroffen worden, zoals gebeurd is in de woning van mevrouw van der Meulen, dat er gedoucht kan worden op door zonne-energie verwarmd water. Wanneer het gaat om beslissingen nemen wordt advies

ingewonnen van derde partijen. En op basis van deze adviezen, in combinatie met de comfort- en rendementseisen, worden uiteindelijk beslissingen genomen.

Kort samengevat, het probleem is in deze dat de oude gebouwen veelal niet energiezuinig zijn en bovendien oncomfortabel. Om dit probleem, onderdeel Beeldvorming, te verhelpen kunnen duurzame maatregelen toegepast worden. Deze maatregelen (Oordeelsvorming) kunnen als oplossing, maar ook als belemmering gezien worden, afhankelijk van de wensen en mogelijkheden van de gebruikers/eigenaren. Dit kan doordat bijvoorbeeld de bouwkundige mogelijkheden beperkt zijn en de aanpasbaarheid van het vastgoed minder is, doordat de eigenaar zich moet houden aan de regels wat betreft het uiterlijk van monumentaal erfgoed. De te nemen maatregelen worden onderbouwd door diverse motivaties, bijvoorbeeld financiële of idealistische, en op basis van deze motivaties worden vervolgens beslissingen genomen. Hoe deze motivaties ervoor zorgen dat uiteindelijk beslissingen worden genomen (Besluitvorming), zit hem in het feit dat voor iedere gebruiker/eigenaar bepaalde motivaties van doorslaggevend belang zijn. Zoals te lezen is in de transcripten en de vorige paragrafen zijn de verschillende aspecten, voor verschillende gebruikers/eigenaren van belang. Zo geven mevrouw van der Meulen en de geïnterviewde uit bijlage 2 bijvoorbeeld aan dat wanneer zij een beslissing nemen, de te nemen maatregel comfort verbeterend moet zijn. Is dit niet het geval, dan zal de maatregel niet genomen worden. De uiteindelijke beslissingen worden dus genomen op basis van een afweging van de voor de gebruiker/eigenaar doorslaggevende belangen.

4.4 Aanvullend onderzoek

In deze paragraaf wordt data van eerder verricht onderzoek vermeld. In het onderzoeksopzet valt te lezen dat er minimaal 3 interviews gepland zouden worden, en als maximum 5 interviews. Doordat er 'slechts' met 3 personen is gesproken zal er in deze paragraaf informatie uit eerdere onderzoeken gegeven worden, om zodoende een completer antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag.

Er is gezocht naar bronnen en/of onderzoeken die onderzoek gedaan hebben naar de motivaties om te verduurzamen. Een masterscriptie van student P. Veen (2019) aan de Erasmus Universiteit en TU Delft is hiervoor gevonden. In zijn onderzoek komt naar voren dat klimaatverandering en duurzaamheid wereldwijde problemen zijn, maar dat het 'oplossen' ervan enkel kan gebeuren door het gedrag van individuele huishoudens. Het gedrag van deze huishoudens, zoals het consumeren van goederen en 'wonen', bepaalt wat de footprint is. Deze huishoudens kunnen vervolgens investeren in duurzaamheid op basis van een drietal gronden: moreel, sociaal en economisch. Dat het investeren in energiebesparende maatregelen interessant is, bleek al uit een onderzoek van Gates (1983). In dit onderzoek werd geconcludeerd dat energiebesparende maatregelen geld opleveren door lagere brandstofkosten. Het rendement dat op deze investeringen, in de vorm van de terugverdientijd, is volgens Gates uitstekend.

Ook wordt in deze scriptie geconcludeerd dat veel huishoudens met duurzaamheid bezig zijn en dat het hoog op de prioriteitenlijst staat. Echter blijkt ook dat veel mensen bezwaren zien, waaronder het financiële aspect. De hoogte van de investering, in combinatie met de lange terugverdientijd, maken dat huishoudens op zien tegen het investeren hierin. Daarnaast blijkt dat de geringe informatie en kennis die huishoudens hebben over dergelijke maatregelen als belemmerend gezien kan worden. Aan de andere kant zorgt de prioriteit van duurzaamheid ook voor diverse motivaties. Zo worden economische voordelen door lagere maandlasten genoemd, het verhogen van comfort in de woningen en het feit dat mensen zichzelf 'groen' vinden. De bereidheid bij consumenten om te betalen voor een duurzame woning/maatregel is er, maar neemt af naarmate de investering hoger wordt (Veen, 2019).

Het tweede onderzoek waar gebruik van gemaakt is, is de scriptie van mevrouw de Haas (2020). Zij is student aan de Universiteit van Utrecht en heeft onderzoek gedaan naar de beweegredenen van inwoners in Veldhoven in de energietransitie. In dit onderzoek komt naar voren dat de voornaamste motivaties om te verduurzamen milieu, kostenbesparing en wooncomfort zijn.

Er zijn echter ook redenen om niet te verduurzamen, of dat er belemmeringen zijn om maatregelen te nemen. Zo is het voor de één bijvoorbeeld lastig dat wanneer er maatregelen getroffen worden, dat er ook een verbouwing bij hoort die uiteraard ook geld kost. Voor de ander is dit weer geen enkel probleem. Naast deze 'belemmeringen' wordt ook aangegeven dat informatievoorziening, financiële ondersteuning en praktische belemmeringen als niet stimulerend gezien kunnen worden.

Bij informatievoorziening en financiële ondersteuning kan gedacht worden aan een visie/beleid van een gemeente ten opzichte van het verduurzamen. Daarnaast blijkt het lastig te zijn om te achterhalen welke energiebesparende maatregelen er mogelijk zijn, welke financiële ondersteuning er is en of er mogelijkheden op subsidies zijn. Wat betreft de praktische belemmeringen, hier wordt aangegeven dat woningen niet bestendig zijn voor een aanpassing, of dat bij een dergelijke aanpassing de burens mee moeten doen en hier niet toe bereid zijn.

De bovenstaande onderzoeken ondersteunen de antwoorden bij de diverse deelvragen en benadrukken nogmaals de invloed van de eerder besproken financiële afwegingen en de praktische belemmeringen bij het verduurzamen van vastgoed. De data die verkregen is heeft ervoor gezorgd dat de getrokken conclusies vollediger, en dus betrouwbaarder, zijn.

5. Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt per deelvraag een conclusie uitgewerkt en wordt antwoordt gegeven op de centrale vraag. Vervolgens wordt in de discussie het verloop van het onderzoek besproken en komen tot slot de aanbevelingen aan bod.

5.1. Conclusie

Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag zijn deelvragen opgesteld. Deze deelvragen zijn in hoofdstuk 4 uitgewerkt en deze uitwerkingen kunnen ervoor zorgen dat antwoord gegeven kan worden op de hoofdvraag.

5.1.1. Deelvraag 1: Welke aspecten spelen een rol bij beslissingen over verduurzamen?

De Trias Energetica en het 3 P's model illustreren het belang van verduurzamen, ook bij erfgoed. Het eerste model redeneert vooral vanuit de milieukant, terwijl het tweede model ook de (financiële) haalbaarheid aankaart. Op basis van de verkregen informatie van de opdrachtgever zijn de volgende vier aspecten als 'belangrijkst' gekenmerkt: technisch, juridisch, bouwkundig en financieel. Tijdens de gesprekken met de respondenten is gesproken over deze aspecten en is vervolgens gevraagd welke van deze voor hen het meest belangrijk waren. Hier kwam naar voren dat de aspecten bouwkundig en technisch met name voor het type vastgoed belangrijk zijn. Doordat de gebouwen oud zijn, zorgt dit ook voor beperkingen wat betreft het kunnen nemen van duurzame maatregelen. Het financiële aspect wordt vervolgens als tweede genoemd, doordat de maatregelen in de regel gezien kunnen worden als een fikse investering. Als laatste werd het juridische aspect genoemd, met als argument dat de beschermde statussen die de gebouwen hebben ervoor zorgen dat het aanzicht van de gebouwen niet aangetast mag worden. Dit houdt vervolgens in dat bijvoorbeeld geen zonnepanelen geplaatst mogen worden op het dak, of alleen wanneer ze niet in het zicht geplaatst zijn.

5.1.2. Deelvraag 2: Op welke manier beïnvloeden andere partijen, zoals adviseurs en omwonenden de eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?

Derde partijen hebben wel degelijk invloed wanneer het gaat om verduurzamen van vastgoed. Allereerst zijn er de overheidsinstanties die door hun invloed de kaders van het verduurzamen creëren, door bijvoorbeeld wet- en regelgeving of visies door te voeren op het gebied van duurzaamheid. De eigenaar/gebruiker van het vastgoed moet zich aan deze visies en/of wetgeving houden en kan op deze manier gestimuleerd/ontmoedigd worden om duurzame maatregelen te treffen. Het stimuleren van maatregelen gebeurt veelal via het geven van subsidies, het ontmoedigen kan gebeuren door juist strikter te zijn wat betreft regels voor het uiterlijk van beschermde stadsgezichten. Daarnaast hebben de ambities om de energie uitstoot drastisch te verminderen een stimulerend effect doordat huishoudens op deze manier gestimuleerd worden om duurzame maatregelen te nemen. Deze ambities zorgen er ook voor dat de geïnterviewden bewuster kijken naar de energieprestaties van het vastgoed en op deze manier ook gaan kijken naar mogelijke maatregelen om deze prestaties te verbeteren. Dit is dan ook de invloed die deze partijen uitoefenen op de gebruiker/eigenaar.

De respondenten geven verder aan dat de kennis omtrent duurzame maatregelen specifiek is. Advies van organisaties is daarom zeker gewenst en wordt dan ook ingewonnen. Denk hierbij aan het inwinnen van advies van installateurs, bouwbedrijven, isolatiebedrijven en bedrijven gespecialiseerd in het plaatsen van zonnepanelen.

5.1.3. Deelvraag 3: Hoe worden aspecten en afwegingen afgewogen en worden uiteindelijk beslissingen gemaakt?

Het onderzoek heeft betrekking op oude gebouwen/erfgoed. Deze gebouwen zijn in de regel niet energiezuinig en bovendien vaak oncomfortabel. Dit kan als probleem gezien worden. Het toepassen van (duurzame) maatregelen zou deze problemen kunnen verhelpen. Om beslissingen te nemen wat betreft de mogelijke oplossingen worden diverse aspecten en afwegingen afgewogen. Allereerst wordt gekeken naar het belang van de bovengenoemde aspecten. Tijdens de interviews komt naar voren dat een te nemen maatregel vooral comfort verbeterend moet zijn en daarnaast ook moet zorgen voor betere energieprestaties. Om te kijken of dergelijke maatregelen genomen kunnen worden, wordt vervolgens gekeken naar de mogelijkheden. Hierbij kunnen een aantal belemmerende factoren meespelen, zoals bijvoorbeeld de bouwkundige mogelijkheden of de regels wat betreft het uiterlijk van het gebouw. Hoe deze beslissingen genomen worden en de uiteindelijk doorslaggevende factor is het feit dat de maatregel ervoor zorgt het (woon)comfort stijgt en dat als beloning voor deze maatregel rendement behaald kan worden in de vorm van lagere energielasten. Zoals te lezen is in de transcripten en de vorige paragrafen zijn de verschillende aspecten, voor verschillende gebruikers/eigenaren van belang. Zo geven mevrouw van der Meulen en de geïnterviewde uit bijlage 2 bijvoorbeeld aan dat wanneer zij een beslissing nemen, de te nemen maatregel comfort verbeterend moet zijn. Is dit niet het geval, dan zal de maatregel niet genomen worden. Of in andere woorden, verduurzaming mag wel wat kosten, maar alleen als dit het wooncomfort verbetert. Als aanvulling op de verkregen data van de respondenten kan op basis van de eerder verrichte onderzoeken gesteld worden dat de voornaamste motivaties om te verduurzamen milieu, kostenbesparing en wooncomfort zijn.

5.1.4. Centrale vraag: Welke afwegingen zijn er voor een eigenaar/gebruiker bij het verduurzamen van erfgoed?

Zoals te lezen is in de probleembeschrijving heeft de opdrachtgever als doel om erfgoedeigenaren te ondersteunen bij het verduurzamen van erfgoed door middel van een door hun ontwikkelde methode waarbij rekening gehouden wordt met erfgoedkwaliteiten van gebouwen, dorpen en landschappen. Gedurende het onderzoek was de doelstelling om een koppeling te maken tussen de energieoplossingen die in volgens de opdrachtgever belangrijk zijn en de afwegingen van de gebruiker/eigenaar. Het onderzoek heeft inzichtelijk gemaakt wat voor een eigenaar/gebruiker van erfgoed belangrijk is en tegen wat voor problemen zij aanlopen wanneer het gaat om verduurzamen van hun gebouwen.

Op basis van de verkregen antwoorden op de gestelde deelvragen kan vervolgens antwoord gegeven worden op de centrale vraag. Volgens de gebruiker/eigenaar zijn de aspecten bouwkundig en technisch het belangrijkste. Dit in verband met de oudheid van het vastgoed en de daarbij horende beperkingen wat betreft mogelijke duurzaamheidsmaatregelen. Dat het nemen van dergelijke maatregelen complex is, blijkt wel uit de vraag naar advies van derde partijen wanneer het gaat om beslissingen nemen. De kennis op het gebied van duurzame maatregelen is specifiek en lang niet altijd aanwezig bij de gebruiker/eigenaar. Het advies inwinnen van partijen die hier verstand van hebben is dus geen overbodige luxe. Daarnaast spelen overheidsinstanties ook een belangrijke rol op het gebied van verduurzamen, gezien de mogelijkheden/beperkingen die deze instanties de gebruiker/eigenaar geeft. Denk hierbij aan de mogelijkheden wat betreft het verlenen van subsidies, of het beperken van aanpassingen doordat het aanzicht van het vastgoed niet/nauwelijks aangepast mag worden.

Het nemen van een beslissing over duurzame maatregelen gebeurt als volgt:

De gebruiker/eigenaar heeft te maken met een 'probleem' wat betreft het vastgoed. Dit probleem kan veelal betekenen dat het gebouw niet goed presteert qua energieverbruik, of dat het gebouw niet voldoet aan de comfort eisen van de gebruiker/eigenaar. Om het probleem op te lossen kunnen duurzame maatregelen genomen worden. Om informatie in te winnen over welke maatregelen er zijn, of welke maatregelen mogelijk zijn, worden veelal derde partijen ingeschakeld. Deze partijen zorgen ervoor dat de gebruiker/eigenaar over meer en betere informatie beschikt en zodoende een goede beslissing kan nemen. Het nemen van een beslissing wordt volgens de respondenten gebaseerd op een aantal factoren. Allereerst wordt gekeken of de te nemen maatregel überhaupt mogelijk is, daarna is het van belang of het comfort en de energieprestatie verbeterd zal worden. Daarnaast is het financiële aspect ook wel degelijk van belang, maar blijkt het op basis van de interviews niet altijd van doorslaggevend belang.

5.2. Aanbevelingen

In het onderzoek is gebleken dat het verduurzamen van erfgoed lastig is, maar niet onmogelijk. De wil bij gebruikers/eigenaren van het vastgoed om te verduurzamen is er, maar deze motivatie kan door verschillende factoren gestimuleerd of juist geremd worden. Denk hierbij aan de bouwkundige mogelijkheden of beperkingen die het vastgoed heeft. Op basis van de verkregen resultaten zijn een aantal adviezen voor de opdrachtgever gegeven:

- In het onderzoek is gesproken met 3 gebruikers/eigenaren. Immers wordt, door in gesprek te gaan met deze mensen, goed inzichtelijk tegen welke dingen de gebruiker/eigenaar aanloopt wanneer het gaat om verduurzamen. De gehouden interviews hebben voor goede resultaten gezorgd, maar het is onmogelijk om op basis van deze data beweegredenen of afwegingen volledig uit te sluiten of juist vast te stellen. De data die verkregen is kan door de opdrachtgever als nuttig gezien worden en op basis van deze informatie kan het werkboek ook efficiënter en doelgerichter opgesteld worden. Doordat gesprekken zijn gevoerd met gebruikers/eigenaren van erfgoed is inzichtelijk geworden welke aspecten belangrijk zijn en welke invloed deze hebben op het wel of niet verduurzamen van het vastgoed. Om een nog beter beeld te krijgen van de beweegredenen van deze personen wordt dan ook geadviseerd om met meer gebruikers/eigenaren in gesprek te gaan en zodoende beter grip te krijgen op de afwegingen van deze mensen. Dit kan in de vorm van langere en intensievere gesprekken met de geïnterviewden uit dit rapport, of door nieuwe eigenaren aan te schrijven en met deze personen in gesprek te gaan. Hoe meer gebruikers/eigenaren gesproken worden, des te beter de beweegredenen van deze mensen aansluiten op het werkboek.
- Op basis van de interviews kan gezegd worden dat het nemen van duurzame maatregelen vooral het comfort in het vastgoed moet verbeteren en vervolgens betere energieprestaties op moet leveren. Voor de opdrachtgever is het dus van belang om deze prioriteiten, belangrijkheid van comfort en de financiële afwegingen, mee te nemen en een belangrijk onderdeel te maken van het werkboek. Voor gebruikers/eigenaren zijn deze prioriteiten van dusdanig groot belang dat, wanneer duurzame maatregelen niet ervoor kunnen zorgen dat bijvoorbeeld het comfort beter zal zijn, deze maatregelen niet genomen zullen worden. Door in het werkboek rekening te houden met deze prioriteiten, zorgt dat ervoor dat het werkboek zo ingericht kan worden dat deze voorkeuren expliciet genoemd worden en dus ook de uiteindelijke gebruiker moet kunnen helpen bij het nemen van duurzame beslissingen. Deze belangrijkheid van de gebruiker/eigenaar moet dus ook zichtbaar worden in het werkboek. Op deze manier zullen de gebruikers/eigenaren van het vastgoed zich beter gehoord voelen en bovendien eerder geneigd zijn gebruik te maken van het werkboek, wat vervolgens weer positief is voor de opdrachtgever. Het advies is dus om comfort verbetering

en het verbeteren van energieprestaties hoog op de prioriteitenlijst te zetten in het werkboek zodat het beter aansluit op de wensen van de gebruikers/eigenaren.

- Tot slot is het advies richting de opdrachtgever om in het werkboek extra rekening te houden met de eigenschappen van het betreffende vastgoed. Zoals te lezen is in hoofdstuk 4.1. zijn niet alle duurzame maatregelen uitvoerbaar doordat het vastgoed van de gebruiker/eigenaar oud is, of dat er al bepaalde maatregelen genomen zijn maar dat vervolg maatregelen fysiek niet mogelijk zijn. Om het werkboek te optimaliseren zal ervoor gezorgd moeten worden dat deze beperkingen in het werkboek vermeld staan en dat vervolgens per gebouw gekeken zal moeten worden welke duurzame maatregelen genomen kunnen worden en welke niet.

6. Discussie

Begin 2020 bereikte het coronavirus Nederland. Dit virus, ook wel COVID-19 genoemd, heeft grote impact op het leven in Nederland (en de rest van de wereld). Vanaf halverwege maart werden flinke maatregelen getroffen en ontstond een heuse anderhalvemetersamenleving, waarbij Nederland in intelligente lockdown ging.

Het coronavirus heeft ook wel degelijk effect gehad op het onderzoek en bijbehorende afstuderen. Zo heeft de communicatie met de opdrachtgever enkel digitaal plaatsgevonden, zijn de interviews telefonisch afgenomen en zal dit ook invloed hebben het uiteindelijke presenteren van de resultaten. Dit alles heeft ervoor gezorgd dat er creatief omgegaan moest worden met contactmomenten en dat het formuleren van vragen en doelstellingen meer energie vergde dan wanneer er 'normale' omstandigheden waren geweest. Het elkaar 'in de ogen' kunnen kijken gaat via een beeldscherm lastiger dan in real-life. Zo ook bij het houden van de interviews. Voorafgaand aan het inhoudelijke gesprek is kort kennis gemaakt met de respondent en vice versa, maar non-verbale communicatie werd minder snel opgemerkt. Daarnaast is er slechts met een beperkte selectie van mogelijke respondenten (10 personen) contact geweest via de mail. Via deze mail is informatie gestuurd omtrent het onderzoek en uiteindelijk hebben 3 personen hun akkoord gegeven om in gesprek te gaan. Hierdoor kan de verkregen data van transcripten niet als volledig gezien worden. Om deze data aan te vullen is gekeken naar eerder verrichte onderzoeken, om zodoende meer kwaliteit aan het onderzoek toe te voegen. De gebruikte transcripten zijn op voorhand goedgekeurd door de respondenten, tijdens het interview is deze goedkeuring gevraagd. Voor een betere betrouwbaarheid van het onderzoek hadden deze transcripten nog naar de respondenten gestuurd kunnen worden.

Los van het coronavirus zijn er ook een aantal andere zaken die in dit hoofdstuk genoemd kunnen worden. Het begin van het onderzoek heeft de nodige opstartproblemen gekend. In de periode waarin het onderzoeksvoorstel geformuleerd moest worden, heb ik als onderzoeker moeite gehad om de wensen van de opdrachtgever zodanig te formuleren dat het voorstel ook voor de Hanzehogeschool voldoende was. Dit heeft ervoor gezorgd dat in deze periode de nodige aanpassingen gedaan moesten worden, wat veel tijd en (negatieve) energie heeft gekost. Uiteindelijk is een compromis gevonden, waarbij alle drie de partijen tevreden waren met het onderzoeksvoorstel. Vervolgens kon gewerkt worden aan het onderzoek. Zowel het literatuuronderzoek als de fieldresearch verliepen beide zonder al te grote moeite. De gevonden theorieën en modellen hadden een goede aansluiting bij de gegeven antwoorden door de geïnterviewden en zodoende is hoofdstuk 4 relatief eenvoudig tot stand gekomen. Wel had het onderdeel van de interviews, zoals te lezen is in bovenstaande alinea, uitgebreider gekund en hadden meerdere personen gezocht en gesproken kunnen worden. Wel is het zo dat, ondanks het feit dat met slechts 3 personen is gesproken, deze personen over divers vastgoed beschikten. Vastgoed dat zowel particulier als zakelijk gebruikt werd. Door deze verschillende typen vastgoed 'gesproken' te hebben, is wel een vollediger beeld ontstaan dan wanneer enkel met personen was gesproken die particulier (of juist zakelijk) gesproken was.

De verkregen data die het onderzoek heeft opgeleverd was uiteindelijk goed te gebruiken bij het beantwoorden van de diverse vragen. Daarnaast zijn de antwoorden die in het onderzoek genoemd staan wel degelijk te gebruiken voor de opdrachtgever. Er zijn voldoende aanknopingspunten voor het door de opdrachtgever te maken werkboek. Maar zoals ook aangegeven in hoofdstuk 5.2. zou meer tijd voor dit onderzoek, eventueel vervolg onderzoek en het houden van gesprekken met meer gebruikers/eigenaren, het onderzoek van meer kwaliteit kunnen voorzien.

7. Bibliografie

- 123Management. (z.d.). *Klassieke motivatie theorieën: Maslow, Herzberg, Covey*. Opgeroepen op Juni 27, 2020, van https://123management.nl/0/040_mensen/a400_mensen_19_motivatatie_klassiek.html
- Ackerman, E. &. (1998). *Stakeholdermatrix*. Opgeroepen op Juni 28, 2020, van <https://www.toolshero.nl/verandermanagement/stakeholderanalyse/>
- Bales, R. F. (1951). Phases in group problem-solving. Opgeroepen op Juli 30, 2020
- Burck, H. H. (2020). *Climate Change Performance Index*. Opgeroepen op Juli 4, 2020, van https://www.climate-change-performance-index.org/sites/default/files/documents/ccpi-2020-results-the_climate_change_performance_index.pdf
- Cuppen, E. (2012). *Stakeholderanalyse*. Opgeroepen op Juni 28, 2020, van <http://resolver.tudelft.nl/uuid:bc8c2005-f3b4-4cd8-b109-6674ae17aeab>
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks*. Oxford. Opgeroepen op Juli 9, 2020, van <https://www.pdfdrive.com/cannibals-with-forks-the-triple-bottom-line-of-21st-century-business-e185853830.html>
- Encyclo. (z.d.). Opgeroepen op Juni 10, 2020, van Gebouwde omgeving: https://www.encyclo.nl/begrip/gebouwde_omgeving
- Encyclo. (z.d.). *Duurzaamheid*. Opgeroepen op Juni 20, 2020, van <https://www.encyclo.nl/begrip/duurzaamheid>
- Encyclo. (z.d.). *Energietransitie*. Opgeroepen op Juni 10, 2020, van <https://www.encyclo.nl/begrip/energietransitie>
- Erfgoedmonitor. (2020). *Erfgoedcijfers 2018 in infographics*. Opgeroepen op mei 28, 2020, van <https://erfgoedmonitor.nl/publicaties/erfgoedcijfers-2018-infographics>
- Gates, R. (1983). Investing in energy conservation: are homeowners passing up high yields? Energy Policy. Opgeroepen op September 30, 2020.
- Gemeente Westerveld. (z.d.). *Energie voor huishoudens in Westerveld in 2050 duurzaam opgewekt*. Opgeroepen op september 18, 2020, van https://www.gemeentewesterveld.nl/Inwoners/Duurzaamheid/Regionale_Energiestrategie/Energie_voor_huishoudens_in_Westerveld_in_2050_duurzaam_opgewekt
- Haas, A. (2020). *Voor niets gaat de zon op*. Opgeroepen op September 30, 2020
- Herzberg, F. (1966). *Work and the nature of man*. Ohio. Opgeroepen op Juni 27, 2020
- Kenniscentrum Noorderruimte. (2020). Opgeroepen op Juni 10, 2020, van Duurzame Monumenten: <https://www.hanze.nl/nld/onderzoek/kenniscentra/kenniscentrum-noorderruimte/onderzoeksprojecten-uitgelicht/projecten-in-de-etalage/duurzame-monumenten>

Managementmodellensite. (z.d.). *Opgeroepen op Juli 30, 2020, van*
<https://managementmodellensite.nl/bob-model/>

Managementmodellensite. (z.d.). *Motivatiemodel naar Vroom, Porter en Lawler.* Opgeroepen op Juni 28, 2020, van <https://managementmodellensite.nl/motivatiemodel-vroom-porter-lawler/#.XwQ6-JgzaUk>

Monumenten. (z.d.). *Wat zijn de voordelen als u een monument bezit, en waar moet u op letten?* Opgeroepen op September 30, 2020, van <https://www.monumenten.nl/monumenten-kopen/wat-zijn-de-voordelen-als-u-een-monument-bezit-en-waar-moet-u-op-letten>

Monumenten. (z.d.). *Wetten en regels, vergunningen.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://www.monumenten.nl/monumenten-onderhouden/wetten-en-regels/vergunningen>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (z.d.). *Over de Nationale Omgevingsvisie.* Opgeroepen op Juli 5, 2020, van <https://ontwerpnovi.nl/over+de+novi/default.aspx>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (sd). *Wat is cultureel erfgoed?* Opgeroepen op Juni 27, 2020, van <https://www.inspectie-oe.nl/publicaties/vragen-en-antwoorden/index>

MVO Check. (z.d.). *Voorbeelden People, Planet, Profit.* Opgeroepen op Juli 9, 2020, van <https://www.mvocheck.nl/ppp.php>

NIVON. (z.d.). *Het Hunehuis.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://nivon.nl/accommodaties/hunehuis/>

Noorderruimte, K. (2020). *Organogram.* Opgeroepen op Juni 28, 2020

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (z.d.). *Energietransitie.* Opgeroepen op Juni 19, 2020, van <https://www.rivm.nl/onderwerpen/energietransitie>

Rijksoverheid. (2020, Februari 21). *Zorg voor erfgoed.* Opgeroepen op Juli 27, 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/erfgoed/monumenten>

Rijksoverheid. (z.d.). *Fossiele brandstoffen in de toekomst.* Opgeroepen op Juni 23, 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-energie/toekomst-fossiele-brandstoffen>

Rijksoverheid. (z.d.). *Klimaatbeleid.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/klimaatbeleid>

Rijksoverheid. (z.d.). *Rijksoverheid stimuleert energiebesparing.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-energie/rijksoverheid-stimuleert-energiebesparing>

Rijkswaterstaat. (z.d.). *Berekening terugverdientijd.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://infomil.nl/onderwerpen/duurzaamheid-energie/energiebesparing/handreiking-erkende-maatregelen-energiebesparing/berekening-terugverdientijd/>

RTV Drenthe. (2016, september 21). *Te koop: school in Eemster.* Opgeroepen op Oktober 20, 2020, van <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/113356/Te-koop-school-in-Eemster>

RVO. (2013). *Infoblad Trias Energetica en energiecentraal bouwen.* Opgeroepen op Juli 9, 2020, van <https://www.rvo.nl/sites/default/files/Infoblad%20Trias%20Energetica%20en%20energieneutraal%20bouwen-juni%202013.pdf>

Veen, P. (2019). *Verduurzamen, wat levert dat eigenlijk op?* Opgeroepen op September 30, 2020, van <https://www.thesis.eur.nl>

Vieveen, M. (2020). *Plan van Aanpak 12 maart 2020*. Opgeroepen op Juli 2, 2020

Bijlage 1 Interviewschema

Erfgoedbehoud in Drenthe

Contactgegevens interviewer

Naam: Rutger Korte
Email: r.l.korte@st.hanze.nl
Telefoonnummer: 06 11 50 71 07

Contactgegevens geïnterviewde

Naam:
Email:
Telefoonnummer:

Interviewgegevens

Locatie: Het interview zal vanwege het Coronavirus telefonisch plaatsvinden.
Datum:
Tijd:
Duur interview: Circa 30 minuten

Inleiding

Mijn naam is Rutger Korte en ik ben momenteel bezig met mijn afstudeeropdracht voor de opleiding Vastgoed en Makelaardij. Tijdens dit onderzoek staat de volgende vraag centraal: *Welke afwegingen maakt een eigenaar bij het verduurzamen van historische gebouwen?* Om dit te onderzoeken neem ik interviews af met vragen over motieven voor verduurzaming, doorslaggevende factoren en ontvangen ondersteuning van professionals.

Mijn afstudeerproject is onderdeel van een groter onderzoeksproject 'Living Lab Erfgoed in EnergieTransitie' dat wordt geleid door dhr. Vieveen van het Kenniscentrum NoorderRuimte van de hogeschool, dhr. Stikfort van de gemeente Westerveld is een van de deelnemers. Het project als geheel resulteert in een werkboek dat eigenaren kunnen gebruiken bij het verduurzamen van hun historische gebouwen. De informatie uit mijn interviews wordt gebruikt bij het ontwikkelen van het werkboek.

Intro

Kennismaken met de geïnterviewde.

Wonen in erfgoed

1. Sinds wanneer woont u in deze woning/bent u gevestigd in het huidige gebouw?
2. Hoe bent u komen wonen in de woning waar u nu woont, wat waren de beweegredenen?
3. En wat heeft u doen besluiten hier te komen wonen?
4. Welke onderdelen van uw woning zijn nog in originele staat van het monument?

Beleving

1. Wat/welk gedeelte van uw woning vindt u het meest bijzonder/mooi?
2. Waarom vindt u dit gedeelte het mooist?
3. Wat is uw favoriete plek in uw woning? En waarom?
4. Welk gedeelte had u laten zien van uw woning, wanneer ik vandaag langs was gekomen?

Duurzaamheid

1. Op wat voor manier vindt u duurzaamheid belangrijk?
2. Klopt het dat u uw woning heeft verduurzaamd in samenwerking met de gemeente Westerveld?
3. Welke maatregelen heeft u genomen om het monument te verduurzamen/comfortabeler te maken?
4. Wat waren de beweegredenen voor deze maatregelen?
5. Wat heeft u overtuigd dit te doen?

Besluitvorming

1. Welke aspecten van het verduurzamen zijn voor u van belang?
2. Heeft u gebruik gemaakt van expertise van derde partijen?
3. Wat is het voornaamste verschil dat te merken is tussen de situatie voor het verduurzamen en na het verduurzamen?
4. Welk doel had het verduurzamen?

Bijlage 2 Interview 9 september 2020

Interviewer	Goedemorgen met Rutger Korte.
Geïnterviewde	Dag, goedemorgen.
Interviewer	Goedemorgen. Wij zouden vandaag contact met elkaar hebben.
Geïnterviewde	Ja, dat klopt.
Interviewer	Het is ietsje later geworden dan tien uur, waarvoor mijn excuses.
Geïnterviewde	Hahaha, geen probleem.
Interviewer	Ik hoop dat het te overzien is.
Geïnterviewde	Als het leven daar van af zou hangen.
Interviewer	Gelukkig niet nee. Hoe is het?
Geïnterviewde	Met mij is het prima.
Interviewer	Gelukkig. Bent u de coronatijd allemaal goed doorgekomen?
Geïnterviewde	Hij is natuurlijk nog niet voorbij, dus je weet nooit wat er gaat komen.
Interviewer	Nee dat zeer zeker, bijzondere tijden.
Geïnterviewde	Vooraf deze manier. Dat je op deze manier moet werken.
Interviewer	Ja dat blijft toch bijzonder, het went niet.
Geïnterviewde	Nee toch niet.
Interviewer	Het is toch fijn, zeker met gesprekken als deze om dan een op een te kunnen zitten en fysiek af te spreken. Beter dan via de telefoon zoals nu. Het is helaas even niet anders. Ik wil het risico niet lopen, ik had graag langs willen komen. Maar heb met meerdere personen, waaronder Bernard Stikfort, het erover gehad en daar tot de conclusie gekomen dat het gesprek maar beter zo moet. Zowel voor je jezelf, als u als geïnterviewde.
Geïnterviewde	Dan maar op deze manier haha.
Interviewer	U had de mail ontvangen van de heer Stikfort, daar stond kort de achtergrond van het interview en reden. Moet ik daar nog even over uitweiden, of is het allemaal duidelijk?
Geïnterviewde	Nou ik neem aan dat het een scriptie is die je voor school schrijft?
Interviewer	Ja correct.
Geïnterviewde	Oké, en daar heb je dit onderwerp voor uitgekozen?
Interviewer	Ja exact. Ik studeer vastgoed en makelaardij in Groningen en heel kort maar misschien niet relevant. Ik had mijn afstuderen op Curaçao geregeld, maar moest daar na 6 weken vertrekken i.v.m. corona. Zodoende ben ik bij dit project betrokken geraakt. Dit is het kenniscentrum Noorderruimte, een onderdeel van de HG. Midden maart moest ik op zoek gaan naar een nieuwe opdrachtgever, in een tijd waar niemand op zoek was naar een afstudeerstudent. En vandaar dat ik hier terecht ben gekomen, en ben ik nu onderdeel van een groter onderzoek waarbij Maarten Veeven mijn opdrachtgever is en tevens initiatiefnemer. Zij hebben een project waarbij ze zich bezighouden met het verduurzamen van monumenten in Drenthe. Zij willen gaan monitoren, in samenwerking met eigenaren/bewoners/technici etc en vervolgens een werkboek schrijven die ervoor moet zorgen dat gebruikers van erfgoed geholpen worden bij het verduurzamen van hun vastgoed. Omdat zij van mening zijn dat erfgoed meegenomen moet worden in de gehele energietransitie en in hun perspectief gebeurt dat te weinig. Zodoende dat ze een steentje bij willen dragen. En zij zijn nu bezig met die werkboek en hebben mij gevraagd te kijken naar het perspectief van de gebruiker. Wat zij als afwegingen zien en wat de beweegredenen/motivaties zijn. Zodoende ben ik met de heer Stikfort in aanraking gekomen. Hij heeft

	een aantal personen, waaronder u, genoemd. De gemeente Westerveld is tevens de plaats waar het onderzoek plaats vindt. En zodoende ben ik gekoppeld aan u en een paar andere personen. Die geloof ik beide ook een Dumo scan gehad hebben. Dat is in het kort het doel van het onderzoek, kijken naar de achterliggende gedachten van gebruikers van erfgoed.
Geïnterviewde	Korte reactie over Curaçao niet relevant voor het onderzoek.
Interviewer	Kort antwoord op Curaçao, niet relevant voor het onderzoek.
Interviewer	Zou u kort iets over uzelf kunnen vertellen. Zodat ik een beter beeld van u en uw situatie krijg?
Geïnterviewde	Ik ben 72 jaar en om gelijk antwoord te geven op de eerste vraag. Wij wonen hier sinds 1997. Dat is zo gekomen doordat wij 7 jaar op Curaçao gewoond hebben en daarna terug zijn verhuisd naar de Randstad. Daar vonden wij de huizen toch wel erg dicht op elkaar staan, dus toen zijn wij gaan kijken naar hier (Drenthe). Ook vanwege mijn werk. Ik kon een plaats krijgen in Zwolle en dus hebben we toen bedacht om hierheen te verhuizen, om ook wat landelijker te wonen. Dit was ook al langere tijd de wens om te doen. En dit was een mooie gelegenheid. Dus toen zijn wij hier in de buurt gaan zoeken.
Interviewer	Want waar woont u exact?
Geïnterviewde	Ik woon nu in Wittelte, dat zegt u niks.
Interviewer	Nee haha.
Geïnterviewde	Dat ligt bij Diever.
Interviewer	Ah dat ken ik wel.
Geïnterviewde	Zo zijn wij hier terecht gekomen, maar dat had ook prima ergens anders kunnen zijn. Wij hadden niet per se een voorkeur.
Interviewer	En het bevalt goed?
Geïnterviewde	Jazeker, kijk als je hier al 23 jaar woont dan bevalt het denk ik wel?!
Interviewer	Dat zou je zeker zeggen inderdaad. Ook aangezien u wel makkelijk bent met verhuizen, gezien de verhuizingen Curaçao + Randstad etc.
Geïnterviewde	Nee wij zijn zeker vele malen verhuisd in onze carrière.
Interviewer	Leuk! Goed om te weten. En heeft u de vragen kunnen doornemen, die ik heb gestuurd. Het was wat aan de late kant, maar er moest nog het een en ander aan gewijzigd worden.
Geïnterviewde	Geen punt, het waren gelukkig geen moeilijke vragen.
Interviewer	Nee zeer zeker niet. En wat ik net al zei. Ik ga op zoek naar de gedachten/motivaties van gebruikers/eigenaren van erfgoed om te gaan verduurzamen. Waarom wel/ waarom niet. Daar zijn de vragen op gericht. We kunnen het op verschillende volgordes doen, zeker aangezien we zojuist de eerste paar vragen al besproken hebben. Dan kunnen we doorgaan met vraag 4, welke onderdelen van de woning zijn nog in originele staat? Voordat ik het vergeet, zou u misschien nog kunnen vertellen om wat voor woning het gaat?
Geïnterviewde	Het is een kleine boerderij, hij ligt aan de Drentse hoofdvaart. Een voorhuis en daarachter een deel, dat is het. 22 meter lang, 8 meter breed.
Interviewer	Dat is riant te noemen.
Geïnterviewde	Totdat je hier die andere boerderijen ziet, dan denk je toch dat het een klein boerderijtje is. De mensen in de buurt hebben het over het huisje/boerderijtje daar, dan hebben ze het over ons huis. Maar als wij hier binnen zijn met ons 2-en, dan is het nog regelmatig zoeken waar de ander is haha.
Interviewer	U heeft nog geen walkietalkie nodig?
Geïnterviewde	Nee gelukkig dat nog niet!
Interviewer	Gelukkig maar, en goed om te weten. Zeker voor mijn beeldvorming.

Geïnterviewde	En nog even over het monumentale karakter. Het huis is ooit een boerderijtje geweest van Oldegaarde. En tot 1972 is het nog steeds een boerderij geweest, daarna is het verkocht en heeft het de functie wonen gekregen.
Interviewer	En zit er verder nog een stuk land bij?
Geïnterviewde	Er zat een stuk land, maar wij hebben er nog land bij gekocht. Aangrenzend aan ons eigen erf.
Interviewer	En dat wordt niet meer gebruikt voor landbouwdoeleinden?
Geïnterviewde	Nee dat is puur voor extra privacy. Ook om te voorkomen dat de buurman het land wel voor die doeleinden gaat gebruiken, wat weer ten koste gaat aan onze rust. Een vrijwaring voor ons eigen wooncomfort.
Interviewer	Dat snap ik, is zeker ook wat waard! Oké, helder! Dan hebben wij het kopje wonen wel afgerond. Over het stukje beleving. Vraag 1 en 2, welke gedeeltes vindt u het mooiste en vooral ook waarom? Of wat is het meest bijzonder?
Geïnterviewde	Nou ik denk dat ik eigenlijk het voorhuis het mooiste vind, zeker aangezien dat nog in de meest originele staat is. Dat is verbouwd op een manier dat de oude indeling gewaarborgd bleef. Dus het is verdeeld in twee gedeelten, met de verhouding van de stallen van vroeger. Het is puur beleving, maar geeft een menselijke maat. Het is niet een grote ruimte, maar iets kleiner met normale verhoudingen. Maar goed het voorhuis is het originele huis, dat is ook gewoon het leukste. Met oude bedstede deuren, wat nu grote kasten zijn. De opkamer is ook nog origineel, met de kelder eronder.
Interviewer	Ja en de schuur is dan wel verbouwd? Heeft die een andere functie gekregen?
Geïnterviewde	Nee, de schuur is nog steeds schuur. En dat is het echte oude gedeelte, want dit huis is begin 19 ^e eeuw gebouwd. Maar tussen 1913 is het afgebrand, helemaal. En toen is het herbouwd in de vorm zoals het nu is.
Interviewer	Ja precies.
Geïnterviewde	Dus op de oude fundamenten. Ik weet alleen niet of er destijds ook kalksteen is gebruikt, of dat dat pas in 1913 gebruikt is.
Interviewer	Dat lijkt mij ook lastig na te vragen, tig jaar na dato.
Geïnterviewde	Exact, en gezien het puin die er allemaal rondom het huis lag. Zoals dat toen ging, in de grond. Daar hebben wij geen kalkzandsteen gevonden, dus waarschijnlijk was dat een idee van de toenmalige eigenaar. Kortom, de buitenkant en het voorhuis zijn de dingen die wij het meest bijzonder vinden.
Interviewer	Helder. Dan kan ik verder nog wel vragen wat u had laten zien wanneer ik langs was gekomen. Maar dat zou dan waarschijnlijk het voorhuis zijn.
Geïnterviewde	Je had alles wel mogen zien haha.
Interviewer	Dat had ook zeker gekund inderdaad. En wat betreft het kopje duurzaamheid. Om te beginnen, wat vindt u daar belangrijk aan?
Geïnterviewde	Eigenlijk de hele hevige gedachte dat als we op deze manier doorgaan, dat het niks wordt met deze aardkloot. Dus dat we er toch wel wat aan moeten doen. Ook wel tot het besef gekomen dat wij moeten veranderen, anders is de aarde snel opgebrand.
Interviewer	En u heeft de Dumo scan van de gemeente Westerveld ontvangen?
Geïnterviewde	Ja dat is gebeurd aan de hand van de gemeente die begon met het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. Toen hebben ze ook dit huis aangemerkt, wat we hebben geaccepteerd. Maar dat was vrijwillig, dat hadden wij ook kunnen weigeren. Wij hebben het geaccepteerd, vonden het wel leuk. En zodoende is ook die scan uitgevoerd.
Interviewer	En dat was een soort advies wat gegeven werd?
Geïnterviewde	Ja
Interviewer	En dan daarna was het aan u wat u ermee wilde doen?

Geïnterviewde	Ja, ja.
Interviewer	Wat kwam er bijvoorbeeld uit zo'n scan? En wat heeft u gedaan?
Geïnterviewde	Nou er was al een hoop gedaan, want bijvoorbeeld toen wij er kwamen wonen toen hebben wij de vloer er helemaal uitgehaald en vloerverwarming erin gelegd. Het was aanvankelijk een laag plastic op zand en daar lagen vervolgens stoeptegels op.
Interviewer	Ja dat ken ik, gebeurde wel vaker geloof ik.
Geïnterviewde	En hier was het hele woongedeelte met stoeptegels belegd, dat was niet echt lekker aan de voetjes 's winters haha. En het was heel lastig, ze gingen wiebelen af en toe. En het was moeilijk schoon te houden met stofzuigers, die na twee halen kapot gingen. De borstels dan althans. Dat soort narigheden haha. Dus toen hebben wij al heel snel gezegd dat het anders moest. Dus toen is de hele vloer eruit gehaald en vervolgens 40 cm piepschuim opgekomen en een dikke betonlaag.
Interviewer	Ja, dan heb je in ieder geval wat meer comfort.
Geïnterviewde	Dat was met name voor comfort. Ja dat heb je natuurlijk met zo'n oud gebouw. Het was ook ontzettend vochtig. Het trok heel veel vocht op en daar hebben we advies ingewonnen van een firma. Dat vonden wij in een tijdschrift en die hadden speciale systemen ontwikkeld vergelijkbaar met vliegtuigen. Speciale steentjes die ze op 40 cm boven het maaiveld in de muur zetten en die zorgen voor een boven- en onderdruk gebied. Hierdoor is aan de binnenkant van de muur een onderdruk en die zuigt het vocht mee naar buiten.
Interviewer	Wat grappig, daar heb ik nog nooit van gehoord!
Geïnterviewde	Moet je maar eens opzoeken op het internet.
Interviewer	Ga ik opzoeken, bedankt voor de tip.
Geïnterviewde	Het is best interessant. En op die manier wordt de vocht weggeblazen uit de muur en is het sindsdien een stuk minder vochtig in huis.
Interviewer	Grappig dat dat zo werkt.
Geïnterviewde	Ik snap ook niet dat het niet algemener bekend is.
Interviewer	Ik heb ook meerdere bouwkunde vakken gehad, maar daar is dit systeem niet aan bod gekomen.
Geïnterviewde	Ik vind het een geweldige uitvinding! En dat zou bekender moeten zijn bij dit soort oude huizen.
Interviewer	En daar wordt het wooncomfort stukken beter van.
Geïnterviewde	En dat in combinatie met de dikke isolatie laag in de vloer en de vloerverwarming, is het inmiddels een stuk aangenamer dan dat het was.
Interviewer	En dus het comfortabeler maken was dus de voornaamste reden om dit te gaan doen?
Geïnterviewde	Ja zeker.
Interviewer	En dat was dus dan ook de reden van overtuigen? Of waren er nog andere redenen?
Geïnterviewde	Nee ik heb me laten overtuigen door de beschrijvingen van het geheel, en de vloerverwarming. En dat hebben wij besloten om toen maar te doen. En wij hebben ook nog dubbel glas laten zetten.
Interviewer	Ja, oke! Helder. Ik denk dat dat met name ook bij oude woningen is. Duurzaamheid is mooi, maar het is vooral het wooncomfort dat beter moet. Waarbij het milieu dan een mooie bijkomstigheid is.
Geïnterviewde	Ja inderdaad. En het is natuurlijk ook beter voor je portemonnee, qua stookkosten enzovoort. Maar je hoort ook vaak dat mensen gaan rekenen en dan het er pas na 10-15 jaar eruit hebben. Dan denk ik, dat zien we dan wel weer. Maar wellicht heeft het er ook mee te maken met het feit of je het moet

	gaan lenen, of het zo kan betalen. Wanneer je een hypotheek moet verhogen om dat te doen, dan wordt het natuurlijk alweer minder interessant. Dan ga je natuurlijk wel sneller rekenen wanneer je het eruit zou hebben.
Interviewer	En voor een heleboel mensen is het denk ik ook lastig om in te zien wat je wel of niet gaat doen. En hoe het georganiseerd moet worden. En ook wanneer ze gaan rekenen, dat ze gaan denken dat ze het niet willen gaan doen.
Geïnterviewde	Daar had ik het laatst met mijn vrouw over. Het zijn die onzichtbare feiten. Wij hebben allebei het idee dat wij de afgelopen 20 jaar qua energiekosten er niet echt op vooruit zijn gegaan. Maar dat kan natuurlijk ook komen doordat alles duurder wordt en ja wat je bespaart ben je dat voor je gevoel ook weer kwijt omdat het duurder is geworden.
Interviewer	En er wordt natuurlijk ook steeds meer energie gebruikt. Meerdere elektrische apparaten. Ik weet ook niet of de vloerverwarming op stroom aangesloten is.
Geïnterviewde	Ja die pomp en dergelijke vooral. Die pomp die staat 24 uur te pompen.
Interviewer	Ja dat is ook een beste gebruiker.
Geïnterviewde	Ja dat is een behoorlijke gebruiker. Dat is dan ook nu iets waar ik aan zit te denken, hoe kunnen wij dat terugdringen. Als een pomp van 20 jaar terug dit doet, dan is eentje van nu weer vele malen zuiniger. Dus denk dan ook nu aan het feit of ik wel of niet een nieuwe wil kopen.
Interviewer	Je hebt natuurlijk nu ook wel van die warmtepompen, of zonnepanelen. Ook al is dat lastig om op een oude boerderij te plaatsen.
Geïnterviewde	Daar heb ik ook al mensen naar laten kijken. En die warmtepomp heeft natuurlijk veel herrie. Dus die wil je ook niet bij je huis hebben staan. Dat weten we nog van Curaçao, met die airco's. Dat maakte ook constant herrie, waar je niet vrolijk van wordt. Dus dat hebben wij nog een beetje tegengehouden, ik wacht nog op een systeem dat beter en stiller werkt.
Interviewer	Het valt mij mee. Mijn opa en oma hebben ook zo'n warmtepomp, je hoort het wel maar het lawaai valt mij mee. Je hoort wel iets, maar het is te overzien.
Geïnterviewde	Dat zijn dus van die dingen, als er nog iets moois komt dan doe ik dat nog wel.
Interviewer	En het is natuurlijk ook zo dat wanneer je energie bespaart dat je dat geld ook opzij zet. Zodat je merkt dat je het bespaard hebt.
Geïnterviewde	Ja dat geld verdampt zo haha. En dat zijn een beetje de overwegingen..
Interviewer	Ja geld, comfort, energie en wat levert het uiteindelijk op. Ik zit nog even te kijken, qua besluitvorming is het mij ook allemaal wel duidelijk. Maar nog een ding, had u een doel voor uzelf gesteld voor het verduurzamen. Had u iets dat u graag wilde bereiken met het verduurzamen?
Geïnterviewde	Nee het is eigenlijk de hele tijd het voortschrijdend inzicht. We doen dit, dan dat. Kijk wat nu eigenlijk als je zegt van wij zouden het helemaal over doen, of neutraal willen maken. Of van het gas af. Dat is natuurlijk heel lastig met zo'n oud pand. Want dan zou je dus de muren heel goed moeten isoleren. En dat kan aan de buitenkant niet, want daarmee pas je het karakter van de woning aan. En dan gaat de aardigheid van het huisje gaat eraf. En aan de binnenkant houd je weinig woonruimte over. Het is toch al gauw 15 centimeter dat je de kamer in bent.
Interviewer	Want het zullen ook wel enkelsteense muren zijn?
Geïnterviewde	Ja inderdaad. Dus ja, dat is eigenlijk nog een drempel. Zou dat nou zo veel aan wooncomfort en isolatie opleveren zodat we zeggen dat we dat gaan doen. Want dan krijg je natuurlijk ook nog het probleem met de kozijnen, want die muren worden dichter.

Interviewer	En als je het zo allemaal gaat benaderen. Dan kun je beter nieuwbouw gaan bewonen of kopen.
Geïnterviewde	Ja exact, dan kan je beter wat soortgelijks neerzetten. En dat is toch niet echt de bedoeling.
Interviewer	Ja inderdaad. En de charme van het wonen in dit soort gebouwen moet niet ten koste gaan aan het comfort wat je hebt. Maar ook daar zijn weer zat van afwegingen te maken.
Geïnterviewde	Ja dat is een keuze
Interviewer	En degene die in een comfortabel en gemakkelijk huis wil hebben, koopt nieuwbouw. Daar hoeft je dan ook niks aan te doen, maar daar mis je wellicht weer wat charme.
Geïnterviewde	Ja inderdaad. Dan maar wat minder comfort en de verwarming maar wat hoger zetten.
Interviewer	Of een extra trui aan haha.
Geïnterviewde	Of een trui aan inderdaad.
Interviewer	Ik heb het allemaal wel helder denk ik. De vragen die ik op papier heb staan, zijn allemaal wel behandeld.
Geïnterviewde	Je was bekend met de zonnepanelen? Want daar hebben we het nog niet over gehad?
Interviewer	Nee dat is mij nog niet bekend.
Geïnterviewde	Oké, dan vertel ik dat nog even. Dat is een beslissing geweest, inmiddels alweer 7 jaar geleden. Toen dacht ik, als je het over duurzaamheid hebt. Wij hadden de ruimte, dan zouden zonnepanelen toch wel aardig zijn. Zij kunnen niet op het dak, in verband met de grote beukenboom die hier staat. Er valt daardoor weinig zon op het dak, wat weer het voordeel heeft dat het zomers niet extreem warm in huis is. Wij hebben zonnepanelen, een dertigtal, in het weiland laten zetten. Wij hadden dat weiland toen net gekocht en die drie groepen daar vervolgens geplaatst en met een kabel verbonden met ons huis. En dat was ook puur een overweging van duurzaamheid en dat wij zonder stroom extern konden leven.
Interviewer	En u bent dus ook zelfvoorzienend?
Geïnterviewde	Ja qua stroom wel, ik lever vrijwel niks terug aan de maatschappij.
Interviewer	Oké, dan heeft u natuurlijk ook weer een makkelijke afweging qua kopen voor een nieuwe ketel voor de vloerverwarming. Als er toch genoeg capaciteit is.
Geïnterviewde	Exact. En als ik nu zou beslissen dat ik over ga op een warmtepomp, dan moet ik alsnog stroom van het net afnemen.
Interviewer	Ja, of de combinatie van een zuinigere pomp voor de vloerverwarming en het overschot daarvan gebruiken voor de warmtepomp. Al zullen dan wellicht ook nieuwe zonnepanelen moeten komen.
Geïnterviewde	Zeker als je helemaal zelfvoorzienend wil zijn.
Interviewer	En die zonnepanelen kunnen nog wel eventjes mee?
Geïnterviewde	Ja die zouden na 25 jaar nog 80% capaciteit moeten hebben, dus ze kunnen nog wel even mee. En daarna zal ik niet meer meemaken haha.
Interviewer	Haha dat zijn inderdaad zorgen aan de volgende eigenaar.
Geïnterviewde	En daarbij komend. Als je het puur economisch gaat berekenen, dan kan je wel weer blijven investeren. Ik ben zelf technisch geïnteresseerd, dus het boeit mij wel. Maar aan de andere kant weet je ook niet of je het terug gaat vinden in de waarde van het huis. Dat is niet met zekerheid te zeggen. De woningmarkt is zo schommelend, het kan zo maar weer instorten of omhooggaan. En dat kan je niet relateren aan het feit of je wel of niet zonnepanelen hebt.

Interviewer	Exact. De een vindt het heel mooi, de ander vindt het lelijke dingen die hij/zij niet in de tuin wil hebben staan.
Interviewer	Afsluiting van het gesprek. Hier ook genoemd dat het interview gebruikt zal gaan worden voor mijn onderzoek en het onderzoek van kenniscentrum Noorderruimte. Hier ook naar voren gekomen dat de naam niet expliciet genoemd gaat worden. Wanneer de opdrachtgever in gesprek wil gaan met de geïnterviewde, dan graag contact hebben met de gemeente Westerveld.

Samenvatting interview per categorie

Wonen in erfgoed

De geïnterviewde woont inmiddels 23 jaar in de oude boerderij in Wittelte. Het betreft een boerderij met een klein voorhuis en een grote schuur, waarbij het een afmeting heeft van 8 meter breed en 22 meter diep. Doordat het een gemeentelijk monument is, zijn oorspronkelijke details nog zo veel mogelijk intact gebleven. Oude gedeeltes zijn gebleven, of deels veranderd. Zoals bijvoorbeeld de bedstede welke veranderd is in kastruimte. Daarnaast zijn een aantal comfort verbeterende ingrepen gedaan, zoals het toepassen van dubbelzijdig glas en het plaatsen van vloerverwarming. De reden dat de geïnterviewde 23 jaar geleden verhuisd is naar de desbetreffende woning was werk gerelateerd. Daarnaast was al langere tijd de wens om landelijker te gaan wonen, nadat het leven in de Randstad steeds minder beviel.

Beleving

De geïnterviewde geeft aan dat de gehele sfeer in de woning noemenswaardig is. Het feit dat de woning oud is (en dus karakter heeft) maakt dat het prettig wonen is. De oude gedeeltes, zoals bijvoorbeeld de voorkamer met bedstede (wat nu een kast is), zijn voor de geïnterviewde favoriet. Tijdens het gesprek is te merken dat de geïnterviewde blij is met de woning, en de rust en ruimte die daarbij hoort.

Duurzaamheid

Tijdens het interview komt naar voren dat de geïnterviewde het belangrijk vindt om bewust om te gaan met het milieu, zonder te overdrijven. Er wordt aangegeven dat eenieder zijn steentje bij moet dragen, aangezien anders het niet goed af zal lopen met deze aardkloot (aldus de geïnterviewde). Dit is ook te zien in de veranderingen van de woning. Daar waar mogelijk is verduurzaamd, zoals bijvoorbeeld de vloerverwarming en raamisolatie, maar dit alles moet niet ten koste gaan van de charme van het huis. Bovendien moet het verduurzamen vooral comfort verbeterend zijn. Om deze maatregelen te treffen, leest de geïnterviewde zich goed in of laat hij zich adviseren door externe partijen. Hierbij wordt vooral pragmatisch gehandeld, in plaats van idealistisch. Is een (duurzame) verandering comfort verbeterend, dan wordt er geïnvesteerd. Zo niet, dan gaat de investering niet door.

Besluitvorming

Tijdens het interview werd duidelijk dat de geïnterviewde vooral technische en bouwkundige aspecten belangrijk vindt. Dit is gebaseerd op het feit dat de geïnterviewde de technische en bouwkundige aspecten interessant vindt en deze op die manier ook benadert. Dat deze aspecten vervolgens ook financieel aantrekkelijk of duurzaam zullen zijn is dan mooi meegenomen. Zoals ook al te lezen is in het stukje Duurzaamheid moeten duurzame aanpassingen aan de woning vooral

comfort verbeterend zijn, vervolgens is energiebesparend en dus duurzaam een mooie bijkomstigheid. Om beter geïnformeerd te zijn, wordt advies ingewonnen van derde partijen. Dit betreft vooral zaken waar de geïnterviewde zelf weinig/te weinig kennis van heeft. En op basis van deze adviezen besluit de geïnterviewde vervolgens de maatregelen uit te voeren, of juist niet. En wanneer besloten wordt om de maatregelen uit te voeren, moeten deze maatregelen aan bepaalde voorwaarden voldoen zoals het verbeteren van het comfort.

Bijlage 3 Interview 11 september 2020

Interviewer	Goedemorgen met Rutger Korte.
Geïnterviewde	Hallo goedemorgen.
Interviewer	Hallo, wij zouden even contact hebben.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Helemaal goed, alvast bedankt voor de tijd en moeite.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Uhm, even kijken hoor. Ik had uw gegevens gekregen van de heer Stikfort. Dat is volgens mij ook al genoemd in de mail, ik zal de reden van het gesprek nog even kort uitleggen. Ik ben bezig met mijn afstudeeropdracht, mijn afstudeerscriptie. Aan de Hanzehogeschool in Groningen. En ik doe onderzoek naar de beweegredenen van gebruikers van erfgoed naar het verduurzamen.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Dat wil zeggen, ik ben onderdeel van een groter onderzoek. Zij zijn bezig om een werkboek te schrijven voor gebruikers/eigenaren om te helpen bij verduurzamen. Want dat onderzoek + team vindt dat erfgoed ook meegenomen moet worden in de hele energietransitie. En zij zijn daar bezig om vanuit de (duurzame) mogelijkheden te beredeneren en ik ga dan toetsen of dat bij gebruikers aanslaat. En wat daar dan de achterliggende gedachten van zijn. Zodoende even, en zo heb ik dus ook kort contact gehad met de heer Stikfort. Want het project loopt ook in de gemeente Westerveld en hij vertelde mij dat onder andere u wel geïnteresseerd en bereid was om met mij in gesprek te gaan.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	En vandaar dat wij nu even bellen.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Ik had gisteren al eventjes het interviewschema doorgestuurd. Ik weet niet of u die gelezen had?
Geïnterviewde	Ja ik heb ze gelezen, al heeft die betrekking op woningen. Dit van ons gaat over bedrijfspanden. Dat was jou duidelijk?
Interviewer	Nee dat had ik niet zo begrepen, wel dat ik zou spreken met gebruikers van zowel woningen als bedrijfspanden, maar niet wie wat zou hebben.
Geïnterviewde	Oké.
Interviewer	Dan kunnen we het woord woning schrappen en dan maken we er bedrijfspand van. Geen probleem, dat verandert voor de bevraging natuurlijk nu niks.
Geïnterviewde	Enkel voor de duidelijkheid, dat je weet waar de antwoorden bij passen.
Interviewer	Nee exact. Dan misschien als eerste vraag, wat voor pand is het en wat doet u daar?
Geïnterviewde	Het is een recreatief pand, een hotel met overnachtingsfunctie. Met zelfcatering. Dus wij bieden overnachtingen aan en mensen moeten zelf zorgen voor eten. Zij hebben de gelegenheid om te koken en spulletjes mee te nemen om zelf de catering te doen.
Interviewer	Oké interessant. En wat voor gebouw is het, wat voor origine?
Geïnterviewde	Nou het is altijd een verblijf accommodatie geweest. Het is eigenlijk in de geschiedenis, en dat bepaalt ook een beetje het monumentale karakter, in de dertiger jaren neergezet met als doel vakantieverblijf te bieden voor arbeiders. En dan kom je meteen bij de eigenaar. Dat is namelijk het Nivon, dat is gesticht vanuit de arbeidersbeweging met als doel om arbeiders een vakantie te bieden, maar ook educatie en natuureducatie. Daar ligt het doel.
Interviewer	Oké.

Geïnterviewde	En het is een van de dertien huizen van het Nivon in Nederland. En die stammen allemaal uit die periode, dertiger jaren. Daar is het allemaal begonnen.
Interviewer	Ja, en over wat voor grootte hebben we het dan?
Geïnterviewde	Wij hebben ruim 40 bedden.
Interviewer	Ja.
Geïnterviewde	Zo moet je het eigenlijk uitdrukken, het is een vrij groot pand met twee slaapvleugels, grote zaal, hal en een keuken. En een klein appartement erbij.
Interviewer	En die 40 bedden, is dat ook 40 kamers. Of is het verdeeld in slaapzalen?
Geïnterviewde	Nee het zijn kamers, voor hoofdzakelijk 1 of 2 personen.
Interviewer	Nee exact. Dat is voor mij dan duidelijk. En het is lastig om het gebouw op zo'n manier in te schatten, maar dat kan nu helaas even niet.
Geïnterviewde	Het had wel gekund hoor haha.
Interviewer	Ja haha.
Geïnterviewde	Het is open haha.
Interviewer	Nee tuurlijk, maar dat leek mij gezien de situatie niet verstandig.
Geïnterviewde	Nee helder, snap ik. En je hebt heel veel gesprekken. Dus veel tijd.
Interviewer	Ook dat. En het fysiek afspreken is leuker, maar met alle corona perikelen van dien is het misschien niet het meest verstandig. Heb je een besmet, dan heb je de rest ook besmet. Dat wil je ook niet op je geweten hebben. En zou u kort uzelf in te kunnen introduceren, al hoeft dat geen heel levensverhaal te zijn haha.
Geïnterviewde	Nou het is een stichting die het beheert, een landelijke stichting. En lokaal zijn er zogenaamde beheercommissies, lokale besturen zeg maar. Dat is geen rechtspersoon, maar een commissie van het landelijke bestuur. En ik ben lid van de beheercommissie en ik doe de technische zaken.
Interviewer	Oké. Vandaar ook dat ik aan u gekoppeld ben.
Geïnterviewde	Wij zijn Green Key gecertificeerd. En dat is de mogelijkheid voor recreatiebedrijven om een certificering aan te vragen en dan worden ze gekeurd op basis van de duurzaamheid en de ontwikkeling naar verdere verduurzaming. Dus dat geeft ook wel onze intenties aan, als organisatie. De landelijke organisatie. Dat wij zo veel mogelijk willen verduurzamen met het gebouw.
Interviewer	Ja, oké. En op wat voor manieren uit zich dat dan?
Geïnterviewde	Nou het bekendste voorbeeld is natuurlijk de zonnepanelen. Maar wij proberen ook zoveel als mogelijk zonneboilers, die wij overigens al langere tijd hebben, te gebruiken. Maar het gaat ook over de schoonmaakmiddelen die je gebruikt, dus ook duurzaamheid in brede zin. Wij proberen zo veel als mogelijk in de installaties technische oplossingen te vinden. De ventilatoren die op wisselstroom zaten overgeschakeld naar gelijkstroom. Dat scheelde een hoop aan energie. Dus zo kijken wij iedere keer naar waar kunnen wij verduurzamen. En dat ligt vooral in de mogelijkheid om technisch wat te doen. Want wij hebben qua isoleren heel weinig mogelijkheden. Omdat wij geen kruipruimte hebben, kunnen wij daar ook niks beginnen. De spouwmuren zijn allemaal geïsoleerd, dus dat is optimaal.
Interviewer	Dat kon allemaal?
Geïnterviewde	Ja dat kon allemaal. En overal hebben wij dubbelglas, vanzelfsprekend.
Interviewer	En die zonnepanelen, dat kan dan zeker ook niet op het gebouw?
Geïnterviewde	Nee die liggen op het gebouw.
Interviewer	Oké, en dat heeft de monumentale waarde niet aangetast?

Geïnterviewde	Nou het is gemeentelijk, dus tegen de tijd van de aanvraag lagen de zonnepanelen er al op. En daar is geen bezwaar voor geweest. Het is wel zo dat ze naar binnen gericht zijn. Het aanzicht van het gebouw is niet veranderd. Vanaf het wandelpad kun je niet zien dat wij panelen hebben. Dus dan zie je echt huis met het monumentale karakter.
Interviewer	Ja exact, dan snap ik ook waarom er geen bezwaar was. Het gaat natuurlijk om het aangezicht. Dat dat niet aangetast gaat worden.
Geïnterviewde	De panelen zitten allemaal aan de achterkant, dus niet zichtbaar voor het publiek.
Interviewer	Oké, en bent u dan ook zelfvoorzienend?
Geïnterviewde	Nee wij gaan waarschijnlijk nog wel een slag maken. Met vooruitschrijdend inzicht. Wij willen nieuwe schuren plaatsen. En die moet voorzien worden van zonnepanelen die ook voor het huis meer gaan leveren.
Interviewer	Oké.
Geïnterviewde	Maar corona speelt ons wel part. Evenals de andere horeca, hebben wij een forse aderlating aangegaan wat betreft de inkomsten. Alle investeringsplannen lagen op de verduurzaming, maar zijn nu on hold gezet. Dus dat is wel een behoorlijke aderlating. Zeker voor onze ambities.
Interviewer	Want hebben jullie ook helemaal dicht moeten zijn?
Geïnterviewde	Ja wij zijn vanaf de eerste lockdown dicht gegaan en ik dacht half juni weer open gegaan. Dus toen het weer mocht, zijn wij weer gegaan. Wij lopen in de pas met de horeca.
Interviewer	Exact. En het loopt nu wel weer enigszins door?
Geïnterviewde	Ja, wij hebben ook een camping erbij. En daar met name zie je toch dat het behoorlijk aantrekt. De campings in Drenthe, dus ook de onze zijn behoorlijk druk. En de overnachtingen zijn ook redelijk op peil, maar hebben wij nu minder capaciteit. We mogen niet meer de volledige bezetting gebruiken, anders kunnen wij de 1,5 meter afstand niet garanderen. Daar zijn dus wel wat beperkingen.
Interviewer	Nee exact, maar het is wel weer fijn dat u weer open mag zijn. Fijn en prettig voor de portemonnee in dat opzicht. En wat u net vertelde over die hele investering qua duurzaamheid, wat nu on hold gezet is. Is dat per vestiging, of is dat landelijk geregeld?
Geïnterviewde	Dat is een generieke maatregel, dus dat geldt voor alle panden.
Interviewer	Oké. En heeft de boven stichtelijke instelling ook een doel gesteld?
Geïnterviewde	Zeker. Wij hebben gezegd dat energiegebruik met 50% moet dalen in 2030. Dus dat is wel een heel concreet doel. En daar moeten wij fors voor investeren, dus ik weet ook niet of we dat gaan halen. Maar het is wel de intentie.
Interviewer	Maar het heeft dus ook te maken met die Green Key?
Geïnterviewde	Nee Green Key is ook naar het publiek toe een extra prikkel. Maar van origine zijn wij natuurlijk heel erg idealistisch en gericht op de natuur. Met een stukje waardering naar de natuur. En zo kom je ook op de zorgen die er zijn wat betreft het klimaat. Dus het ligt ook wel in ons DNA om te investeren in verduurzaming.
Interviewer	Precies.
Geïnterviewde	Voor de planet, om het zo maar te zeggen. En voor ons haha.
Interviewer	Ja haha, dat wij nog maar wat langer hier mogen rondlopen.
Geïnterviewde	Jullie vooral!
Interviewer	Ik hoop nog wat jaartjes mee te mogen haha.

Geïnterviewde	Ik maak me wel ernstig zorgen, de planeet zal het wel overleven. Maar de mensen, dat weet ik niet.
Interviewer	En zo lang wij allen maar ons steentje bijdragen, dan is het te doen.
Geïnterviewde	Zeker in het westelijke gedeelte, moet dit kunnen.
Interviewer	Exact, en gelukkig zijn er al een hoop ontwikkelingen die ons daarbij helpen.
Geïnterviewde	De meeste zorgen gaan mij uit naar dat de mensen er zo makkelijk over denken. Heel veel mensen denken er makkelijk over.
Interviewer	Ja dat klopt. Het duurt nog wel even voordat iedereen overtuigd is.
Geïnterviewde	Ja een mate van dwang zal wellicht nodig zijn. En dat is iets waar we in Nederland niet zo goed in zijn. Vertrouwen in burgers en bedrijven hebben etc. Maar ik denk niet dat we het daar alleen mee halen.
Interviewer	Nee wellicht niet, wellicht hadden ze gehoopt dat de subsidies ook eerder mensen zouden overtuigen. Maar dat blijkt ook nog niet overal zo te zijn.
Geïnterviewde	Nee exact. En het wordt dan toch vooral benaderd met what's in it for me. En dan de rekensom maken of er wel of geen voordeel in zit bij het verduurzamen. En dan blijkt vaak dat er toch wel voordeel is. Maar om principiële redenen het doen is vaak maar een minderheid die dat heeft.
Interviewer	En die principiële redenen, is dat bij jullie ook het voornaamste argument geweest om uiteindelijk te verduurzamen? En als daar dan een financiële meevaller bij zit, dan is dat mooi meegenomen?
Geïnterviewde	Nou daar zitten wij ook verschillend in. Ik ben meer van die principiële kant, maar er zijn ook een hoop die dat niet zijn. Maar in de algemene zin, dus bij de stichting, worden deze maatregelen vanuit principes genomen. Uit die overtuiging worden deze beslissingen genomen, daarom willen wij verduurzamen.
Interviewer	En kan het dan ook zijn dat daar minder rendabele beslissingen genomen worden, die wel beter zijn voor het milieu?
Geïnterviewde	Ja dat zeker!
Interviewer	En zoals u net al zij, voor het eigen gebouw. Daar komen meer zonnepanelen? Wat zijn nog andere plannen die gedaan kunnen worden?
Geïnterviewde	Wij gaan nu een gebouwtje bijzetten dat energieneutraal moet zijn. Daarmee hopen wij ook het hoofdgebouw te ontlasten. Waardoor je ook minder energiegebruik zult hebben in het hoofdgebouw.
Interviewer	Op een manier dat personen niet in het hoofdgebouw hoeven te zijn?
Geïnterviewde	Ja. En met name de activiteiten daar minder plaats te laten vinden. Het grootste probleem is dat wij activiteiten hebben in de grote zaal. Dan moet er voor relatief weinig mensen, de grote zaal warm gehouden worden. En als die activiteiten verplaatst worden, dan kunnen wij die kosten daar weer besparen. Dus daar ligt een hele grote slag.
Interviewer	En naast de isolatie? En de zonnepanelen, zijn er nog andere dingen die gedaan kunnen worden in het monumentale gedeelte?
Geïnterviewde	Ja, zeker. Er zullen andere ketels geplaatst worden. Wij hebben nu een ketel met een warmtepomp techniek. Gecombineerd met de warmteboilers en die maken een heel efficiënt gebruik van het gas. Wij zijn daar nog wel afhankelijk van, maar dan is het verbruik in ieder geval minder. Wij kijken naar investeringen naar installaties, waarvan de eerste nu is gebeurd. Dat scheelt aanzienlijk in gasverbruik. Dan gaat het met name om de warmwater voorziening.
Interviewer	Want de verwarming is gereguleerd met cv-ketels?
Geïnterviewde	Exact.
Interviewer	En dat zou niet met vloerverwarming kunnen?

Geïnterviewde	De cv zal blijven draaien op de reguliere gastechniek, om dat te veranderen zijn wij afhankelijk van de technieken. De warmwater voorziening daarvan gaan wij een behoorlijke slag maken, in de richting van energieneutraal. Niet helemaal, maar wel grotendeels. Met die techniek van de warmtepomp, die wij toepassen. Om te zorgen dat het warm water nagenoeg energieneutraal opgewekt wordt.
Interviewer	Ja dat zal ook al mooi zijn inderdaad! En ik begreep dat de gemeente Westerveld ook bepaalde Dumo scans heeft gegeven?
Geïnterviewde	Ja wij hebben subsidie gekregen en dat was het laatste restantje van de uitbouw van dubbelglas. Daar hebben wij vorig jaar dubbel glas aangebracht, in de uitbouw.
Interviewer	En dat was ook iets wat naar voren kwam in het advies?
Geïnterviewde	Ja, onder andere dit. Er waren niet veel andere dingen, het was niet schokkend. Het waren vooral al maatregelen die wij inmiddels al genomen hadden.
Interviewer	En was dat advies bindend?
Geïnterviewde	Nee vrijblijvend. Het advies is voorwaardelijk voor subsidie. Dus als de maatregel niet opgenomen was in het advies, dan hadden wij geen subsidie krijgen.
Interviewer	Oké, dat is logisch.
Geïnterviewde	En wij hebben wel ervoor gezorgd dat die ventilatie ook in de scan en dus subsidie zou komen.
Interviewer	En op basis van dat advies werd dan ook advies van derden aangeboden?
Geïnterviewde	Nee dat was niet nodig, wij hebben zelf genoeg kennis in huis. Een installateur die in ons midden zit, een goede installateur die ook met ons meedenkt en bovendien veel kennis heeft over duurzame oplossingen. Dus in die zin komen wij daar samen wel uit. En wij hebben ook in de stichting een aantal deskundigen, waar wij beroep op kunnen doen.
Interviewer	Oké, dat was inderdaad ook een van de vragen. Of daar gebruik van gemaakt zou worden.
Geïnterviewde	Wij lossen het vooral intern op, en qua uitvoering extern.
Interviewer	Nee precies. Dat is ook het voordeel dat jullie een wat grotere organisatie is, waar meer kennis aanwezig is. Ten opzichte van een particulier persoon.
Geïnterviewde	Nee dat klopt, daar hebben wij geluk mee.
Interviewer	Precies! En qua subsidie en dergelijke. Los van die Dumo scan. Zijn jullie daar ook druk mee bezig geweest? Of hebben jullie het vooral uit eigen middelen gedaan?
Geïnterviewde	Vooral uit eigen middelen. Wij hebben wel subsidie gehad van de gemeente, in het kader van de monumentale subsidie. Maar verder hebben wij geen subsidies aangevraagd. En van de mogelijke subsidie aanvragen, hebben wij nog geen optie gezien die bij ons past.
Interviewer	Nee precies, en als het ook met eigen geld te doen is dan maakt dat het natuurlijk ook makkelijk.
Geïnterviewde	Nee kijk, als wij hele grote slagen gaan maken dan vragen wij uiteraard subsidie aan. Voor bijvoorbeeld een warmtepomp, dan krijgen wij subsidie. Wij hebben wel bij de aanschaf van onze warmtepomp, hebben wij wel subsidie aangevraagd.
Interviewer	Nee precies, daar zijn die potjes natuurlijk ook voor.
Geïnterviewde	Ja absoluut.
Interviewer	Dan is het ook wel weer makkelijk.
Geïnterviewde	Rijkssubsidie was dat.

Interviewer	Ja klopt, van die grote pot. Dat is ook weer het voordeel van een bedrijf, die daar makkelijker gebruik van kan maken dan een particulier.
Geïnterviewde	Voor particulieren kan dat natuurlijk ook, dus in die zin is het voordeel er niet per se.
Interviewer	Ik bedoel ook meer qua aftrek van btw, wat je als bedrijf kunt doen. Helder. Ik zit nog even te kijken naar de vragen, volgens mij hebben wij redelijk veel benoemd. Oh ja, nog een vraag. Wanneer een investering gedaan wordt, wordt daar dan ook gekeken naar het comfort, en of dit ook comfort verbeterend is?
Geïnterviewde	Comfort is voor ons wel zeker belangrijk, zeker aangezien wij gasten hebben. Dus daar wordt zeker naar gekeken.
Interviewer	En hoe belangrijk wordt dat gevonden?
Geïnterviewde	Is wel belangrijk, kijk als het discomfort oplevert dan doen wij het niet.
Interviewer	Nee precies.
Geïnterviewde	En dat is dus ook de mate van luxe. Iets minder luxe zou ook wel kunnen. Wij hebben een vrij oude doelgroep, die het altijd koud hebben.
Interviewer	Haha ja.
Geïnterviewde	Dus dan wordt er aan een knop gedraaid. Dat is ook iets wat wij gaan doen. Wij gaan veel meer op afstand de instellingen van de verwarming regelen. Met op afstand bestuurbare radiatorknoppen. Dat is allemaal niet zo duur, maar levert wel een hoop besparingen op. Onze ervaring is dat mensen de verwarming opendraaien, maar vervolgens niet dichtdraaien.
Interviewer	Nee exact.
Geïnterviewde	Of bijvoorbeeld het licht aanlaten. Wij hebben daarom ook automatisch licht geïnstalleerd. Minder waterverspilling.
Interviewer	En elk beetje wat bespaard wordt, is mooi meegenomen. Zeker nu, wanneer de inkomsten ook lager zijn.
Geïnterviewde	Ja daar zijn wij wel heel erg mee bezig, ook om die kleine dingen te realiseren. Quick Wins.
Interviewer	Nee tuurlijk! Nog een vraag, voordat ik het vergeet. Is er al enig idee wanneer het plan van verduurzamen weer opgepakt gaat worden? Of is dat ook weer afhankelijk van Corona en alle problematiek van dien.
Geïnterviewde	Dit zal wel bevroren worden dit jaar en dan wordt de balans opgemaakt. Hoe staan we ervoor? En wat kunnen wij nog? En ik ga er nog wel vanuit dat verduurzamen prioriteit zal hebben. Maar je hebt natuurlijk ook nog noodzakelijk onderhoud. Dit jaar is er bijvoorbeeld een dak ingestort van een schuur en dan moet je onmiddellijk handelen.
Interviewer	Ja dat kan je niet zo laten haha.
Geïnterviewde	Nee of als er iets met de verwarming is, dan moet dat ook gelijk gerepareerd worden.
Interviewer	Nee precies. En bestaat er ook nog een kans dat het gebouw opnieuw ingericht moet worden, op basis van de 1,5 meter maatregelen?
Geïnterviewde	Nee daar ga ik niet vanuit. Wij gaan geen dingen doen om ons nog meer aan te passen aan corona. Wij doen het met de middelen die wij hebben. Geen verbouwing gericht op corona.
Interviewer	Nee oké, dat scheelt dan ook alweer. Goed, ik denk dat ik alles wel redelijk helder en beantwoord heb.

Afsluiting van het gesprek. Hier de heer Landwaart bedankt voor de tijd en moeite, tevens gevraagd of ik de informatie/transcript mag gebruiken voor mijn onderzoek. De heer Landwaart gaat hiermee akkoord. Bovendien geen bezwaar gemaakt tegen het feit dat de opdrachtgever contact met hem wil hebben.

Samenvatting interview per categorie

Wonen in erfgoed

De geïnterviewde is vrijwilliger/werknemer van de organisatie Nivon. Dit is een organisatie die accommoderen en natuur combineert. De organisatie staat erom bekend bezig te zijn met een open en eerlijke samenleving, waarbij duurzaamheid belangrijk is. Het desbetreffende monument is dus ook geen woning, maar een bedrijfspand. Het monument is een van origine een plek waar arbeiders in de vroegere jaren konden verblijven en vakantie konden vieren. Deze aspecten zijn dus gelijk gebleven en de kenmerkende details ook. Zoals te lezen is in het transcript, is daar waar mogelijk verduurzaamd.

Beleving

Het monument betreft een oude verblijf accommodatie die gelegen is in het bos. Het is een oud huis, met veel kamers. Daarnaast is het monument zo ingericht dat de gasten zelf recreatief en ontspannen bezig kunnen gaan. Zowel op het gebied van koken, als de natuur rondom het verblijf.

Duurzaamheid

In het gesprek komt naar voren dat de Nivon een organisatie is die natuur en duurzaamheid hoog in het vaandel heeft staan. Duurzame beslissingen worden vanuit een idealistisch perspectief genomen, zonder de charme van het gebouw aan te tasten. Dit betekent dat er dus ook beslissingen genomen worden die wellicht minder rendabel zijn, maar wel beter voor het milieu. Daarnaast is comfort verbetering een belangrijke beweegreden, aangezien de aanpassing ook ten goede moet komen aan de gebruiker. Echter is het wel zo dat 'Natuur' altijd op 1 zal staan. En zoals te lezen is, zijn zonnepanelen geplaatst op het gebouw. Deze panelen zijn echter zo geplaatst dat het aanzicht niet veranderd is, en dat de panelen bijna/niet zichtbaar zijn. Daarnaast is waar mogelijk geïsoleerd, maar zit het hier aan de max van mogelijkheden. De enige slag die nu nog gemaakt kan worden is het feit dat er efficiënter gekeken wordt naar de gebruikte technieken (verwarming etc.) en dat gebruik gemaakt wordt van 'groenere' schoonmaakmiddelen etc. Helemaal zelfvoorzienend zal het gebouw nooit worden, wel wordt gewerkt aan het beperken van de uitstoot/gebruik van energie.

Besluitvorming

De Nivon heeft als doel gesteld om in het jaar 2030 het gebruik van energie te halveren. Dit ook weer vanuit het idealistische perspectief. Vanuit het landelijke bestuur wordt dit doorgevoerd naar de plaatselijke besturen/locaties. De besluitvorming gebeurt dus ook in het landelijke bestuur, waarbij de lokale locaties uitvoerend zijn. Gezien de beperkte bouwkundige mogelijkheden die oude gebouwen hebben, wordt al snel gekeken naar de technische mogelijkheden. Zoals te lezen is in het transcript wordt voortdurend gekeken naar installaties die zuiniger zijn.

Doordat de organisatie relatief groot is, is ook weinig behoefte aan expertise/advies van derde partijen. Veel van de leden, of het bestuur, hebben ervaring op het gebied van techniek en duurzaamheid. Dit in combinatie met een 'huis' installateur, die ook volop bezig is met verduurzaming, kunnen veel van de aanpassingen intern bedacht worden.

Bijlage 4 Interview 22 september 2020

Interviewer	Goedemorgen met Rutger Korte
Geïnterviewde	Met Klarien van der Meulen, ja volgens mij zou je mij om tien uur bellen?
Interviewer	Ik had 11 uur gezegd geloof ik.
Geïnterviewde	Misschien dat ik in de war ben.
Interviewer	Nee mijn excuses, ik zou u wel om 10 uur bellen. Ik heb mij een uurtje vergist.
Geïnterviewde	Maakt niet uit, ik heb nu wel even tijd.
Interviewer	Oké gelukkig. Stom, ik dacht dat het om 11 uur was. Ik had trouwens het interviewschema nog even doorgestuurd, gisteren. Ik weet niet of u die al heeft doorgelezen?
Geïnterviewde	Geen probleem. En ja, heel snel, maar ik kan zo wel antwoorden.
Interviewer	Gelukkig. Ik heb uw nummer gekregen van de heer Stikfort, wellicht al bekend.
Geïnterviewde	Ja dat was bekend.
Interviewer	Ik heb in mijn gestuurde mail, die ook naar jullie gestuurd is, kort uitgelegd wat de bedoeling is. En waarom ik met u in gesprek zou willen gaan. Is dat duidelijk?
Geïnterviewde	Ja hoor.
Interviewer	Mooi. Dan weet u dus ook dat het om mijn scriptie gaat, daar ben ik nu mee bezig. En ik ben nu op zoek naar antwoorden van gebruikers/eigenaren van erfgoed en ik begreep dat u dat ook bent?
Geïnterviewde	Klopt.
Interviewer	Zou u misschien kunnen vertellen om wat voor gebouw het gaat? En of dat een woning is?
Geïnterviewde	Wij wonen in een oud schoolpand, net buiten Dwingeloo. En dat is vroeger een openbare school geweest, die is in 2015 dicht gegaan. En het is bovendien een gemeentelijk monument, het is een jaren 60 pand. Als jij googelt op school Eemster dan kom je hem wel tegen.
Interviewer	Oké, dat ga ik dan gelijk even doen.
Geïnterviewde	Dan heb je een beeld erbij.
Interviewer	Helder! En jullie zijn er dan ook in 2016 komen wonen?
Geïnterviewde	Nee zeker niet. Wij hebben een zeer lang traject met de gemeente gehad en wij wonen er sinds augustus 2018.
Interviewer	Oké. En toen stond het dus al een tijdje leeg?
Geïnterviewde	Nee hij was via leegstandsbeheer verhuurd, maar er zat natuurlijk een maatschappelijke functie op en het heeft lang geduurd om dat eraf te krijgen.
Interviewer	Dat snap ik. En inmiddels is het puur voor wonen, of ook zakelijk?
Geïnterviewde	Nou wij wonen erin. En ik heb een administratiekantoor, dat gaat zich er ook in vestigen. Maar dat moet nog verbouwd worden, en het is nogal groot dus het lukt niet allemaal in een keer.
Interviewer	Dat zie ik inderdaad.
Geïnterviewde	En daarnaast gaan wij 4 recreatieappartementen erin maken.
Interviewer	Oké, leuk.
Geïnterviewde	Ja heel leuk, maar het kost heel veel tijd haha. Langer dan we in de planning hadden.
Interviewer	En dat was ook de reden dat jullie daar zijn komen wonen? Met het idee dat uw kantoor er ook in zou kunnen komen en de appartementen?
Geïnterviewde	Ja dat was wel het idee. Het was natuurlijk te groot om in te wonen. En wij woonden in het aardbevingsgebied, in Groningen.
Interviewer	Ja.
Geïnterviewde	En wij wilden wel een keer wat anders, toen kwamen wij dit tegen. Het gebied is mooi en het pand geeft mogelijkheden.

Interviewer	Want u heeft zelf ook affiniteit met Dwingeloo?
Geïnterviewde	Nee helemaal niet. Maar in Dwingeloo woont heel veel import, een hoop mensen uit verschillende plaatsen. En het is een leuk gebied.
Interviewer	Dat kan natuurlijk. En bevalt het tot nu toe?
Geïnterviewde	Ja zeer zeker. Het hele gezin wil niet meer terug.
Interviewer	Haha, dat is een goed teken. En waar kwamen jullie vandaan?
Geïnterviewde	Gemeente Slochteren, Midden-Groningen. Hellem woonden wij.
Interviewer	Dat zegt mij zo niks.
Geïnterviewde	Siddeburen?
Interviewer	Ja dat dan weer wel. Ik snap het. Ik kom zelf uit Winschoten, dus ben enigszins bekend.
Geïnterviewde	Ik ook, wat grappig. Waar heb jij gewoond?
Interviewer	Aan de Wichersstraat.
Geïnterviewde	Ik heb vroeger altijd in de Reelaan gewoond. Plan Noord.
Interviewer	Dat ken ik, toevallig. Klein wereldje.
Geïnterviewde	Ja haha.
Interviewer	Leuk! Dan snap ik wel dat in vergelijking met Slochteren en die buurt, dat Dwingeloo dan wat rustiger is.
Geïnterviewde	En als je in je pand investeert, dan zie je dat hier tenminste in de waarde terug.
Interviewer	Ja inderdaad. Want moesten jullie veel doen aan het pand waar jullie nu wonen?
Geïnterviewde	Ja best veel, het was dus een jaren 60 pand. En op zich heeft de gemeente best wel redelijk onderhoud gedaan. Maar het was natuurlijk ouderwets, met systeemplafonds, kapotte marmoleum, kabelgoten op de muren. Dat soort dingen.
Interviewer	Ja
Geïnterviewde	Dus wij hebben dat helemaal modern gemaakt. Vloerverwarming in gefreesd. Alles gestuct. Wij hebben op bepaalde plekken de oude ornamenten in het zicht gemaakt. Een betonvloer, woonbeton. Dus het is nu een heel modern huis geworden.
Interviewer	En aan de buitenkant heeft het wel dezelfde uitstraling moeten houden?
Geïnterviewde	Wij hebben alles hetzelfde gehouden. Alleen de tuin aangepakt en de kozijnen een andere kleur geschilderd. Dat was allemaal wit en nu antraciet. Maar verder de ramen enzovoorts, wat karakteristiek is voor zo'n school. Dat hebben wij allemaal in stand gehouden.
Interviewer	En was dat ook vanuit de gemeente dat er bepaalde beperkingen waren?
Geïnterviewde	Nou eigenlijk niet. Nee volgens mij niet. Eigenlijk weet ik dat niet eens precies, want wij hebben een architect gehad, die een tekening heeft gemaakt. En omdat de bestemming gewijzigd moest worden, hebben wij voor alles wat er moest gebeuren een vergunning aangevraagd.
Interviewer	En als er toen bezwaar was geweest, hadden jullie het wel gemerkt lijkt me. Want meestal is het zo, wanneer het gaat over oudere panden, dat de binnenkant wel enigszins verandert mag worden maar dat de buitenzijde zoveel mogelijk in tact moet blijven. Dus het kon zijn dat jullie daar ook last van hadden.
Geïnterviewde	Dat is toch vooral met rijksmonumenten?
Interviewer	Ook wel met gemeentelijke. Beschermd stadsgezichten zoals dat ook wel heet. Maar dat is bij jullie dus wel gebeurd?
Geïnterviewde	Klopt.

Interviewer	Even kijken hoor. En u zegt dat u vloerverwarming heeft toegepast. Is dat met een reden gebeurd?
Geïnterviewde	Nou ja, dat is comfortabel en natuurlijk veel energiezuiniger.
Interviewer	Ja.
Geïnterviewde	En je hebt natuurlijk die radiatoren in je huis.
Interviewer	Nee dat snap ik.
Geïnterviewde	En het verwarmingssysteem dat erin zat, was heel ouderwets. Dat hebben wij eruit gesloopt.
Interviewer	En was het ook vanwege het comfort, of ook vanwege duurzaamheidsoverwegingen.
Geïnterviewde	Allebei. Wij hebben geen cv-ketel, maar een houtvergasser en een palletvergasser. Dus wij verwarmen het water met pallets of met hout. En zomers met zonneboilers, daar hebben wij er twee van op het dak liggen. En wij hebben 3 buffer vaten, waar het warme water in opgewarmd wordt. Daar douchen wij mee en daar wordt ook onze vloer mee verwarmd.
Interviewer	Dat hoor je niet heel vaak. Meestal gebeuren die zaken middels een warmtepomp of iets dergelijks. Want die ketel is een soort apparaat die ergens in huis staat, waar de pallets in kunnen?
Geïnterviewde	Dat is gewoon een bio vergasser zeg maar. En die staat bij ons in de loods, die hebben wij niet in huis staan.
Interviewer	Nee oké.
Geïnterviewde	Dan moet je je pallets en hout het huis inslepen, wat niet heel praktisch is.
Interviewer	Snap ik. Maar je hebt natuurlijk ook mensen die een palletkachel in huis hebben staan, dat had zo gecombineerd kunnen zijn.
Geïnterviewde	Ja klopt, maar met de hoogte van ons huis is dat geen optie.
Interviewer	Kon zijn dat jullie dat als extra hadden gebruikt.
Geïnterviewde	Nee wij hebben in huis een leemkachel. Dat is zo'n kachel die je 1 keer per dag opstookt en die zorgt ervoor dat het 24 uur warm is.
Interviewer	Want ik weet inderdaad dat vloerverwarming lekker is, maar dat een open haard ook wel fijne warmte geeft. Als extra.
Geïnterviewde	Nee wij hebben hout erbij.
Interviewer	Helder. En we hebben het net al even over duurzaamheid gehad. In hoeverre vinden jullie het belangrijk?
Geïnterviewde	Nou er was niks, dus dan ga je daar wel naar kijken. Wij willen natuurlijk zo zuinig mogelijk, omdat het een giga pand is. En zo dus ook de kosten een beetje binnen de perken wil houden. Toen wij het pand kochten, was er een gasverbruik van duizend kuub in de maand. En het was niet warm, en niet comfortabel.
Interviewer	Nee exact.
Geïnterviewde	Het bijzondere is dat ze, de gemeente, daar nooit wat aan gedaan hebben. Maar dat gebeurt natuurlijk wel vaker bij gemeente panden. En dat terwijl het wel zonde is van de kosten en het verbruik.
Interviewer	Ja dat klopt inderdaad. Zeker als het comfort niet top is. En begrijpelijk ook wel dat u het wel veranderd heeft toen u er bent komen wonen. Want wat heeft u allemaal gedaan? Vloerverwarming. En qua ramen en dergelijke?
Geïnterviewde	Nee dat hebben wij niet gedaan.
Interviewer	Dat zou eventueel nog wel kunnen?
Geïnterviewde	Dat kan, maar wij hebben heel veel ramen. Dus dat vonden wij nu niet nodig en qua investering niet uit kunnen. Dat verdienen wij niet terug. En wij wonen nu heel comfortabel. Onder de vloer hebben wij het nu geïsoleerd. En wij

	vinden het nu heel comfortabel, dus wij hebben niet het idee dat wij nu nog meer moeten doen.
Interviewer	Nee precies.
Geïnterviewde	Maar goed, wij hebben een deel van het pand verbouwd, de rest moet nog. Dus in die zin komen er nog wel dingen aan.
Interviewer	Ja, precies. Want aan de onderzijde was dus wel ruimte om te isoleren.
Geïnterviewde	Ja anderhalve meter.
Interviewer	Dat is fors. En qua muren, is dat ook geïsoleerd?
Geïnterviewde	Het plafond wel.
Interviewer	Oké. En qua stroomgebruik, hebben jullie ook zonnepanelen?
Geïnterviewde	Ja 40, sinds vorige week.
Interviewer	Kijk gefeliciteerd. En dat zorgt ervoor dat jullie zelfvoorzienend zijn?
Geïnterviewde	Ja wij hebben nu overcapaciteit. Wij leveren nu terug.
Interviewer	Oké helder. En die 40 panelen zijn natuurlijk ook geplaatst omdat jullie nog appartementen en een kantoor gaan realiseren?
Geïnterviewde	Ja exact. En het is allemaal heel hoog, dus je hebt best wel wat nodig.
Interviewer	Nee dat zeker. En dan is het ook goed, dat wanneer je toch bezig bent, het in een keer goed doet.
Geïnterviewde	Exact. Wij hebben in een keer het dak vol gelegd.
Interviewer	Dat mocht ook gewoon, op het dak?
Geïnterviewde	Ja, wij hebben het op de loods gelegd. Niet op het huis.
Interviewer	Die loods is dan later geplaatst?
Geïnterviewde	Ja die hebben we erachter gebouwd.
Interviewer	Oké, vandaar.
Geïnterviewde	Nee dat hadden wij op het huis ook niet gedaan. Nu zie je het helemaal niet.
Interviewer	Nu heb je wel de baten, maar niet de lasten. Als in qua aanzicht.
Geïnterviewde	Het is heel leuk zo. Dat wij nu al meer hebben opgewekt dan dat wat we verbruiken.
Interviewer	Ja, snap ik! En even kijken hoor, naar de vragen. Ik zie de beweegredenen staan. Dat is dan met name voor het comfort? Wat voor aspecten zijn belangrijk voor u, als het gaat om duurzaamheid?
Geïnterviewde	Comfort is belangrijk, maar we willen het ook terugverdienen.
Interviewer	En dat is dat dan ook een van de belangrijkste beweegredenen?
Geïnterviewde	Nee.
Interviewer	Wat zou dat dan zijn?
Geïnterviewde	Uh, ja comfort en duurzaamheid. Het is wel erg leuk dat wanneer je onder de douche staat, dat de zon dat water dan heeft verwarmd.
Interviewer	En zijn er dan bijvoorbeeld ook dingen die jullie bijvoorbeeld laten, om duurzaam te zijn?
Geïnterviewde	Hoe bedoel je dat?
Interviewer	Ja een stukje bewustzijn. Dat je bijvoorbeeld minder lang doucht, of minder dingen verbruikt om dan maar een kleinere footprint te hebben.
Geïnterviewde	Nou nee, want douchen gebeurt op eigen gebruik.
Interviewer	Kon zijn, dat er een idealistische gedachtegang was.
Geïnterviewde	Nou het hele leven is zo. Het ene moment doe je wat, het andere moment laat je wat. En wij wonen natuurlijk ook met ons vieren in een giga pand, wat totaal niet duurzaam is.
Interviewer	Nee precies.
Geïnterviewde	Mensen die in een flatje wonen, zijn een stuk duurzamer. Ook al letten ze misschien nergens op.

Interviewer	Dat klopt. En als je maar iets doet, dan helpt het al. Alle beetje helpen.
Geïnterviewde	Iedereen doet zijn eigen ding, met eigen inzicht.
Interviewer	En wat betreft de nog niet te plaatsen ramen. Merken jullie dat jullie tegen dingetjes aanlopen, die lastig zijn?
Geïnterviewde	Ik snap niet helemaal wat je bedoelt.
Interviewer	Er zijn in de woning mogelijkheden om te verduurzamen, zoals bijvoorbeeld de ramen vervangen. Zijn er nog andere dingen waar jullie tegenaanlopen. Die wel mogelijk zijn, maar nu nog niet rendabel genoeg zijn. Of dat het fysiek niet mogelijk is?
Geïnterviewde	Nou nee, het is meer dat wij met fase 2 van de verbouwing bezig gaan. Dan gaan wij ook wel weer isoleren. Maar voor nu is dit comfortabel genoeg en klaar. En wij hebben ook nog geen strenge winters gehad, dus wellicht dat je dan ook wel dingen tegenkomt.
Interviewer	Nee dat zie je dan ook wel weer.
Geïnterviewde	Precies.
Interviewer	En op het gebied van die maatregelen die getroffen zijn. Laten jullie je dan ook adviseren door derde partijen?
Geïnterviewde	Ja sowieso door leveranciers. Maar wij hebben ook wel mensen van het Drents erfgoed over de vloer gehad. Nou weet je, wij hebben heel veel mensen over de vloer gehad. Ik weet niet eens meer wie allemaal. Maar als je in een oud schoolpand woont, dan wil iedereen wel langskomen. Ik weet niet eens precies wie het allemaal waren. Maar wij hebben ons wel uitgebreid laten voorlichten. Door diverse partijen, en voor de verschillende maatregelen. Maar goed, je ziet ook. Met alle duurzame maatregelen, het wordt snel ingehaald door nieuwe ontwikkelingen. Want toen wij bezig waren, hebben wij voor een pallet-cv enzovoorts gekozen, maar misschien is dat nu al wel weer achterhaald. Qua milieubelasting.
Interviewer	Wellicht, de ontwikkelingen gaan natuurlijk vrij rap.
Geïnterviewde	En weet je, je maakt op een gegeven moment een keuze. En zo gaat dat.
Interviewer	En u noemde net al kort de gemeente. Ik begreep dat er vanuit de gemeente een bepaalde Dumo-scan is verleend? Klopt dat?
Geïnterviewde	Ja volgens mij wel. Er is iemand voor geweest.
Interviewer	En is dat advies uiteindelijk ook gegeven?
Geïnterviewde	Ja wij hebben daar wel een rapport van gekregen.
Interviewer	En hebben jullie daar ook eventueel ook subsidie voor aan kunnen vragen?
Geïnterviewde	Volgens mij was dat rapport gratis, en toen kregen wij 2,5 duizend voor het aanbrengen van isolatie.
Interviewer	Ja want ik begreep volgens mij dat, die scan wordt gedaan en daar komt een rapport uit. En op basis van dat rapport zijn er een aantal maatregelen die genomen kunnen worden, waar subsidies voor aangevraagd kunnen worden.
Geïnterviewde	Ja wij hebben toen 2,5 duizend euro gekregen, als wij 2 dingen deden geloof ik. Dat weet ik niet meer precies. Wij deden zo veel, die 2500 euro was natuurlijk maar heel weinig.
Interviewer	Precies. En hebben jullie verder nog aanspraak kunnen maken op subsidie?
Geïnterviewde	Nee helaas niet.
Interviewer	Het had natuurlijk gekund. Investeringsaftrek bijvoorbeeld.
Geïnterviewde	Nee het pand is privé aangekocht, dus daar maakten wij geen aanspraak op.
Interviewer	Nee dan heeft dat minder zin. Het kon ook zijn dat er iets met de zonnepanelen gedaan kon worden.
Geïnterviewde	Nee daar zit verder geen subsidie op, alleen btw terugvragen. En als je kijkt naar wat voor pand dit is, dan is het allemaal maar heel beperkt natuurlijk.

	Een hoop kosten. Maar wij hebben trouwens wel op die pallet en hout cv en op die zonneboilers, wel subsidie gehad. Van de ISDE. Dat zijn wel behoorlijke bedragen geweest.
Interviewer	Oké.
Geïnterviewde	En die zijn nu ingetrokken, omdat ze niet meer bestaan. Vanwege de discussie of het duurzaam is of niet. Maar dat hebben wij wel gekregen.
Interviewer	Dat scheelt dan wel weer natuurlijk.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Want was dat uiteindelijk de doorslaggevende factor. Omdat het dan voor jullie ook te doen is?
Geïnterviewde	Ja, anders is het niet te betalen. Zoiets kost duizenden euro's. Om zo'n systeem aan te leggen.
Interviewer	Dan is het wel fijn dat er een subsidie opzit van een paar duizend euro.
Geïnterviewde	Om maar een vergelijking te maken, als je een cv-ketel aanlegt, kost dat 2,5 duizend euro. Een pallet-cv kost 12 duizend euro.
Interviewer	Nee dat maakt nogal wat uit.
Geïnterviewde	Exact.
Interviewer	En dan moet je heel idealistisch zijn wil je die 10 duizend euro voor lief nemen.
Geïnterviewde	Dat bedoel ik. En als je dan de helft terugkrijgt van subsidie. Alsnog is het een duur apparaat.
Interviewer	En als het dan wel duurzaam en efficiënt apparaat is, dan is dat het afwegen natuurlijk wel waard.
Geïnterviewde	Ja, maar daar roep ik altijd over. Dat zien we over 20 jaar wel. Haha.
Interviewer	Ja dan moeten jullie wel de insteek hebben om daar zo lang te wonen haha.
Geïnterviewde	Nou dat weet ik niet, het is heel groot. En een grote tuin. En wij zeggen altijd, zo lang we gezond zijn en het kunnen onderhouden, dan zien we het wel. Zo niet, dan moeten wij ergens anders heen.
Interviewer	Ja exact. Dan is het natuurlijk fijn dat jullie nog wat andere mensen hebben die mee kunnen betalen in de kosten.
Geïnterviewde	Ja dat is een beetje het idee. Anders moeten wij nog harder gaan werken om daar te kunnen wonen. Dan kunnen wij beter ervoor zorgen dat iemand een deel van onze vaste lasten gaat betalen.
Interviewer	Want het worden recreatiewoningen?
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	Dat is natuurlijk wel prettig, afhankelijk van het hoogseizoen in Dwingeloo. Dan dekt dat ook redelijk in de kosten.
Geïnterviewde	Dat is de bedoeling.
Interviewer	En het is niet een optie om het permanent te verhuren?
Geïnterviewde	Nou daar denken wij soms wel over, maar dan moet je die vergunningen wel kunnen krijgen. En dan woon je ook niet meer vrijstaand, er is dan altijd iemand. Voorlopig hebben wij daar nog geen haast mee. We zien het wel eventjes aan en kijken dan wel wat wij willen. En dan maar een keer met de gemeente om tafel.
Interviewer	Exact.
Geïnterviewde	Er is overal wel woningnood, dus wellicht dat de gemeente daar iets in zou kunnen doen.
Interviewer	Wat voor functie zit er dan op het gebouw. Wonen voor jullie gedeelte? En een kantoorfunctie voor het aanstaande kantoor?
Geïnterviewde	Wonen met kantoorfunctie en de vergunning voor 4 recreatieappartementen.
Interviewer	Oké.

Geïnterviewde	Dat kun je bij ruimtelijke plannen zo zien.
Interviewer	Ga ik daar nog eventjes bij kijken. Ik heb het adres nu wel. Niet dat het relevant is voor mijn onderzoek, maar wel interessant om te weten.
Geïnterviewde	Het is ook helemaal niet leuk om mensen te interviewen als je niet in het pand bent geweest.
Interviewer	Nee klopt, dat vond ik in het begin ook wel lastig. Ik had aanvankelijk wel het idee om bij mensen langs te gaan.
Geïnterviewde	Dat is veel leuker inderdaad!
Interviewer	Maar na overleg met de heer Stikfort en mijn opdrachtgever toch maar besloten om het niet te doen.
Geïnterviewde	Dat had bij ons prima gekund, want wij wonen hier toch heel groot. Ik ontvang mijn klanten ook gewoon thuis.
Interviewer	Nee had gekund. Ik hoorde van de vorige mensen ook dat ik best langs had mogen komen. Ik heb het overlegd en het verstandig gevonden om toch maar niet fysiek af te spreken.
Geïnterviewde	Maar dit is ook onderdeel van een groter onderzoek? Las ik?
Interviewer	Ja ik ben nu afstudeerstudent bij kenniscentrum Noorderruimte, dat is een onderzoeksbureau van de Hanzehogeschool.
Geïnterviewde	Ja.
Interviewer	En zij hebben verschillende onderzoeken waar zij zich mee bezig houden, onder andere deze. Drents erfgoed in Transitie. En zij willen onderzoek doen en een werkboek schrijven voor gebruikers/eigenaren van erfgoed in Drenthe. Om zodoende het verduurzamen van dit vastgoed te vergemakkelijken.
Geïnterviewde	Oké, vandaar.
Interviewer	En zij hebben mij gevraagd om te helpen. Die werkboek, daar zijn zij mee bezig. Die wordt ook geschreven vanuit het duurzaamheidsoogpunt. En ik ben gevraagd om te kijken wat er bij zo'n gebruiker/eigenaar speelt.
Geïnterviewde	Ik snap dat wel. Wij hebben het voordeel dat mijn man technisch is, dus die kan alles altijd precies uitzoeken. En in die zin hebben wij het wat makkelijker.
Interviewer	Snap ik. En dat hoor ik wel vaker inderdaad.
Geïnterviewde	Dat zal lang niet bij iedereen zijn.
Interviewer	En die werkboek is zo geschreven dat het bijna idealistisch is, er moet verduurzaamd worden en dat is niet altijd rendabel. En wat ik nu veel hoor is dat: wat kost, en wat levert het mij op?
Geïnterviewde	Dat snap ik helemaal. Als ik achteraf ook kijk wat wij er allemaal aan uit hebben gegeven. Dat is toch wel erg veel geweest. Want je kunt het allemaal wel aanleggen, maar het moet allemaal ook aangesloten worden. Wat wij allemaal uitgegeven hebben, dat is schrikbarend.
Interviewer	Ja en dat geeft niet als je dat ervoor over hebt.
Geïnterviewde	Na ja. Wij hebben natuurlijk gezien doordat wij jaren in aardbevingsgebieden gewoond te hebben, dat wat er allemaal gebeurt als je gas blijft gebruiken. En dat heeft ons ook doen besluiten dat wij gas loos willen leven.
Interviewer	Ja.
Geïnterviewde	En een warmtepomp zagen wij niet zitten. We hebben ons goed ingelezen. En aardwarmte mocht niet, aangezien wij in een watergebied zitten. En daardoor zijn wij hierop gekomen.
Interviewer	Precies. En dat zijn dan ook allemaal beweegredenen tot hoe je tot dit soort beslissingen komt.
Geïnterviewde	Exact.
Interviewer	Dat is ook goed om dit soort beweegredenen te weten.

Geïnterviewde	Want als je bijvoorbeeld een warmtepomp op je dak zet, dan heb je structureel een zoemend lawaai. Wij wonen midden in een bos, dan heeft de hele buurt daar last van. En als je midden in de stad woont, dan heb je daar minder last van. Want er is altijd lawaai.
Interviewer	Dat is zeker waar.
Geïnterviewde	En daarnaast zijn die dingen ook nog niet ver genoeg ontwikkeld. En bij ons is het natuurlijk ook dusdanig groot, dat zo'n pomp daar niet in kan voorzien. Eigenlijk moet je dat alleen doen bij nieuwbouw huizen, of huizen die erg goed geïsoleerd zijn.
Interviewer	Of inderdaad bij kleine huizen, waar zo'n pomp het wel kan redden. Dat zal bij jullie ook niet het geval zijn, aangezien jullie woning erg groot is.
Geïnterviewde	En dan alsnog zou ik liever een andere soort kachel erin willen hebben.

Afsluiting van het gesprek. Hier mevrouw van der Meulen bedankt voor de tijd en moeite, tevens gevraagd of ik de informatie/transcript mag gebruiken voor mijn onderzoek. Mevrouw van der Meulen gaat hiermee akkoord. Bovendien geen bezwaar gemaakt tegen het feit dat de opdrachtgever contact met haar mag hebben.

Samenvatting interview per categorie

Wonen in erfgoed

De geïnterviewde woont in een oud schoolgebouw in Dwingeloo. Zij, en haar familie, is hier in 2018 komen wonen. Dit nadat het gebouw flink gerenoveerd is. Mevrouw van der Meulen was voorheen woonachtig in het aardbevingsgebied rondom Slochteren en heeft zodoende besloten te verhuizen naar Dwingeloo. Dit kwam puur toevallig, aangezien zij verder geen verbinding heeft met de plaats. Het gebouw is tot 2015 gebruikt als een school en heeft inmiddels de functie wonen gekregen, waarbij er ruimte is voor de te creëren recreatiewoningen. Zoals te lezen is in het transcript is de buitenzijde zo veel als mogelijk intact gebleven, maar is aan de binnenzijde een hoop veranderd en verduurzaamd.

Beleving

Het betreft een oud schoolgebouw, welke gebouwd is in 1964 en zich bevindt in het buurtschap de Eemster. Het pand heeft een maatschappelijke functie gehad, heeft momenteel de functie wonen en gaat deels verbouwd worden tot kantoorruimte en recreatieappartementen.

Duurzaamheid

Tijdens het interview komt naar voren dat mevrouw van der Meulen het belangrijk vindt om waar mogelijk een steentje bij te kunnen dragen aan het milieu, waarbij de ene keer wat gelaten wordt en de andere keer wat meer gebruikt moet kunnen worden. Van idealisme is geen sprake. Doordat het een groot pand betreft, en momenteel slechts gedeeltelijk in gebruik is, is het gebouw ook gedeeltelijk verbouwd en verduurzaamd. In het gedeelte dat wel verbouwd is, is onder andere vloerverwarming geplaatst, zijn de vloer en het dak geïsoleerd, zijn zonnepanelen geïnstalleerd, is een nieuwe (alternatieve) ketel geplaatst en worden zonneboilers gebruikt. Een hoop maatregelen dus, en dat een groot gedeelte van de verbouwing nog moet gebeuren. Raamisolatie is nog niet gebeurd. Deels vanwege de te verwachten kosten en deels omdat het wooncomfort op het moment in orde is. Dit laatste is voor de geïnterviewde enorm belangrijk, net als het financiële aspect.

Besluitvorming

Tijdens het interview kwam naar voren dat mevrouw van der Meulen de financiële en technische aspecten belangrijk vindt. Dit is gebaseerd op het feit dat een te nemen maatregel comfort verbeterend en bovendien een bijdrage moet leveren aan gas loos zijn. Beslissingen worden genomen wanneer deze comfort verbeterend zijn, maar bovendien rendabel. Daarnaast is het een leuke bijkomstigheid dat wanneer duurzame maatregelen getroffen worden, zoals gebeurd is in de woning van mevrouw van der Meulen, dat er gedoucht kan worden op door zonne-energie verwarmt water. Van huis uit is de partner van de geïnterviewde technisch onderlegt, toch wordt wanneer het gaat om beslissingen nemen advies ingewonnen van derde partijen. En op basis van deze adviezen, in combinatie met de comfort- en rendementseisen, worden uiteindelijk beslissingen genomen.

Bijlage 5. Plan van aanpak werkboek

Activiteit 3: Keteninnovatie energieke monumenten – Living Lab Erfgoed in EnergieTransitie **Trekker: Hanzehogeschool – Ing. Maarten Vieveen MSc**

Doel Activiteit 3

In dit Living Lab wordt onderzocht op welke manier partijen, met verschillende belangen en achtergronden betrokken bij erfgoedbehoud en de energietransitie, tot oplossingen komen. Het gaat hierbij om oplossingen die leiden tot grote energieverbeteringen zonder erfgoedwaarden onevenredig te beschadigen. Dit onderzoek resulteert in een integraal beslismodel (een methodiek / een roadmap) voor de energietransitie en erfgoedbehoud met het proces van de opdrachtgever als vertrekpunt.

State-of-the-art

De afgelopen 20 jaar is er wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis opgebouwd over hoe erfgoedbenaderingen kunnen worden ingezet bij ruimtelijke opgaven¹. Op gebouwniveau zijn praktische instrumenten ontwikkeld voor het bepalen van duurzaamheidsingrepen in monumenten². Op gebiedsniveau zijn er methoden ontwikkeld die veel aandacht besteden aan de rol van stakeholders – inclusief eindgebruikers en eigenaren – zoals voor het ontwikkelen van integrale energiesystemen en voor het inventariseren van erfgoedwaarden³. Om tot een integraal beslismodel te komen is het nodig deze methoden met elkaar te vervlechten.

Korte omschrijving achtergronden & werkzaamheden

In Nederland hebben 118.515 gebouwen een formele beschermde status, er zijn 473 beschermde stad- en dorpsgezichten en daarnaast worden vele andere gebouwen gewaardeerd vanwege hun cultuurhistorische waarde. Erfgoed buiten de scope houden van de energietransitie betekent niet alleen dat de energieopgave voor de rest van Nederland groter wordt, ook sluiten we dan onze ogen voor innovatieve oplossingen die energie als middel kan bieden bij dagelijkse erfgoedproblematiek. Denk hierbij aan het oplossen van: comfortklachten, problemen met het rondkrijgen van de exploitatie, het in goede banen leiden van toerismestromen, het anticiperen op een ouder wordende bevolking, meebewegen met landbouwontwikkelingen, etc. Dit living lab brengt dus eveneens andere ‘erfgoed’-thema’s in kaart die bij de energietransitie koppelkansen bieden. De menselijke scope is hierbij ons vertrekpunt, met andere woorden: de waarden die voor betrokken actoren relevant zijn, zoals sociale, culturele, economische, materiële en technische waarden.

In dit verkennend onderzoek wordt in drie fases gewerkt aan de ontwikkeling van het integrale beslismodel: een vooronderzoek, ontwerpstudie (case studie) en evaluatie. In elke onderzoeksfase worden drie aspecten belicht:

¹ Een sectorbenadering voor restauratieprojecten. Een factorbenadering gericht op behoud door ontwikkeling, waarbij ontwerpers en erfgoed experts multidisciplinair werken aan gepaste vernieuwing. Een sectorbenadering welke het verhalende of conceptuele van erfgoed als inspiratie gebruikt voor het geleiden van een ruimtelijke ontwikkeling

² DuMo methode (Nusselder et al. 2008), Duurzaam Verbeterd (De Jonge et al. 2011), Groene Menukaart (De Groene Grachten, ongedateerd – ca 2012).

³ RVO (2014) heeft een groot onderzoek laten uitvoeren naar methoden en instrumenten om tot keuzes te komen voor een integraal energiesysteem in samenwerking met diverse stakeholders. De landschapsbiografie (Hidding et al. 2001 in Bloemers et al.) duid verschillende waarderingen van een met behulp van verschillende methoden en vanuit verschillende stakeholdersperspectieven.

- Menselijke scope (actoren): mensen nemen beslissingen waardoor voortgang of stagnatie in een project ontstaat. Wat zijn succesfactoren, belemmeringen en meekoppelkansen?
- Gebouwniveau: mensen gebruiken gebouwen en deze hebben historische, ruimtelijke en bouwfysische karakteristieken. Wat zijn mogelijkheden en risico's binnen het gebouw?
- Gebiedsniveau: mensen wonen in een gebied, een samenleving met een ruimtelijke context. Wat zijn mogelijkheden en risico's vanuit het gebied?

Case study 1 - Frederiksoord

Op gebiedsniveau (ruimtelijke kwaliteit landschap) wordt gewerkt aan het verwerven van een UNESCO status (beoordeling in 2020); op omgevingsniveau (7 stads- en dorpsgezicht) wordt met de inpassing van de 'Koloniewoningen van de Toekomst' vervolg gegeven aan het RVO project

'Excellente gebieden voor duurzame ontwikkeling' waar Frederiksoord eerder deel van uitmaakte en; op een gebouwniveau (57 gemeentelijke, 21 provinciale monumenten en 181 rijksmonumenten zoals koloniewoningen, boerderijen) zijn diverse duurzame monumenten projecten voorbereid en reeds uitgevoerd.

Onderzoeksplan en beoogde resultaten

Fase I – inventarisatie

D.m.v. vooronderzoek (uitgevoerde en lopende projecten) naar opgaven, actoren, het innovatieproces voor gebouwen en gebieden wordt inzicht gegeven in hoe een integraal proces kan verlopen. De drie perspectieven worden afzonderlijk van elkaar onderzocht.

<i>Perspectief</i>	<i>Vragen</i>	<i>Data/methoden</i>	<i>Producten</i>
<i>Menselijke scope</i>	Behoeft, motivatie, ambitie, waar begint het proces, wie wanneer gesproken?	Gesprekken opdrachtgevers	Factsheet menselijke scope
<i>Gebouwen</i>	Welke stappen, wat kan een opdrachtgever zelf, wanneer welke experts inschakelen?	Vergelijking (selectie) DuMo adviezen en gerealiseerde DuMo projecten	Factsheet gebouw
<i>Gebied</i>	Welke stappen, wat kan een 'initiatief' zelf, wanneer welke experts inschakelen?	Vergelijking (selectie) lopende en uitgevoerde gebiedsprojecten (erfgoed, energie)	Factsheet gebied
<i>Synthese</i>	Hoe verhouden bovenstaande elementen zich tot elkaar?	Teamsessie	Concept integraal beslismodel

Fase II – Toetsen methodiek

Het beslismodel toepassing bij de cases Frederiksoord en Roderwolde om inzicht te krijgen in meekoppelkansen en energie-oplossingen op gebouw en gebiedsniveau. De drie perspectieven worden afzonderlijk van elkaar onderzocht, onderstaand schema gaat uit van een verdeling van de perspectieven tussen de cases.

<i>Perspectief</i>	<i>Vragen</i>	<i>Data/methoden</i>	<i>Producten</i>
<i>Menselijke scope</i>	Kunnen opdrachtgevers overweg met het procesmodel? Welke koppelkansen?	Gesprekken/ begeleiding opdrachtgevers (gebouw en gebied)	Verbeterpunten integraal beslismodel
<i>Gebouwen</i>	Welke vergaande energieoplossingen zijn mogelijk?	Energiekavel studie, veelvoorkomend type monument (hoge en lage beschermingsgraad)	Pallet oplossingen passend bij gebouw. Incl. kanttekeningen voor erfgoed, energie en 'particuliere' kosten/baten.
<i>Gebied</i>	Welke vergaande energieoplossingen zijn mogelijk?	Energielandschapstudie (hoge en lage beschermingsgraad)	Pallet oplossingen, passend bij landschap. Incl. kanttekening voor erfgoed, energie en 'collectieve' kosten/baten.
<i>Synthese</i>	Hoe verhouden bovenstaande elementen zich tot elkaar?	Teamsessie	Verbeterd integraal beslismodel

Fase III – Kennis delen

Door resultaten van fase I en II en het integrale beslismodel te delen met actoren, zowel betrokken bij de cases als 'van buiten', wordt deze geëvalueerd. Tijdens deze 'raadplegingen' wordt gediscussieerd over de betekenis van de onderzoeksresultaten zodat evt. succes- en knelfactoren kunnen worden meegenomen in het eindresultaat: de roadmap voor opdrachtgevers en professionals die hun ondersteunen.

<i>Betekenis voor</i>	<i>Vragen</i>	<i>Data/methoden</i>	<i>Producten</i>
<i>Uitwerking</i>	In hoeverre biedt het integrale beslismodel handvatten voor de concrete uitwerking van cases?	Presentatie van onderzoeksresultaten, discussies in focusgroepen (opdrachtgevers en professionals van de cases, professionals van buiten dit Living Lab)	Verbeterpunten integraal beslismodel
<i>Opschaling</i>	In hoeverre kan het integrale beslismodel worden gebruikt voor andere casuïstiek in Nederland?		
<i>Koppelkansen</i>	In hoeverre kan het integrale beslismodel worden verbreed met andere thematiek? (circulair/biobased, landbouw, klimaatadaptatie, zorg, krimp, verstedelijking, etc.)		
<i>Synthese</i>	Hoe verhouden bovenstaande elementen zich tot elkaar?	Teamsessie	Roadmap met kanttekeningen

Projectmanagement & rapportages

De Hanzehogeschool coördineert activiteit 3, dit omvat: inhoudelijke afstemming met de IEBBprojectleider uit thema 7; in de lead bij het schrijven van de inhoudelijke verantwoording (tussen- en eindrapportage) en organiseert teammeetings voor deze activiteit.

Doorlooptijd en deadlines

Dit project heeft een doorlooptijd van januari tot december 2020, in maart 2020 wordt geschreven aan het IEBB plan voor 2021. Er wordt 3x gerapporteerd aan RVO:

- Tussenrapportage eind april 2020
- Tussenrapportage eind september 2020
- Eindrapportage eind april 2021

Notitie – concrete opbrengst Living Lab en ‘wat wordt van ons gevraagd’

Van Maarten Vieveen, Hanzehogeschool Groningen (m.c.vieveen@pl.hanze.nl, 0620583398)

Datum 17 juni 2020

Nieuwe methode: eigenaren, energie en erfgoed

In eerdere gesprekken is aangegeven dat het Living Lab een nieuwe methode wil ontwikkelen die eigenaren ondersteunt bij energiereductie en –productie en waarbij rekening wordt gehouden met erfgoedkwaliteiten van gebouwen, dorpen en landschappen. Het vernieuwende zit in een andere benadering van erfgoed en vooral de prominente rol van eigenaren. In de dagelijkse praktijk worden erfgoedopgaven vanwege hun specifieke waarden vaak buiten reguliere verduurzamingstrajecten opgepakt. Hierbij vormen erfgoedwaarden die experts bepalen een kader en dus de ruimte voor (energie)vernieuwingen. In onze ogen schiet deze benadering tekort bij de urgentie en omvangrijke maatschappelijke opgave: tussen 10-30 jaar zal tot 95% energiegebruik moeten worden gereduceerd. Er zal een ‘energie-laag’ worden toegevoegd aan ruimtelijk Nederland, ook aan het erfgoed. Draagvlak voor vernieuwing is belangrijk, dit kan o.a. door de waardering voor de leefomgeving mee te nemen in het maken van plannen. Daarnaast zijn eigenaren (van gebouwen maar ook lokale initiatieven) van essentieel belang, zij hebben een sleutelpositie: zij moeten het initiatief nemen, projecten realiseren. Deskundigen kunnen hen hierbij ondersteunen.

Het Living Lab en het werkboek

Dit jaar werken we aan het ontwikkelen van een nieuwe methode – een modulair stappenplan in de vorm van een werkboek voor eigenaren. Dat doen we in drie fasen: een theoretische, een praktische en een evaluatie.

Het modulair stappenplan geeft aan hoe eigenaren hun project kunnen opzetten of verder invullen als ze al begonnen zijn. Vandaar modulair: eigenaren selecteren zelf de stap die voor hun relevant is, het stappenplan hoeft dus niet geheel of vanaf stap 1 worden doorlopen. Per stap wordt omschreven welke onderdelen behandeld kunnen worden, wat je als eigenaar zelf kunt doen, wie kunnen ondersteunen en welke soort producten uit deze stap volgen.

De eerste fase is nagenoeg afgerond, het stappenplan is op hoofdlijnen ontwikkeld o.b.v. ca. 25 studies die ingaan op drie perspectieven: eigenaren (wensen, projectorganisatie), gebouwen (energiereductie) en gebieden (energieproductie).

In de tweede praktische fase willen we het stappenplan spiegelen aan de praktijk door mee te kijken met lopende en afgeronde projecten. Dit document geeft concreet inzicht in: het beoogde resultaat, wat we deelnemers bieden en wat we van deelnemers vragen.

Aan het eind van de tweede fase – ca. eind oktober 2020 – hebben we een concept werkboek¹ ontwikkeld voor gebouweigenaren en lokale initiatieven. Hierin staan handvatten waarmee deze eigenaren hun project verder invulling kunnen geven t.a.v. voor energiebesparing en –productie in historische gebouwen en landschappen. Het werkboek bevat drie onderdelen:

1. Een modulair stappenplan: wat (doel, activiteiten), wanneer, met wie;
2. Waar vind ik meer informatie: inhoudelijke kennis, partijen, financiering;
3. Oplossingsrichtingen: overzicht van maatregelen, praktijkvoorbeelden.

¹ Een concept omdat het werkboek in de derde fase kritisch wordt geëvalueerd en verbeterd.

-1-

Wat willen we concreet doen?

Het spiegelen (of toetsen) van het stappenplan aan de praktijk betekent het vergelijken met lopende en uitgevoerde praktijkprojecten – dus door een kijkje in de keuken te nemen. We verdelen onze aandacht over twee dorpen: één in de gemeente Westerveld, de andere is nog niet bepaald.

1. Per dorp willen we ons inlezen in bestaande informatie over gebouwen, het omliggend gebied en evt. stukken over een omvangrijker gebied. Onder bestaande informatie verstaan we o.a. beleidsnota's over energie & erfgoed, dorpsvisies en ontwikkelde plannen en adviezen². Van deelnemers vragen wij om deze bestaande informatie met ons te delen.
2. Verder willen we o.b.v. interviews een verdiepende studie doen naar³:
 - a. Behoeften en ervaringen van gebouweigenaren en lokale initiatieven: wat zijn motivaties, wensen, hoe pakte je het project aan/wil je het aan gaan pakken, wat lukte (niet), waarom (niet) en wat is nodig voor succes? Wij denken aan ca. 5-6 interviews per dorp.
 - b. Enkele gerealiseerde innovaties: waarom is dit innovatief, wat was de rol van verschillende partijen en specifiek die van de opdrachtgever, hoe kwam de innovatie tot stand en wat is nodig voor succes? Wij denken aan 3-5 interviews per innovatie.
3. Tot slot willen we de uitkomsten tijdens een dorpsbijeenkomst terugkoppelen aan de betrokkenen en andere geïnteresseerden⁴ (ca. 40-60 personen). Naast kennis delen willen we nadrukkelijk in gesprek gaan over actuele vragen van eigenaren en lokale initiatieven en welke vervolgstap ze – m.b.v. het werkboek – kunnen zetten. Hiermee willen we deelnemers een zetje in de rug geven.

Uitvoering door het Living Lab

Het afnemen van interviews, de data-analyse en de organisatie van de dorpsbijeenkomst gebeurt door partijen (zie logo's) en uit middelen van het Living Lab. Het Living Lab wordt gefinancierd door RVO, de gemeente Westerveld en (beoogd) de provincie Drenthe. Van deelnemers (overheid, lokale

partners) vragen wij deze inzet: het aanrijken van gegevens en contacten, evt. het laten interviewen en als deelnemers dat willen aansluiten bij Living Lab bijeenkomsten (1-2x in 2020).

Studentinzet is niet vereist voor het uitvoeren van de Living Lab activiteiten. We bieden studenten wel gelegenheid te leren van het Living Lab via een onderzoeksopdracht. Dit gebeurt enkel met instemming van deelnemers (de gemeente, lokale partners).

Het vervolg

De derde fase van het Living Lab omvat een slotbijeenkomst waarin we in gesprek gaan over de praktische waarde van het werkboek. En vooral, hoe deze verder kan worden verbeterd. Ook zullen we verkennen of het stappenplan kan worden verbreed met andere lokaal of regionaal relevante thema's. Aan deze bijeenkomst kunnen ca. 60-100 mensen deelnemen, mensen die bij het Living Lab betrokken waren maar ook van daarbuiten.

Vanaf 2021

Dit jaar staat in het teken van het ontwikkelen van het stappenplan in een praktisch werkboek. Daarnaast zijn we het vervolg van het Living Lab aan het voorbereiden waarbij we een stap richting de praktische uitvoering willen zetten. Op dit moment denken we aan het ondersteunen van eigenaren en lokale initiatieven bij het ontwikkelen van integrale oplossingen – m.b.v. het werkboek – en mogelijk de daadwerkelijke realisatie van enkele oplossingen.

² Voor gebieden bijv. energiepotentie-kaart, proeftuin-aanvraag, etc.; voor gebouwen bijv. DuMo-scan of advies, EPA/EPU-advies of een Energie-inventarisatie en –evaluatie, etc..

³ Als over de onderzoeksvragen al informatie beschikbaar wordt inzet voor deze deelstudie aangepast.

⁴ Indien de corona-maatregelen dit toelaten, mogelijk moet dit in een andere vorm plaatsvinden.